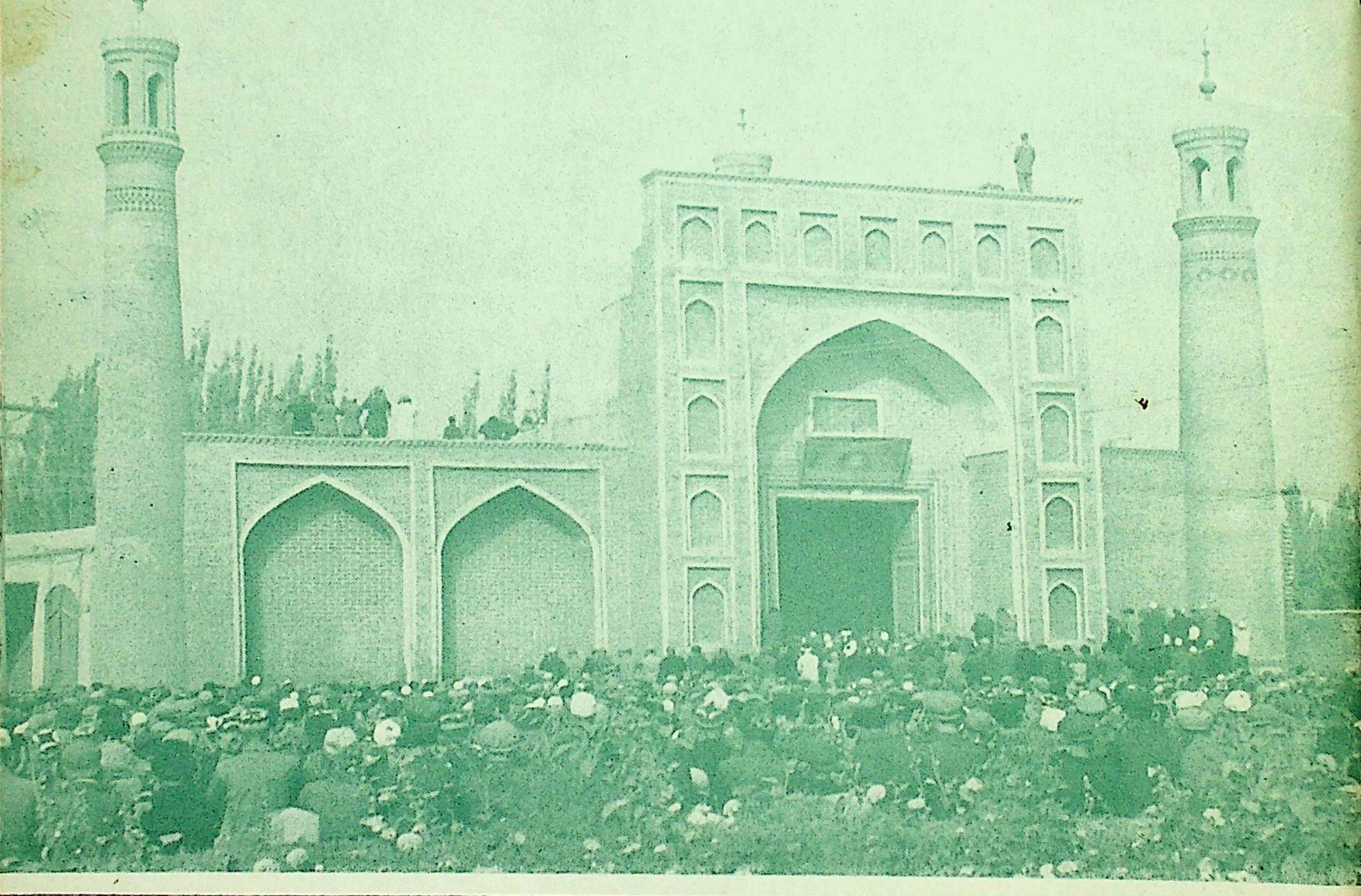
بسم الله الرحمن الرحيم

واعتصموا بحبل الله جميعا ولا تفرقوا

جونگوموسولمانلری

المسلم الصيني

1

1984

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى نادىرسى
www.uyghurkitap.com

خېنەن ئولكىسى تەيكاڭ ناھىيىسى شەھەر ئەتراپى گۈڭشېسىدىكى لىيۇ خۇاجياڭ مەسچىتىدىكى گولىيەنفا ئاخۇن (ئوڭدىن بىرىنچى كىشى) مۇسۇلمانلارنى ئۇيۇشتۇرۇپ «دېڭ شياۋپىڭ ماقالىلىرىدىن تاللانما»نى ئۇگەنمەكتە.

(سۈرەتنى دۇشېڭگۇي، ۋاڭ خاۋلې تارتقان)

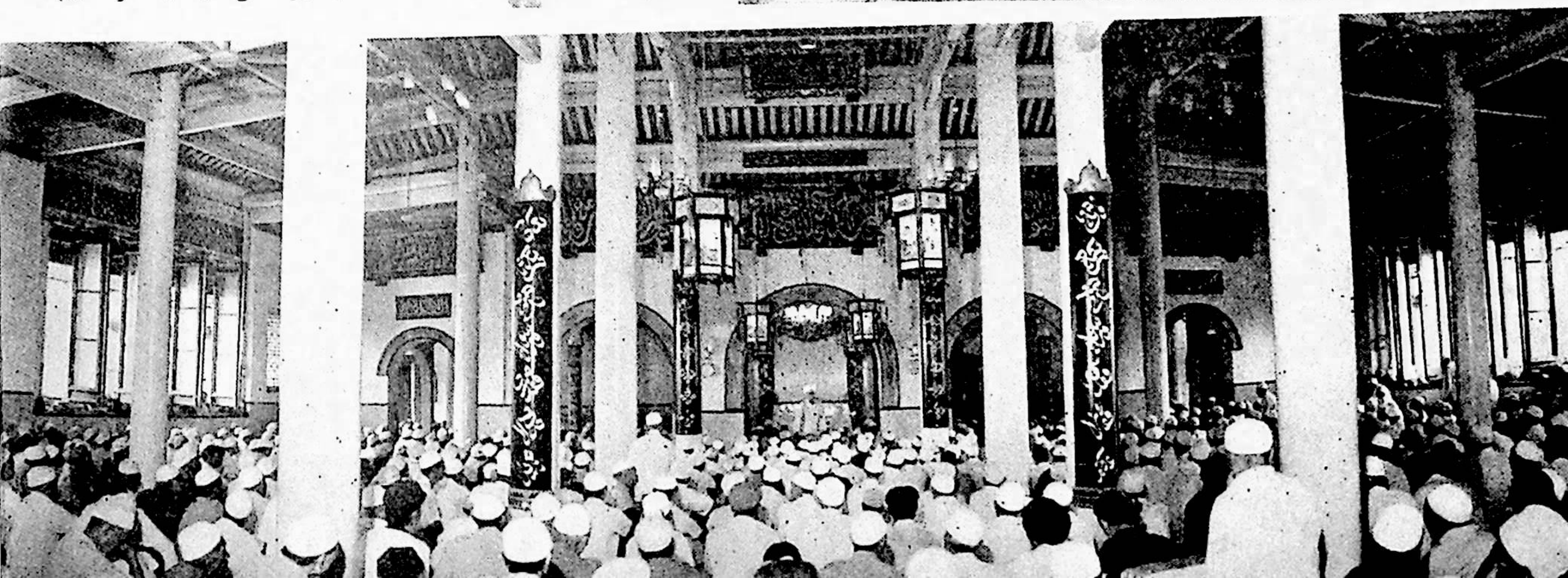

جۇڭگو ئىسلام جەمئىيىتى 1983 - يىل 9 - ئايىنىڭ 17 - كۈنى ئاخشىمى كۈتۈۋېلىش يىغىنى ئوتكۈزۈپ قۇربان ھېيتىنى تەبرىكلىمەكتە.

(سۈرەتنى كەي فېڭ تارتقان)

تىيەنجىن شەھىرىدىكى مۇسۇلمانلار مەسچىتتە تەنتەنىلىك ھالدا روزا ھېيت نامىزىنى ئوقۇماقتا.

(سۈرەتنى فۇتاۋ تارتقان)

جۇڭگو مۇسۇلمانلىرى

(پەسىللىك ژورنال) 1

1984 ـ يىل

(ئومۇمىي 14 ـ سان)

مۇندەرىجە

ئىسلام دىنىنىڭ دۇنيا مەدەنىيىتىگە قوشقان توھپىسى..... ناجۇك (2)

كەڭ مۇسۇلمانلارنى ئىتتىپاقلاشتۇرۇپ، ۋەتەنىمىزنىڭ 4نى زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشى

ئۇچۇن ھەسسە قوشايلى ..... ئەھمەت ۋاجىدى (12)

كونا ئورپ ـ ئادەتلەرنى ئۆزگەرتىش دىنىي ئەقىدىگە ئۇيغۇن ..... ما ياۋخۇا (14)

نەنجىڭ مۇسۇلمانلارنىڭ ئولۇم ـ يېتىم ئىشلىرى ئۇچۇن خىزمەت قىلىش ئورنى..... (16)

ئىسلام دىنىنى قىسقىچە تونۇشتۇرۇش ..... ما جاۋچۇن (19)

تاۋخۇايۇەندە ياشاۋاتقان ئۇيغۇرلار ..... ئىسا. خەن خەيچاۋ (27)

ۋۇشى شەھىرىدىكى خۇيزۇ مۇسۇلمانلارنى قىسقىچە تونۇشتۇرۇش ..... (29)

"ئىتتىپاقلىق ئاخۇنى" بولغىنىم بولغان ..... مادېڭسەي (30)

ھەر مىللەت خەلىدارلىرىنىڭ كۆڭلى تارتىدىغان ئاشپۇزۇل ..... يىن گۇاڭبىن (33)

دوستلۇق گۈلى كۆكۈل قويۇپ پەرۋىش قىلىنماقتا ..... لىن زېڭخې (35)

نېكىشيا خۇيزۇ ئاپتونوم رايونىدا مۇسۇلمانلارنىڭ پىلانلىق تۇغۇت پائالىيىتىنى قانات يايدۇرغانلىغا دائىر خەۋەرلەر..... نېكىشيا خۇيزۇ ئاپتونوم رايونلۇق ئىسلام جەمئىيىتى (37)

چۇەنجۇ، كەيپىڭ ۋە بېنشى قاتارلىق شەھەرلەردە ئىسلام جەمئىيىتى قۇرۇلدى، شەنىدۇڭ خېيلۇڭجياڭ، جىلىن ۋە خېبېي ئولكىلىك ئىسلام جەمئىيەتلىرى يېغىن ئوتكۇزدى..... (42)

كالا بېقىش ئىستىقبالىلىق ئىش ..... ما جۈجېي (44)

بېيجىڭ جىنشىفاڭ مەسچىدى رېمونت قىلىپ ئېچىلدى ..... ۋېي يۇن (50)

ئىسلام دىنىنىڭ 3 چوڭ مەسچىدى ھەققىدە .....سەي شېڭفا لۇقمان (52)

دۇنيا ئىسلام كېڭىشىنىڭ باش كاتىۋى ئىنئامۇللاخان جۇڭگونى زىيارەت قىلىدى ..... ۋاڭ سۇڭ (62)

نېڭبو ئىسلام جەمئىيىتى ۋەكىللەر ئومىگى جۇڭگونى زىيارەت قىلدى ..... دىڭ ۋېن (63)

گېزىت خەۋىرى — ئېلىمىز بويىچە ئەڭ چوڭ مۇسۇلمانلار گوش توڭلىتىش ئامبىرىنىڭ ئاساسىي گەۋدە قۇرۇلۇشى پۈتتى ..... (64)

قەشقەر ھېيىتگاھ جامەسى..... سۇرەتتىن ئەركىن تارتقان (مۇقاۋىدا)

* 1 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى نەشرىدىن چىقتى *

ئۇيغۇر كتاب توربېكتى
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

ئىسلام دىنىنىڭ دۇنيا مەدەنىيىتىگە قوشقان تۆھپىسى*

ناجۇك

(1)

پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەت ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "مەلۇم ۋاقىتقا بارغاندا، كىشىلەرنىڭ بەزىسى تەقۋادار بولۇپ قالىدۇ، بەزىسى گۇناكار بولۇپ قالىدۇ. ئاللاتائالا كىشىلەرنى گۇناكار بولۇپ قېلىشتىن ئىلىم بىلەن ساقلايدۇ."

ئىلىم—ئىسلام دىنىنىڭ تۈپ-ئاساسلىرىدىن بىرى.

ئىسلام دىنى گۈللىنىشكە باشلىغان چاغدا، كىشىلەر ئەنئەنىگە ۋارىسلىق قىلىشقا بېرىلىپ كېتىپ گاڭگىراپ قالغانلىقتىن، ئوزۇنىڭ ئېتىقادىغا مۇستەقىل-ئوزىگە ئوزى خوجا بولغان هالدا مۇئامىلە قىلالماي، ئوتكەنكىلەردىن قالغان كونا قائىدىلەر بىلەنلا چەكلىنىپ قالغان ئىدى. شۇ سەۋەپتىن، ئۇلار ئەقلىنى يوقاتقان، ئۇلارنىڭ پىكىر قىلىش يوللىرى ئېتىلىپ قالغان، هەرقايسى قەبىلىلەر ئىچىدە نەرسە ئېتىقاتچىلىغى ئەۋج ئېلىپ، ئىلىمنىڭ مەنبەسى قۇرۇغان، كىشىلەر تۇيۇق يولدا تىكىرقاپ قالغان، نام-مەنپەئەتكە بېرىلىپ كەتكەن، بالايى-ئاپەت كوپىيىپ، جەمىيەت تەرتىۋى قالايمىقانلىشىپ، كەڭ زىمىن جىنايەت ماكانى بولۇپ قالغان ئىدى.

ئىسلام دىنى ئىنسانلارنىڭ باپ-باراۋەر بولۇشىنى تەشەببۇس قىلىپ، كىشىلەرنى ئوز ئارىلىرىدىكى كەمستىشنى ئىلىم بىلەن يوقىتىدىغان توغرا يولغا باشلاشتىن ئىبارەت ئومۇمىي پرىنسىپنى تۇرۇپ چىقتى: "ئى ئىنسانلار، مەن سىلەرنى بىر ئەر ۋە بىر ئايال قىلىپ خەلق ئەتتىم، بىر بىرى بىلەن تونۇشسۇن دەپ، سىلەرنى مىللەتلەر ۋە قەبىلىلەرگە بولدۇم، ئاراڭلاردىكى ئەڭ هورمەتلىك كىشىلەر ئاللانىڭ نەزدىدە ئاراڭلاردىكى ئەڭ تەقۋادار كىشىلەردۇر."①

مۇشۇ پرىنسىپقا ئاساسەن، ئىسلام دىنى ئىنسانلارنىڭ هەممىسى باراۋەر بولۇشى، تېرە رەڭگى، تىل، يۇرت ...قاتارلىقلارنىڭ ئوخشاش بولماسلىغى كىشىلەرنىڭ بىر بىرىنى كەمستىشىگە سەۋەپ بولماسلىغى كېرەك دەپ قارايدۇ. ئىسلام دىنى كىشىلەر ئارىسىدىكى چىرىك ئەنئەنىۋى ئىدىيىلەرنىڭ بارلىغىنى سۇپۇرۇپ تاشلىدى.

مۇشۇ ئاساستا، ئىسلام دىنى بىلىم ئېلىشنى تەشەببۇس قىلدى، كىشىلەرنى كۇزىتىش ۋە پىكىر قىلىشقا رىغبەتلەندۇردى، ئىلىم ئۇگىنىشكە بۇيرۇدى، كىشىلەرگە، ئەگەر مۇشۇ بارلىق بىلىملەرنى دىن پايدىلىنىشقا سەل قارايدىغان بولساڭلار، چوقۇم تەمتىرەپلا يۇرىدىغان قۇللارغا ئايلىنىپ

---

* بۇ پىروفېسسور ناجۇك تەكلىپكە بىنائەن پاكىستاننىڭ هىجرىيىسىنىڭ 15-ئەسىرگە قەدەم قويغانلىغىنى تەبرىكلەش مۇناسىۋىتى بىلەن 1981-يىل 3-ئاينىڭ 7-كۇنىدىن 10-كۇنگىچە ئىسلام ئاباتتا ئوتكۇزۇلگەن خەلقارا مۇسۇلمان ئالىملار يىغىنىغا قاتناشقاندا ئېلان قىلغان ئىلمىي ماقالا.

قالسىلەر، دەپ ئاگاھلاندۇرۇش بەردى.

ئىسلام دىنى بۇلارنىڭ ھەممىسىنى ئېنىق، تەسىرلىك تىل بىلەن بايان قىلدى. ئاللاتائالا مۇنداق دېگەن: "ئاللاتائالانىڭ نەزدىدە، ھايۋانلارنىڭ ئەڭ ئەسكىسى ئەقلىنى ئىشلەتمەيدىغان كاس ۋە كاچىلاردۇر."② يەنە مۇنداق دېگەن: "سەن ئۇلارنىڭ كوپىنچىسى ئاڭلىيالايدۇ، يا چۈشىنەلەيدۇ دەپ ئويلامسەن؟ ئۇلار توت پۇتلۇق ھايۋانلاردۇر، ھەتتا ئۇلار ھايۋانلاردىنمۇ بەكرەك يولدىن ئازغانلاردۇر."③

قۇرئان كېرىمدىكى نۇرغۇن سۈرىلەرنىڭ ئاخىرىدا: "سىلەر چۈشەنمەمسىلەر؟"، "سىلەر ئويلاپ باقمامسىلەر؟"... دېگەنگە ئوخشاش سوزلەر كوپ ئۇچرايدۇ، بۇنى ساناپمۇ تۈگەتكىلى بولمايدۇ.

قۇرئان كېرىمدە "ئەڭ سۈرىسى"نىڭ بېشىدا مۇنداق دېيىلىدۇ: "ياراتقان پەرۋەردىگارىڭ نىڭ ئىسمى بىلەن ئوقۇغىن، ئۇ ئىنساننى ئۇيۇل قاندىن ياراتتى. ئوقۇغىن، پەرۋەردىگارىڭ ئەڭ كەرەملىكتۇر. ئۇ قەلەم بىلەن (خەت) يېزىشنى ئۆگەتتى، ئىنسان بىلمىگەن نەرسىنى ئۆگەتتى."

ئىسلام دىنى كىشىلەرنى تەبىەتنىڭ ئۇلۇغلۇغىنى بىلىشكە ئۈندەيدۇ: "سەن كورمىدىڭمۇ؟ خۇدا ئاسماندىن سۇنى چۈشۈردى، كېيىن ئۇنىڭ بىلەن ھەر خىل مېۋىلەرنى چىقاردى. تاغلاردا ئاق، قىزىل ۋە ھەر خىل رەڭدىكى سىزىقلار ھەم ناھايىتى قارا تاشلار باردۇر. ئادەملەر، ھايۋانلار ۋە توت ئاياقلىق جانۋارلارنىڭمۇ رەڭلىرى ھەر خىلدۇر. خۇدانىڭ بەندىلىرى ئىچىدە ئالىملارلا ئۇنىڭدىن قورقىدۇ. تەھقىق، ئاللا قۇدرەتلىك ۋە مەغپىرەتلىكتۇر."④

ئىسلام دىنى ئۇگىنىشكە تەشەببۇس قىلغان ئىلىم نادانلىقنى يوقىتىدىغان، ئالەمدىكى كائىناتنىڭ سىرىنى ئېچىپ بېرىدىغان ھەممە بىلىمنى كورسىتىدۇ. ئاللاتائالا مۇنداق دەيدۇ: "سىلەر ئالەمدىكى (ھەممە) نەرسىگە قاراپ بېقىڭلار!"، "ئالەمدە بىرمۇنچە بەلگىلەر بارکى، ئۇلار بۇ بەلگىلەرنىڭ يېنىدىن ئوتكەندە، قارىمای ئوتۇپ كېتىدۇ."⑤

ئىسلام دىنى كىشىلەرنى دىققەت-نەزىرىنى ئالەمگە، ئالەمدىكى ئۇچار قانات ۋە ھايۋانلارغا، ئوسۇملۇكلەر ۋە يەر ئاستى بايلىقلىرىغا بۇراشقا چاقىرىدۇ. ئۇ كىشىلەرنى يامان ئىشلارنى قىلىشتىن، خۇراپاتلىققا ئىشىنىپ كېتىشتىن توسىدۇ، ئەينى زامانداكى كىشىلەرنىڭ بىلىمنىڭ مۇتلەق كوپ قىسمىنىڭ پەرەز ۋە خام خىيالدىن ئىبارەت ئىكەنلىگىنى ئوچۇق جاكالايدۇ. ئاللاتائالا مۇنداق دېگەن: "ئۇلارنىڭ كوپىنچىسى پەرەزگىلا ئەمەل قىلىدۇ، بىراق پەرەزنىڭ ھەقىقەت ئۇچۇن قىلچە پايدىسى يوق."⑥

كىشىلەرنىڭ ئۇگىنىدىغىنى ۋە قوبۇل قىلدىغىنى يامانلىق، نەپسانىيەتچىلىك بولماستىن، بەلكى ھەقىقى ئىلىم بولۇش كېرەك. ئاللاتائالا مۇنداق دېگەن: "سىلەردە ئىلىم بارمۇ؟ بولسا، بىزگە كورسىتىڭلار قېنى! سىلەر پەرەزگىلا ئەمەل قىلىسىلەر، سىلەر يالغان گەپنىلا قىلىپ يۇرىسىلەر."⑦

ئىسلام دىنى كىشىلەرنىڭ ئىدىيىسىنى ئازات قىلىپ، چىرىك ئەنئەنىلەرنى يوقاتقاندىن كېيىن، كىشىلەرنى ئىلىم ئۇگىنىشكە چاقىردى. پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەت ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "ئىلىم-ھېكمەت مومىنلەرنىڭ يوقىتىپ قويغان توگىسىدۇر، ئۇنى جۇڭگودا بولسىمۇ ئىزدەپ تېپىشى لازىم." بۇ ھەدىستە "ئىلىم-ھېكمەت مومىنلەرنىڭ يوقىتىپ قويغان توگىسىدۇر، مەيلى ئۇنى قانداق يەردىن تاپسۇن، ئۇ ئوزىنىڭ بولۇشى كېرەك" دېگەن ھەدىس بىلەن "بىلىم بىراق جۇڭگودا بولسىمۇ بېرىپ ئۇگىنىڭلار! چۈنكى ئىلىم تەلەپ قىلىش ھەر بىر مۇسۇلمان

ئۇيغۇر كتاب توربېكتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى تورىدىسى

ئۇچۇن پەرزدۇر" دىگەن ھەدىس ئوزئارا يۇغۇرۇۋېتىلگەن.
دىمەك، بۇلار بىلىم تەھسىل قىلىشنىڭ ئىسلام دىنىنىڭ ئەڭ مۇھىم ئاساسلىرىدىن بىرى ئىكەنلىگىنى ئىسپاتلايدۇ.

(2)

ئىسلام دىنىنىڭ مۇشۇ پىرىنسىپىغا ئاساسەن، مۇسۇلمانلار بارغانلا يېرىدە ئىلىم تەھسىل قىلدى. ئەرەپلەر يىراقتا يۇرۇش قىلىپ غەلبە قازانغاندىن كېيىن، ئىراق، سۇرىيە، مىسىر، مەغرىب، ئىسپانىيە، ئىران، ئوتتۇرا ئاسىيا... قاتارلىق جايلاردا ئولتۇراقلىشىپ قالغان ۋە ئىسلام دىنىنىڭ تەلىمىگە ئەمەل قىلىپ، مىللەتلەرنىڭ تەرەققى قىلىش قانۇنىيىتى بويىچە، ھەرقايسى مىللەتنىڭ ئىلىم-مەدەنىيىتىگە بولۇپمۇ ئىرانىنىڭ مەدەنىيىتىگە ناھايىتى ئېتىۋار بىلەن قارىغان، چۇنكى ئىران يۇكسەك مەدەنىيەتكە ئىگە ئىدى. سۇرىيىلىكلەر يۇنانىنىڭ كوپ قىسىم مەدەنى مىراسلىرىنى ئارا-مىيە يېزىغى (قەدىمقى سۇرىيە يېزىغى)غا تەرجىمە قىلغان ۋە ئەددىها، نەسىبىن، ھەران، جىندىسا-بۇر قاتارلىق جايلاردا مەكتەپ ئېچىپ، يۇنان مەدەنىيىتىنى تارقاتقان ئىدى، بۇ ھال مۇسۇلمانلاردا ئىلىم تەھسىل قىلىشنى جىددى تەلەپ قىلدىغان، ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ ئىلىمىي ئەدىبە جەھەتتىكى مىراسلىرىنى ئەرەپچىگە تەرجىمە قىلىشقا ئىنتىلدىغان ئارزۇنىڭ پەيدا بولۇشىغا تۇرتكە بولدى.

ئۇمەۋىيە خانىدانلىغىنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە، ئەرەپلەر سۇرىيىلىكلەر بىلەن ئۇچرىشىشقا باشلاپ، سۇرىيىلىكلەرنىڭ ئەددىها، ئەنتاكىيە قاتارلىق جايلاردا قۇرغان مەكتەپلىرىنى كورگەن. ئاببباسىيە خاندانلىغىنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىگە كەلگەندە، ئىلىم تەھسىل قىلىش ئۇچۇن سىرتقا چىقىدىغان مۇسۇلمانلار كۇندىن-كۇنگە كوپەيگەن ۋە ئۇلار تىبابەتچىلىك ۋە ئاسترونومىيە كىتابلىرىنى ئارامىيە يېزىغىدىن تەرجىمە قىلغان. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئىران، سۇرىيە ۋە ھىندىستانىنىڭ ھەر خىل ئەسەرلىرى ئەرەپچىگە تەرجىمە قىلىنغان. لېكىن، دەسلەپكى چاغلاردا، تەرجىمە خىزمىتىنى مۇسۇلمانلار، يەھۇدىلار ۋە ناسارالار تەشكىلسىز ھالدا ئوز ئالدىغا ئېلىپ بارغان.

خەلىپە مەيمۇن ھاكىمىيەت تۇتقان مەزگىلگە كەلگەندە، يېڭى تەدبىرلەر قوللىنىلىپ، باغداتتا مەشھۇر ئىلمىي تەتقىقات ئورگىنى—"ئاقىللار سارىيى" قۇرۇلۇپ، سۇرىيە مەكتەپلىرىنىڭ ئولچىمى بويىچە، قەدىمقى ئىلىملەرنى تەرجىمە قىلىش ۋە تەتقىق قىلىش خىزمىتى ئېلىپ بېرىلغان. خەلىپە مەيمۇن يەنە ۋىزانتىيىگە ئادەم ئەۋەتىپ، ۋىزانتىيە پادىشاسىدىن مەشھۇر قەدىمقى كىتابلارنىڭ قولىيازما نۇسخىسىنى يىغىپ بېرىشنى تەلەپ قىلغان.

مۇسۇلمانلار كەينى-كەينىدىن يىراق جايلارغا بېرىپ، ھەم قەدىمقى كىتابلارنى يىغقان، ھەم ئىلىم تەھسىل قىلغان، ئاببباسىيە خاندانلىغى دەۋرىدە، مۇسۇلمانلار يىغقان قەدىمقى كىتابلار باغداتقا توپلانغان، شۇ چاغلاردىكى باغدات ھەم ئىلىم-مەدەنىيەت مىراسلىرىنىڭ تۇنجىسى غەزنىسىگە، ھەم ئىنسانلار ئىدىيىسىنىڭ بىپايان دەرىجىدە ئوخشاش ئىدى.

خەلىپە مەيمۇن ئىلمىي ئەسەرلەرنى تەرجىمە قىلىشنى تەشەببۇس قىلىپ، مۇسۇلمانلارنى ئەرەپچىگە تەرجىمە قىلىنغان كىتابلارنى ئۇنىنىشكە رىغبەتلەندۇرگەن، ئەمرلەر، ۋەزىرلەر ۋە مەيمۇنغا ۋارىسلىق قىلغان خەلىپىلەرمۇ شۇنداق قىلغان، شۇنىڭ بىلەن، ھەرقايسى جايلاردىكى

تەرجمانلار ئارقا-ئارقىدىن باغداتقا يىغىلىپ، يۇنانچە، پارسچە، سۇرىيەچە، ھىندىچە يېزىلغان نۇرغۇن قەدىمقى كىتاپلارنى ئەرەپچىگە تەرجىمە قىلغان. كىلاسسىك ئەسەرلەرنى تەتقىق قىلىش مۇسۇلمانلار ئىچىدە ئومۇمى كەيپىياتقا ئايلانغان.

دىمەك، كىلاسسىك ئەسەرلەرنى تەرجىمە قىلىش خىزمىتى مەيمۇن زامانىدىن تارتىپلا ئىسلام مەملىكەتلىرىنىڭ بىۋاستە باشقۇرۇشىدىكى ئىشقا ئايلانغان، قىسقىسىنا ئېيتقاندا يۇز يىل ئىچىدە مۇسۇلمانلار قەدىمقى ئىلمىي ئىدىيىنىڭ ۋارىسلىرى بولۇپ قالغان.

شەك-شۇبھىسىزكى، ئوتتۇرا ئەسىردە مەيدانغا كەلگەن ئىسلام — ئەرەپچە تەرجىمە ھەركىتى ئالاھىدە تەرىپلەشكە ئەرزىيدىغان ھەركەت، ئۇ تارىخقا يېزىلىپ، مەڭگۈ ئوچمەيدۇ، چۈنكى ئۇ ياۋروپانىڭ مەدەنىيەت تارىخىدا تەڭداشسىز ھەركەت بولۇپ ھىساپلىنىدۇ.

لېكىن بەزى غەرپ تارىخشۇناسلىرى مۇسۇلمانلارنىڭ ئىسلام مەدەنىيىتىگە قوشقان زور توھپىسىنى كۆچىنىڭ بىرىچە توۋەنلىتىشكە ئۇرۇنۇپ، مۇسۇلمانلارنىڭ پارلاق مەدەنىيەتنى يارىتقانلىغىنى ئىنكار قىلدى.

مۇسۇلمانلارنىڭ نۇرغۇنلىغان كىلاسسىك ئەسەرلەرنى تەرجىمە قىلىشى قىلچە ئەجەپلىنەرلىك ئىش ئەمەس. مىللەتلەر ئوز مەدەنىيىتىنى تەرەققى قىلدۇرۇش جەريانىدا ئوزئارا ئۆگىنىشى، بىر بىرىنى تولۇقلىشى لازىم، بۇ — ئىنسانلار مەدەنىيىتىنىڭ مۇقەررەر قانۇنىيىتى. مەدەنىيەت ئىنسانلارنىڭ ھەممىسگە ئورتاق نەرسە، ھەر بىر مىللەت باشقىلاردىن ئۆگىنىشى لازىم، شۇنىڭدەك، ھەر بىر مىللەتنىڭمۇ مۇقەررەر ھالدا ئوزىنىڭ مەدەنىيىتى بولىدۇ. تارىختا پەقەت ئوزى يارىتماي، ساپلا سىرتتىن قوبۇل قىلغان مىللى مەدەنىيەت زادىلا بولغان ئەمەس؛ پەقەت سىرتتىن قوبۇل قىلماي، ساپلا ئوزى يارىتقان مىللى مەدەنىيەتمۇ زادىلا بولغان ئەمەس.

مۇسۇلمانلار مەدەنىيەت جەھەتتە ھىچنەرسە يارىتمىغان دىگەن گەپكە كەلسەك، بۇ گەپ تارىخىي پاكىتقا زادىلا ئۇيغۇن ئەمەس. ئوتتۇرا ئەسىردە، مۇسۇلمانلارنىڭ ئوزلىرىنىڭ ئىختىراسى ۋە ئىجادىيىتى، ئوزلىرىنىڭ ئالدىنقى قاتاردىكى ئىلىم-پەنلىرى، شۇنىڭدەك ئوزلىرىنىڭ ئىلمىي نەزىرىيە ۋە ئىلمىي كوزقاراشلىرى بولغان. تەرجىمە خىزمىتى ئارقىلىق، مۇسۇلمانلار كىلاسسىك ئەسەرلەر ئۇستىدە ئىزاھلاش، شەرھىلەش، تولۇقلاش ۋە تۇزىتىشكە ئوخشاش نۇرغۇن خىزمەتلەرنى ئىشلىگەن. بۇ تارىخىي پاكىتلار خۇددى ئاسماندىكى كۇن بىلەن ئايغا ئوخشاش ئوپ-ئوچۇق تۇرۇپتۇ، ئادىل تارىخشۇناسلار بۇنى قىلچىمۇ ئىنكار قىلمايدۇ.

خۇددى بارلىق مىللەتلەر ئالدىنقىلارنىڭ ئىلىم-مەدەنىيىتىگە ۋارىسلىق قىلغانغا ئوخشاش، قەدىمقى يۇنان ئىلىم-بىلىملىرى ئىسلام مەدەنىيىتىنىڭ دەسلەپكى ئاساسى بولۇپلا ھىساپلىنىدۇ. مۇسۇلمانلار قۇدرەتلىك ئىجادىي كۇچكە ئىگە، ئۇلار ئۆگىنىش، باشقىلارنىڭ ئوتتۇقلىرىنى قوبۇل قىلىش بىلەنلا قانائەتلىنىپ قالغان ئەمەس، ئۇلار ئوزلىرى تەتقىقات ۋە ئىزدىنىش ئىشلىرىنى ئېلىپ بارغان ۋە يەنمۇ ئىلگىرىلەپ ئوزلىرى ئىجات ۋە كەشپ قىلىش بىلەن شۇغۇللانغان.

(3)

ئىسلام دىنىنىڭ ئىسلام مەدەنىيىتىنىڭ تەرەققىياتىغا كورسەتكەن تەسىرى غايەت زور، قۇرئان بىلەن ھەدىس ئەرەپ تىلىدىكى مۇقەددەس كىتاپلاردۇر، مۇسۇلمانلار ئىسلام مەدەنىيىتىنى ئەرەپ

ئۇيغۇر كتاب توربېكتى
www.uyghurkitap.com

تىلى بىلەن تارقىتىشقا ئىنتايىن ئەھمىيەت بەرگەن. لېكىن، ئەرەپ تىلى بىلەن تارقىتىش جەريانىدا، گىراماتىكا جەھەتتە خاتالىق يۈز بېرىشتىن خالى بولالمىغان، مۇسۇلمانلار بۇ ھال قۇرئاننى ئوقۇش ۋە چۈشىنىشكە ناچار تەسىر كۆرسىتىپ قويۇشى مۇمكىن دېگەن ئوي بىلەن، كوچىمەن چارۋىچى ئەرەپلەر رايونىغا ئىچكىرىلەپ كىرىپ، كوچمەن چارۋىچى ئەرەپلەردىن توغرا ۋە ساپ بولغان ئەرەپ تىلىنى ئۆگەنگەن، ئارقىدىنلا قۇرئانغا ۋە ھەدىسكە، قەدىمقى زامانىدىن قالغان شېئىر-قوشاقلار، كوچمەن چارۋىچىلارنىڭ تىلى..... ۋە باشقىلارغا ئاساسەن، ئەرەپ تىلى گىراماتىكىسىنى تەتقىق قىلىپ ۋە تۈزۈپ چىققان. مۇسۇلمانلار جاپالىق تىرىشچانلىقلارنى كۆرسىتىپ، ئەرەپ تىلى گىراماتىكىسىنى تەتقىق قىلىش ھەرىكىتىنى شەكىللەندۈرۈپ، شانلىق مۇۋەپپەقىيەتلەرگە ئېرىشكەن. ئەگەر قۇرئان ئاساس قىلىنمىغان بولسا، بۇ ئىشنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش مۇمكىن بولمايتتى.

تەرجىمە ئىشلىرىنىڭ جۇش ئۇرۇپ راۋاجلىنىشى جەريانىدا، ئەرەپ تىلىنىڭ يېتىشمەيدىغانلىغى ئوچۇق كۆرۈلۈپ، يېڭى سوز-ئاتالغۇلارنى كوپەيتىشكە توغرا كەلگەچكە، مۇسۇلمانلار نۇرغۇنلىغان ئەرەپچە يېڭى سوز-ئاتالغۇلارنى ياراتقان ۋە يېڭى ئىلمىي ئاتالغۇلارنى ئىپادىلەشنىڭ يېڭى ئۇسۇلىنى تاپقان. مىلادى 9-ئەسىردىن ئىلگىرى، ئەرەپ تىلى پەقەت ئەدەبىي تىل ۋە شېئىر-قوشاق تىلىدىنلا ئىبارەت بولغان؛ 9-ئەسىردىن كېيىن، ئەرەپ تىلى بارا-بارا تەرەققىي قىلىپ ئىلمىي تىلغا ئايلانغان، شۇنىڭ بىلەن باغدادتا ۋە باشقا مۇسۇلمان شەھەرلىرىدە شانلىق ئىسلام مەدەنىيىتى بارلىققا كەلگەن.

ئەرەپ تىلىنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، مۇسۇلمانلار ئىچىدە ئىلمىي تەتقىقات كەيپىياتى ئەۋج ئېلىپ، ئىسلام مەملىكەتلىرىدە نۇرغۇنلىغان يازغۇچىلار بارلىققا كەلگەن، ئىلمىي ئەسەرلەر كۆندىن-كۈنگە كۆپەيگەن، ئىلمىي تەتقىقات ساھەسى كۆندىن-كۈنگە كېڭەيگەن. ئەسەرلەرنى تەتقىق قىلىش بىلەن شۇغۇللانغان مۇسۇلمانلار ئىچىدە ئىراق، سۇرىيە، مىسىر، مەغرىپ، ئاندالۇسىيە، پېرسىيە، خۇراسان، ئوتتۇرا ئاسىيا، ھىندىستان... قاتارلىق جايلارنىڭ مۇسۇلمانلىرى بار ئىدى. مۇسۇلمانلارنىڭ ئەسەرلىرىدە ئەينى زامانىدىكى ئىنسانلار ئىستىداتىنىڭ جەۋھىرى — ئىسلام بىلىملىرى، ئىجتىمائى پەن ۋە تەبىئى پەننىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىرى جۇغلانغان.

ئوتتۇرا ئەسىردىكى مۇسۇلمانلارنىڭ ئەسەرلىرى نەچچە ئون مىڭدىن كەم ئەمەس، يۇزلەپ ئەسەر يازغان مۇسۇلمان ئالىملىرى سامانىدەك كوپ، مەسىلەن: تەبەرى، ئىبنى قاسىم، ئومەر ئىبنى ھۇسەين رازى، ئىبنى سىنا، سۈيۈتى... قاتارلىقلار.

مۇسۇلمانلارنىڭ تارىخشۇناسلىق جەھەتتىكى مۇۋەپپەقىيىتى ناھايىتى زور، ئۇلار يازغان تارىخ كىتابلىرى، بولۇپمۇ ئۇلار ئوز كوزى بىلەن كورۈپ يېزىپ قالدۇرغان خاتىرىلەر تامامەن ئىشەنچلىك. مۇسۇلمانلار يازغان تارىخ كىتابلىرى، مەسىلەن، تەبەرى يازغان «پەيغەمبەرلەر ۋە پادىشالار تارىخى»، مەسئۇدى يازغان «ئالتۇن يايلاقلار»، ئىبنى ئەسىر يازغان «مۇكەممەل تارىخ»، ئەبۇلفىدائى يازغان «ئىنسانلارنىڭ قىسقىچە تارىخى»، ئىبنى خەلدۇن يازغان «ئەرەپلەر، پارسلار ۋە بەربەرلەرنىڭ تارىخى»...دېگەنگە ئوخشاش كىتابلار ئوتتۇرا ئەسىر تارىخنى تەتقىق قىلىشتا كەم بولسا بولمايدىغان ئاساسىي تارىخىي ماتېرىياللار بولۇپ ھىساپلىنىدۇ.

مۇسۇلمانلار پتولېموسنىڭ «ئەلمەجسەتى» دىگەن داڭلىق جۇغراپىيىگە ئائىت ئەسىرىنى ئوقۇش-تىن ئىلگىرىلا جۇغراپىيە ئىلمىنى تەتقىق قىلىشقا باشلىغان، بۇنىڭغا نۇرغۇن ئامىللار سەۋەپ بولغان: بىرىنچىدىن، مۇسۇلمانلارنىڭ ھەج پائالىيىتى سەۋەپ بولغان. "ھەج" مۇسۇلمانلارنىڭ ئادا قىلىشى زورۇر بولغان پەرزدۇر. ھەر بىر مۇسۇلمان، قۇدرىتى يەتكەن ئەھۋالدا، مەككە مۇكەررىمگە بېرىپ، ھەج قىلىشى كېرەك. بەزىلەر تاغ-داۋانلاردىن ئېشىپ، ئۇزاق يوللارنى بېسىپ ئوتكەندە ئاندىن مەككىگە بارالايتتى. بۇ ھال ئۇلارنىڭ يەر شارائىتى بىلەن تونۇشۇپ، يولنىڭ ئۇزۇنلۇغىنى ھىساپلاپ چىقىشىغا تۇرتكە بولغان-دە، ئۇلاردا جۇغراپىيە ئىلمىنى تەتقىق قىلىش ئىشتىياقى تۇغۇلغان.

ئىككىنچىدىن، سودا ئىشلىرى سەۋەپ بولغان. ئەرەپ ۋە پارس مۇسۇلمان سودىگەرلىرى قۇرۇقلۇقنى كېسىپ ئوتۇپ ياكى ئوكيانلارنى بېسىپ ئوتۇپ ئاسىيا ۋە ئافرىكا قىتئەلىرىگە بارغان. ئۇلار زانگىبار ۋە شەرقىي ئافرىكا دېگىز بويىلىرىغىچە بارغان. ئۇلارنىڭ بىرمۇنچىسى يول ئۇستىدە كورگەن-ئاڭلىغانلىرىنى ساياھەت خاتىرىسى سۈپىتىدە يېزىپ چىقىپ، جۇغراپىيە ئىلمىنى تەتقىق قىلىش ئىشىنى قىممەتلىك ماتېرىيال بىلەن تەمىن ئەتكەن.

ئۈچىنچىدىن، مۇسۇلمانلارنىڭ بىلىم ئېلىش ئۈچۈن قىلغان سەپەرلىرى سەۋەپ بولغان. مۇسۇلمانلار بىلىم ئالدىغان ئۇستاز-ئولىمالارنى تېپىش ۋە دوست-بۇرادەرلىرىنى زىيارەت قىلىش ئۈچۈن ئۇزاق-ئۇزاق يوللارنى بېسىپ ئوتكەن، بۇنىڭ ئۈچۈن ھەرقايسى جايلارنىڭ يەر شارائىتىنى چۈشىنىش زورۇر بولغان. مۇسۇلمانلار ئالدى بىلەن تۇزۇپ چىققان جۇغراپىيە كىتابلىرى ئەرەپ زېمىنلىرى تەزكىرىسىدىن، كوچمەن چارۋىچى قەبىلىلەرنىڭ تارقىلىش ئەھۋالىدىن ئىبارەت بولغان. ھەممىدىن بۇرۇن جۇغراپىيە كىتابلىرىنى يازغانلار ئەدىبلەر ۋە شائىرلار ئىدى، مەسىلەن، ئەسمەئى، سۇكۇنى...قاتارلىقلار. ئۇنىڭدىن كېيىنلا پۇتۇن ئەرەپ يېرىم ئارىلىنىڭ تەزكىرىسى يېزىپ چىقىلغان، مەسىلەن، ھەمەدانى «ئەرەپ يېرىم ئارىلى تەزكىرىسى»نى، ئەبۇئەشئەس «دېگىز بويىلىرىدىكى ئىگىزلىك ۋە تاغلىق جايلار تەزكىرىسى»نى يېزىپ چىققان.....ۋاھاكازا.

سۈلەيمان تۇنجى بولۇپ شەرقە كەلگەن ئەرەپ سودىگىرى بولۇپ ھىساپلىنىدۇ، ئۇ ھىندىستان ۋە جۇڭگوغا بىرنەچچە قېتىم كەلگەن. ئۇ ئوز ۋەتىنىگە قايتقاندىن كېيىن، جۇڭگو ۋە ھىندىستاندا كورگەن-ئاڭلىغانلىرىغا ئاساسەن ئوزىنىڭ تۇنجى ئەرەپچە ئەسىرى — «سۈلەيمانىنىڭ شەرقە ساياھىتى»نى يېزىپ چىققان (مىلادىنىڭ 851-يىلى).

ئەبۇزەيد بەلخى (مىلادىنىڭ 934-يىلى ۋاپات بولغان) جۇغراپىيە كىتابلىرىنى يېزىش بىلەن شۇغۇللانغان تۇنجى ئىسلام جۇغراپىيىشۇناسى بولۇپ ھىساپلىنىدۇ، ئۇ «رايونلار تەزكىرىسى» دىگەن بىر كىتابنى يازغان. ئۇنىڭدىن كېيىنكى مۇقەددەسى (مىلادى 985-يىل)، مەسئۇدى (مىلادى 956-يىلى ۋاپات بولغان)لار ئەرەپلەرنىڭ نۇرغۇن جۇغراپىيە كىتابلىرىنى يازغان دەسلەپكى جۇغراپىيىشۇناسلىرىدۇر. مەسئۇدى شەرەپ بىلەن ئەرەپلەرنىڭ ھېرودودى دەپ ئاتالغان ۋە ئاسىيانى كوپ قېتىم ئارىلاپ چىققان، ئۇنىڭ ئەسەرلىرى ناھايىتى كوپ بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىچىدە «ئالتۇن يايلاقلار» دىگەن كىتابى ئەڭ مەشھۇردۇر.

ياقۇت (1229-يىلى ۋاپات بولغان) مۇسۇلمانلارنىڭ ئەڭ مۇھىم جۇغراپىيىشۇناسىدۇر، ئۇنىڭ «يەرنامىلىرى لۇغىتى»دىگەن داڭلىق ئەسىرى جۇغراپىيە ئىلمىنىڭ ناھايىتى نۇرغۇن بىلىملەرنى

ئۇيغۇر كتاب تورپەكتى
www.uyghurkitap.com

ئوز ئىچىگە ئالغان غەزىنىسىدۇر. جۇغراپىيىلىك يەر ناملىرىدىن باشقا مول تارىخىي بىلىملەر، ئەدەبىيات بىلىملىرىنىمۇ ئوز ئىچىگە ئالغان بۇ كىتاپ ئوتتۇرا ئەسىردە يېزىلغان ئىسمى جىسمىغا لايىق "قامۇس" دەپ قارالغان.

كىيىنرەك ئوتتۇرىغا چىققان ئاتاقلىق ئەرەپ ساياھەتچىسى ئىبنى بەتۇتە (1304—1376) 1325-يىلى ئوز يۇرتى—ماراكەشتىن تەنجىر دىگەن يېرىدىن چىقىپ، ئوزىنىڭ ئاسىيا ۋە ئافرىكىدا قىلىدىغان ساياھىتىنى باشلىغان، ئۇ مىسىر، ھىجاز، ئىراق، سۇرىيە، كىچىك ئاسىيا، پىرسىيە، ئوتتۇرا ئاسىيا... قاتارلىق جايلارنى ئارىلىغان، كىيىن ھىندىستان ۋە جۇڭگوغا كەلگەن. ۋەتىنىگە قايتقاندىن كىيىن، ئۇ «ئىبنى بەتۇتەنىڭ ساياھەت خاتىرىسى» دىگەن كىتابنى يېزىپ، ئۇنىڭدا ئوزىنىڭ نەچچە ئون يىللىق ساياھىتى داۋامىدا كورگەن-ئاڭلىغانلىرىنى خاتىرىلەپ قالدۇرغان. ئۇ كىتابتا شۇ چاغدىكى جۇڭگونىڭ تەبىي شارائىتى، كىشىلەر مۇناسىۋىتى، ئىجتىمائى ئەھۋالى، سودا ئىشلىرى، پورت ۋە شەھەرلىرى...قاتارلىقلار تەپسىلى يېزىلغان.

مىلادى 9-ئەسىردە، مۇسۇلمانلار جەنۇبىسابۇردا تۇنجى رەسەتخانىنى قۇرغان، ئۇزاق ئوتمەي، خەلىپە مەيمۇن باغداتتا يەنە بىر رەسەتخانا قۇرۇپ، ئاسمان جىسىملىرىنىڭ ئايلىنىش قانۇنىيىتىنى كۇزىتىش، تەتقىق قىلىش ئىشلىرىنى يولغا قويغان ۋە پتولېموسنىڭ «ئەلمەجىستى» دىگەن داڭلىق ئەسىرىنى تەكشۇرتۇپ، خاتا يەرلىرىگە تۇزىتىش بەرگۇزگەن.

بىرۇنى (مىلادى 973—1048) ئوتتۇرا ئەسىردە ئاستىرونومىيە ۋە فىزىكا ئىلمىنى تەتقىق قىلغان، ئەڭ چوڭقۇر ۋە كەڭ بىلىمگە ئىگە مۇسۇلمان مۇتەپەككۇر بولۇپ، ئۇنىڭ «قەدىمقى زامان يادىكارلىقلىرى» دىگەن مەشھۇر ئەسىرى ئاساسەن قەدىمقى زامانداىكى ھەرقايسى ئەللەر خەلقىنىڭ يىلنامىسى تەتقىق قىلىنغان ئەسەردۇر.

ئىسلام مەدەنىيىتىنىڭ ئەڭ زور توھپىلىرىدىن بىرى ھىندى ماتېماتىكىسى ۋە رەقەمنى غەربكە تارقاتقانلىغىدۇر. غەربىلىكلەر بۇ رەقەمنى "ئەرەبچە رەقەم" دەپ ئاتايدۇ. ھەممىدىن ئاۋال بۇ رەقەمنى قوللانغان كىشى داڭلىق مۇسۇلمان ماتېماتىكا ئالىمى خۇارەزمدۇر (مىلادى 780—850-يىللار). خۇارەزمى قەدىمقى مىسىر ۋە ھىندىستان تەلىماتلىرىنى كوپلەپ قوبۇل قىلغان ۋە يەنە ئالگىبرانى كەشپ قىلىپ، «ئىنتېگرال ۋە تەڭلىمىنى يېشىش ئۇسۇلى» دىگەن مەشھۇر كىتابنى يېزىپ چىققان. مىلادى 12-ئەسىردە، بۇ كىتاپ لاتىنچىغا تەرجىمە قىلىنىپ، ياۋروپادىكى داشۇبۇلەردە ئۇزاققىچە ئېتىۋارغا ئېرىشكەن.

مۇسۇلمانلارنىڭ تىبابەتچىلىككە قوشقان توھپىسى ئىنتايىن زور، ئومۇمەن ئىبنى ھۇسەيىن رازى مۇسۇلمانلارنىڭ تىبابەتچىلىك جەھەتتىكى ئۇلۇغ ئەربابىدۇر. ئۇنىڭ ئەسەرلىرى ئىنتايىن كوپ. ئۇنىڭ «كىتابىل مەنسۇر» ناملىق كىتابى ئولمەس ۋە داڭلىق تىببىي ئەسەر بولۇپ ھىساپلىنىدۇ. بۇ كىتاپ ئون قىسىمغا بولۇنگەن بولۇپ، ئۇ تىببىي جەھەتتىكى ئىنتايىن مۇھىم نەزىرىيە ۋە كىلىنىكا ئەمىلىيىتىنى ئوز ئىچىگە ئالغان. ئۇنىڭ «ياۋا چىچەك ۋە قىزىل» دىگەن ماقالىسى تىبابەتچىلىك جەھەتتىكى ئەڭ مەشھۇر ئىلمىي ماقالا ھەم تىبابەتچىلىك ساھەسىدىكى ئەڭ بۇرۇنقى ئەسەر بولۇپ ھىساپلىنىدۇ.

ئومۇمەن ئىبنى ھۇسەين رازىنىڭ ئەسەرلىرىنىڭ كوپ قىسمى لاتىنچىغا ۋە ياۋروپادىكى باشقا تىللارغا تەرجىمە قىلىنغان.

ئىبنى سىنا (ميلادى 980 ــ 1037) مۇسۇلمانلارنىڭ تىبابەتچىلىك جەھەتتىكى ئۇمەر ئىبنى ھۇسەين رازىدىن باشقا يەنە بىر ئۇلۇغ ئەربابىدۇر، شۇنىڭ بىلەن بىللە ئۇ يەنە داڭلىق پەيلاسوپ، تىلشۇناس ۋە شائىردۇر. ئۇ ئۇز ئەسەرلىرىنىڭ مۇتلەق كوپ قىسمىنى ئەرەپچە يازغان. ميلادى 12 ـ ئەسىردىن كېيىن ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنىڭ كوپىنچىسى لاتىنچىغا تەرجىمە قىلىنىپ، ياۋروپا تىبابەتچىلىكى جەھەتتىكى ئوقۇش ـ ئوقۇتۇش ۋە تەتقىقاتچىلىق ئىشىدا ئۇزاققىچە مۇھىم تەسىر كورسىتىپ كەلگەن.

مۇسۇلمانلار ئىلمىي تەتقىقاتتا تەجرىبە قىلىشقا ئىنتايىن ئەھمىيەت بەرگەن، ئۇلار ماتېماتىكىنى تەبىي پەننى تەتقىق قىلىشنىڭ قورالى دەپ قارىغان. ئۇلار ئىلىم ـ پەن جەھەتتىكى تۇرلۇك مەسىلىلەرنى ھەل قىلىش ئۇچۇن، تەجرىبە قىلىش ئۇسۇلىنى قوللىنىپ ۋە پەننى ئەسۋاپلارنى ئىشلىتىپ تۇرۇپ كۇزىتىش ۋە تەتقىقات ئېلىپ بارغان. خەمىيە تەتقىقاتى جەھەتتە مۇسۇلمانلارنىڭ ئۇتۇغى ناھايىتى زور، ئۇلار دىستىرلەش، سۇبلىماتسىيە قىلىش، ئېرىتىش، كىرىستاللاشتۇرۇش ئۇسۇللىرىنى ھەممىدىن بۇرۇن كەشپ قىلغان.

مۇسۇلمانلارنىڭ مەدەنىيەت جەھەتتىكى يەنە بىر زور توھپىسى قەغەز ياساش تېخنىكىسىنى تارقاتقانلىغىدۇر. ميلادى 8 ـ ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا مۇسۇلمانلار جۇڭگولۇقلاردىن قەغەز ياساش تېخنىكىسىنى ئۇگەنگەندىن كېيىن، ئالدى بىلەن سەمەرقەندە بىر قەغەز زاۋۇدى قۇرغان، ئارقىدىنلا قەغەز ياساش تېخنىكىسىنى ئىسلام مەملىكەتلىرىنىڭ چوڭ شەھەرلىرىگە، كېيىن غەربكە تارقاتقان. ميلادى 12 ـ ئەسىردىن كېيىن، قەغەز ياساش تېخنىكىسىنىڭ غەربكە تارقىلىشى نەتىجىسىدە، غەربتىكى مەدەنىيىتى تەرەققى قىلىپ، ئاخىردا "ياۋروپادا ئەدەبىيات ـ سەنئەتنىڭ گۈللىنىش ھەركىتى" كېلىپ چىقىقان ۋە غەربنىڭ پەن ـ تېخنىكىسىدا ئۇچقاندەك تەرەققىيات بارلىققا كەلگەن. مانا بۇلار مۇسۇلمانلارنىڭ توھپىسىدىن ئايرىلمايدۇ.

(4)

مۇسۇلمانلار ئىنسانلار مەدەنىيىتىگە كارامەت توھپىلەرنى قوشقان، غەربنىڭ ئادىل تارىخشۇناسلىرى بۇنى بىردەك ئېتىراپ قىلىدۇ. ئەگەر مۇسۇلمانلارنىڭ تەرجىمە ئىشلىرى بولمىغان بولسا، قەدىمقى ئىلىمنىڭ تەكىدىن تولىسى مۇقەررەر ھالدا يوقىلىپ كەتكەن بولاتتى، ياۋروپادا ئەدەبىيات ـ سەنئەتنىڭ گۈللىنىشى مۇقەررەر ھالدا نۇرغۇن يىل كېچىكىپ بولاتتى: ئوتتۇرا ئەسىردە، ئىسلام ـ ئەرەپ مەدەنىيىتى شەرقتە، ئىسپانىيىدە گۈللىنىۋاتقان چاغدا، ياۋروپا تېخى نادانلىقتا تۇرۇۋاتاتتى. كېيىنكى چاغلاردا غەرپ مەدەنىيىتىنىڭ مەركىزى بولۇپ قالغان جايلار ئوتتۇرا ئەسىردە بەزى ۋەھشى فېئودالىلار بېسىپ ياتقان قورغانلار ئىدى. خرىستىيانلارنىڭ كوپىنچىسى ئۇ چاغدا دىن تارقاتقۇچى راھىبلار بولۇپ، ئۇلار چېركاۋدا يېتىپ ـ لىپ دىنىي كىتابلارنى كوچۇرۇش بىلەن بولۇپ كەتكەن ئىدى. ئوتتۇرا ئەسىردە ئۇزاق مۇددەت غەپلەتتە ياتقان ياۋروپا ميلادىنىڭ 11 ـ ، 12 ـ ئەسىرلىرىگە كەلگەندىلا ئاندىن ئويغىنىشقا باشلاپ، ئەرەپلەردىن ئۇگىنىشكە تۇتۇش قىلغان. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئىسپانىيىنىڭ گۈللىنىشىمۇ ياۋروپالىق ئوقۇغۇچى، كەسەل ۋە سايامەتچىلەرنى ئىسپانىيىگە بېرىپ ئۇگىنىشكە، داۋالىنىشقا ۋە سايامەت قىلىشقا جەلپ قىلغان. شۇنىڭ بىلەن، ياۋرو-

ئۇيغۇر كتاب توربېكتى
www.uyghurkitap.com

پالىقلار بىلەن ئەرەپلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئالماشتۇرۇش ئىشلىرى" كۇندىن-كۇنگە كوپەيگەن. 19-ئەسىردە ئوتكەن مەشھۇر فرانسىيە تارىخشۇناسى سەيدىيو ئۇزىنىڭ «ئەرەپ تارىخى» (Sedillot: L'Histoire des Arabes) دېگەن كىتابىدا: "ئەرەپلەر بىلەن ياۋروپالىقلارنىڭ مەدەنىيەت، ئىقتىسات ۋە سىياسىي جەھەتتىكى ئالماشتۇرۇش ئىشلىرى ئەرەپ مەدەنىيىتىنى ئىسپانىيەدىن ئوتوپ خرىستىيانلار دۇنياسىغا كىرىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلدى، ئۇنىڭ تەسىرىدە ھەتتا نۇرغۇن ئىسپانلار، بولۇپمۇ ئەرەپلەرنىڭ ھوكۇمرانلىغى ئاستىدىكى ئىسپانلار ئەرەپ تەۋەلىگىگە ئوتوپ، ئەرەپ تىلىنى ئۆگىنىپ، ئەرەپلەر بىلەن بىرلىكتە ئىسلام—ئەرەپ مەدەنىيىتىگە توھپە قوشتى" دەپ يازغان ئىدى. ئىسپانلار تولىدودا بىر تەرجىمە ئىدارىسى قۇروپ، ئەرەپلەرنىڭ كىلاسسىك كىتاپلىرىنى تەرجىمە قىلىش ئىشى بىلەن شۇغۇللانغان. مىلادى 12-ئەسىردىن باشلاپ، تولىدو ئىسلام—ئەرەپ مەدەنىيىتىنى ئۆگىنىدىغان مەنبە بولۇپ قالغان. غەرپلىكلەرنىڭ ئەرەپلەرنىڭ كىلاسسىك كىتاپلىرىنى تەرجىمە قىلىش ئىشى مىلادى 12-ئەسىردىن تارتىپ 15-ئەسىرگىچە ئۇزۇلۇپ قالماي ئىزچىل داۋام قىلىپ كەلگەن.

ئومەر ئىبنى ھۇسەين رازى، ئەبۇ قاسىم، ئىبنى سىنا، ئىبنى رۇشد...قاتارلىق مۇسۇلمان ئالىملارنىڭ ئەسەرلىرىنىڭ ھەممىسى لاتىنچىغا تەرجىمە قىلىنغان. ياۋروپالىقلار يەنە ئەرەپلەر ئىشلىگەن تەرجىمىگە ئاساسەن، قەدىمقى يۇنان ئالىملىرىدىن ھىبۇقرات، پىلاتون، ئارىستوتېل، ئارخىمىد، پتولېموس... قاتارلىقلارنىڭ ئەسەرلىرىنى لاتىنچىغا ۋە غەرپنىڭ باشقا تىللىرىغا تەرجىمە قىلغان.

مىلادى 1220-يىلى فرانسۇزلار ئىسپانىيەنىڭ غەربىي ياۋروپادا ئولتۇراقلىشىپ قالغان ئالىملىرىنى تايانچ قىلىپ تۇروۇپ، موبىلدا بىر مەكتەپ قۇرغان، كېيىنچە بۇ مەكتەپ تەرەققى قىلىپ داشۇبىگە ئايلانغان. بۇ داشۇبىدە ۋە باشقا مەكتەپلەرنىڭ ھەممىسىدە ئەرەپ تىلى ۋە ئىسلام ئىلىملىرى ئوتۇلگەن.

مىلادى 14-ئەسىردە، ئەرەپ—ئىسلام ئىلمى ئوكسفورد داشۇبىسى بىلەن پارىژ داشۇبىسىنىڭ ئوقۇتۇش پۇروگراممىسىغا كىرگۈزۈلگەن. تاكى يېقىنقى دەۋرگە كەلگىچە ياۋروپالىقلار ئەرەپچە قىممەتلىك كىلاسسىك كىتاپلارنى نەشر قىلىشقا يەنىلا ئىنتايىن ئەھمىيەت بېرىپ كەلگەن.

ئوتتۇرا ئەسىرنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىردە، غەرپنىڭ ئىلمىي تەتقىقاتى دىنىي ئەرباپلار بىلەنلا چەكلەنگەن، تەتقىق قىلغان پەنلىرى دىننىڭ دائىرىسىدىن چىقىپ كېتەلمىگەن، كېيىنكى چاغلاردا ئاندىن ئاندىنكى كىشىلەر ئارىسىغا كېڭەيتىلگەن. ئىسلام مەدەنىيىتى ۋە تەرجىمە قىلىنغان كىلاسسىك ئەسەرلەر غەرپنىڭ مەدەنىيىتىنى تەرەققى قىلدۇرۇشتا ئىزچىل تۇردە مۇھىم رول ئويناپ كەلگەن.

فرانسۇز ئالىم لوبون ئۇزىنىڭ «ئەرەپ مەدەنىيىتى» دېگەن كىتابىدا: "15-ئەسىرگە كەلگىچە ياۋروپا ئالىملىرىدىن ئەرەپ ئىلمىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىمىغان بىرمۇ كىشى يوق." "ئۇلار ياكى ئەرەپلەردىن ئۇستاز-تۇتقان، ياكى ئەرەپچە كىلاسسىك كىتاپلارنى تەرجىمە قىلغان. ئەرەپلەرنىڭ ئەسەرلىرى بولۇپمۇ پەننى ئەسەرلىرى ياۋروپانىڭ ھەرقايسى داشۇبىلىرىدە كەڭ تۇردە ئوقۇتۇلغان ۋاقىت 500 يىلغا يېتىدۇ" دەپ يازغان. بەزى پەنلەر يېقىنقى دەۋرلەردىمۇ ئەرەپلەرنىڭ ئېنىق تەسىرىگە ئۇچراپ كەلگەن. ئىبنى سىنانىڭ ئەسەرلىرى 18-ئەسىرگە كەلگىچىلىك فرانسىيە

داشۇبلىرىنىڭ ئىلمىي مۇھاكىمە تېمىسىغا كىرگۈزۈلۈپ كەلگەن. ئىبنى رۇشدنىڭ ئەسەرلىرى 13 ـ، 14 ـ ئەسىرلەردىن تارتىپ فرانسىيە، ئىتالىيە...قاتارلىق مەملىكەتلەرنىڭ داشۇبلىرىدە پەلسەپە جەھەتتە پايدىلىنىدىغان مۇھىم ماتېرىيال قىلىنىپ كەلمەكتە.

ئىسلام دىنى ۋە ئىسلام مەدەنىيىتىنىڭ شەرققە كۆرسەتكەن تەسىرى غايەت زور. ۋاقىت مۇناسىۋىتى بىلەن، ئۇنىڭ جۇڭگوغا كۆرسەتكەن تەسىرى ئۇستىدىلا توختىلىپ ئۆتمەن.

جۇڭگو خەلقى بىلەن ئەرەپ خەلقىنىڭ مۇناسىۋىتى ناھايىتى ئۇزاقتىن باشلانغان، ئۇلار قەدىمدىن تارتىپ ئۆزئارا ئۆچرىشىپ، ئۆزئارا ئالماشتۇرۇپ، ئۆزئارا ئۆگىنىپ كەلگەن، بۇنىڭ ۋاقتى ناھايىتى ئۇزاق. ئەرەپلەر جۇڭگونىڭ مەدەنىيىتىگە ناھايىتى زور تەسىر كۆرسەتكەن. يۇەن سۇلالىسى دەۋرىدە مۇسۇلمان ئاستىرونۇم جامالىدىن بېيجىڭدا 7 خىل ئاستىرونومىيە ئەسۋاۋىنى ئىجات قىلغان، يەنە ئۇ تۇزۇپ چىقىقان "جۇڭگوچە كالېندار" ئومۇمىي يۇزلۈك يولغا قويۇلغان، تاكى يۇەن سۇلالىسىنىڭ ئاخىرىغىچە نۇرغۇنلىغان يۇلتۇز ۋە يۇلتۇزلار تۇركۈمى جۇڭگودا ئەرەپچە نام بىلەن ئاتىلىپ كەلگەن.

ئەرەپ تىبابەتچىلىكىنىڭ جۇڭگوغا كۆرسەتكەن تەسىرى ناھايىتى چوڭقۇر بولغان. مىلادى 14 ـ ئەسىردە خرىستىيان دۇنياسى چۇما كېسىلىگە ھىچقانداق ئامال قىلالمايتى، تەقدىرگە تەن بەرگەن، لېكىن ئەرەپ تىببى ئالىمى ئىبنى خەتىب يۇەن سۇلالىسىنىڭ قۇرغۇچىسى قۇبىلەيخانىنىڭ بۇيرۇغى بويىچە يۇقۇملۇق كېسەللەرنىڭ تارقىلىپ كېتىشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن "خەيرىيەت مەھكىمىسى" ۋە "مۇسۇلمانلار دوختانىسى" دېگەن ئىككى داۋالاش ئورگىنىنى تەسىس قىلغان. شۇنىڭدەك، مۇسۇلمانلارنىڭ پارسچىدىن خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىنغان «دورا كىتابى» مىڭ سۇلالىسىنىڭ دەسلەپكى چاغلىرىغىچە ئومۇمىي يۇزلۈك قوللىنىلىپ كەلگەن. «دورا كىتابى»نىڭ بىر قىسىم باپ ـ بولۇملىرى بېيجىڭ كۇتۇپخانىسىدا ھىلىغىچە ساقلانماقتا.

يۇقۇرقىلاردىن شۇنى كۆرۈشكە بولىدۇكى، ئىسلام دىنى تارىختا دۇنيا مەدەنىيىتىگە ئىنتايىن مۇھىم توھپىلەرنى قوشقان. لېكىن بىز مۇسۇلمانلار ھەرگىزمۇ ئالدىنقىلارنىڭ مۇۋەپپەقىيىتى ۋە شان ـ شەرىپى بىلەن قانائەتلىنىپ قالماسلىغىمىز لازىم. ھىجرىيە 15 ـ ئەسىرگە قەدەم قويغان يېڭى دەۋردە، ھەرقايسى ئەل مۇسۇلمانلىرىنىڭ قۇرئانغا ۋە پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەت ئەلەيھىسسالامنىڭ تەلىمىگە ئەمەل قىلىپ داۋاملىق ئىلگىرىلەپ، ئىنسانىيەتنىڭ كەلگۈسى ئۈچۈن تېخىمۇ يېڭى، تېخىمۇ زور توھپىلەرنى يارىتىشىنى ئۈمىت قىلىمىز.

---

① "سۈرە ھۇجۇرات"، 13 ـ ئايەت.
② "سۈرە ئەنفال"، 22 ـ ئايەت.
③ "سۈرە فۇرقان"، 44 ـ ئايەت.
④ "سۈرە فاتىر"، 27 ـــ 28 ـ ئايەت.
⑤ "سۈرە يۇسۇف"، 105 ـ ئايەت.
⑥ "سۈرە يۇنۇس"، 36 ـ ئايەت.
⑦ "سۈرە ئەنئام"، 148 ـ ئايەت.

ئۇيغۇر كتاب توربېكتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

كەڭ مۇسۇلمانلارنى ئىتتىپاقلاشتۇرۇپ، ۋەتىنىمىزنىڭ 4 نى زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشى ئۈچۈن ھەسسە قوشايلى

مەملىكەتلىك سىياسى مەسلىھەت كېڭىشىنىڭ ئەزاسى ئەھمەت ۋاجىدى جۇڭگو ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى

بۇ قېتىم مەن مەملىكەتلىك سىياسى مەسلىھەت كېڭىشىنىڭ ئەزالىغا كورسىتىلىپ، سىياسى مەسلىھەت كېڭىشى 6-نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك كومىتېتىنىڭ 1-يىغىنىغا قاتناشتىم، يىغىن داۋامىدا دولەت رەھبەرلىرى بىلەن بىللە دولەتنىڭ چوڭ ئىشلىرى ئۈستىدە مۇھاكىمە ئېلىپ بېرىشقا مۇيەسسەر بولدۇم، بۇنىڭ ئۈچۈن ئۆزەمنى چەكسىز شەرەپلىك ھىس قىلماقتىمەن.

جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى پۈتۈن مەملىكىتىمىزدىكى ھەر مىللەت خەلقىغە رەھبەرلىك قىلىپ، ئۇزاق مۇددەتلىك، مىسلىسىز جاپالىق ئىنقىلاۋىي كورەشلەرنى ئېلىپ بېرىپ، جۇڭگو خەلقىنىڭ يەلكىسىدىن بېسىپ تۇرغان 3 چوڭ تاغنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ، جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنى قۇردى، شۇنىڭدىن ئېتىۋارەن بۇرۇنقى زۇلمەتلىك زامان كەلمەسكە كەتتى. پۈتۈن مەملىكىتىمىزدىكى ھەر مىللەت خەلقى سىياسى جەھەتتە ئازات بولۇپلا قالماستىن، بەلكى ئىقتىسادىي جەھەتتىمۇ قەد كوتەردى. پۈتۈن مەملىكەت ئازات بولغاندىن كېيىن، پارتىيە ھەر مىللەت باپ-باراۋەر دېگەن مىللى سىياسەتنى يولغا قويۇپ، پۈتۈن مەملىكىتىمىزدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ بۇيۇك ئىتتىپاقلىغىنى ئىشقا ئاشۇردى، بارلىق كۈچلەرنى سەپەرۋەر قىلىپ، سوتسىيالىستىك ئىنقىلاپ ۋە سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش ئېلىپ بېرىپ، شانلىق مۇۋەپپەقىيەتلەرنى قولغا كەلتۈردى. پارتىيە دېنغا ئېتىقات قىلىدىغان ئاممىنى نورمال دىنىي پائالىيەت بىلەن شۇغۇللىنىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىش ئۈچۈن، دىنىي ئېتىقات ئەركىنلىگى سىياسىتىنى تۈزۈپ چىقتى ۋە يولغا قويدى. جۇڭگو مۇسۇلمانلىرى دىنىي ئېتىقات ئەركىنلىگى ھوقۇقىدىن ھەقىقى تۇردە بەھرىمەن بولدى. جۇڭگو مۇسۇلمانلىرى، پارتىيىنىڭ رەھبەرلىگىدە، ئوزىنىڭ مەملىكەتلىك تەشكىلاتى بولغان جۇڭگو ئىسلام جەمئىيىتىنى قۇردى، جۇڭگو ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ قۇرۇلغانلىغى ئېلىمىزدىكى ئىسلام دېنىغا ئېتىقات قىلىدىغان خۇيزۇ، ئۇيغۇر، قازاق، قىرغىز، تاتار، ئوزبەك، تاجىك، دۇڭشىياڭ، سالا، باۋئەن قاتارلىق 10 قېرىندىاش مىللەت مۇسۇلمانلىرىنىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىك ۋە سوتسىيالىزىم بايرىغى ئاستىدىكى بۇيۇك ئىتتىپاقلىغىنىڭ نامايەندىسىدۇر. جۇڭگو ئىسلام جەمئىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ھوكۇمەتكە ياردەملىشىپ دىنىي ئېتىقات ئەركىنلىگى سىياسىتىنى ئىزچىللاشتۇرۇش، ئىسلام دىنى ساھەسىدىكى زاتلار ۋە مۇسۇلمانلارنى ئىتتىپاقلاشتۇرۇش ھەم تەربىيىلەش قاتارلىق جەھەتلەردە كوپلىگەن خىزمەتلەرنى ئىشلەپ، كوزگە كورۇنەرلىك نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈردى. بولۇپمۇ پارتىيە 11-نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3-ئومۇمى يىغىنىدىن كېيىن،

جۇڭگو كوممۇنستتك پارتىيسىنىڭ رەھبەرلىگىدە، ھەر دەرىجىلىك خەلق ھوكۇمەتلىرى پارتىيىنىڭ دىنىي ئېتىقات ئەركىنلىگى سىياسىتىنى ئىزچىللاشتۇرۇپ ۋە ئەملىيلەشتۈرۈپ، كەڭ مۇسۇلمانلارنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا ئېرىشتى؛ شۇنىڭ بىلەن بىللە مەسچىتلەرنى ئاچقۇزۇپ ۋە رېمونت قىلدۇرۇپ، كەڭ مۇسۇلمانلارنىڭ نورمال دىنىي پائالىيەت ئېلىپ بېرىشى ئۈچۈن پايدىلىق شەرت-شارائىت يارىتىپ بېرىپ، مۇسۇلمانلارنىڭ دىنىي ئېتىقات ئەركىنلىگى ھوقۇقىنى كاپالەتلەندۇردى، بۇنىڭدىن كەڭ مۇسۇلمانلار ئىنتايىن مەمنۇن ۋە خوشال بولدى.

جۇڭگو ئىسلام جەمئىيتى پارتىيە ۋە خەلق ھوكۇمىتىنىڭ توغرا رەھبەرلىكىدە ھەر خىل دىنىي كىتاپلارنى نەشر قىلدى، ئىسلام دىنىغا دائىر ئىلمىي تەتقىقاتلارنى ئېلىپ باردى، مۇسۇلمانلارنى مەككە مۇكەررىمگە بېرىپ ھەج تاۋاپ قىلىشقا ئۇيۇشتۇردى، ئىسلام دىنى ساھەسىدىكى زاتلار ۋە ھەر مىللەت مۇسۇلمانلىرىنى پارتىيىنىڭ سىياسەتلىرىنى ئۇقۇنىشكە ئۇيۇشتۇردى، شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىك ۋە سوتسىيالىستىك ئېڭى ئوستى؛ جۇڭگو ئىسلام جەمئىيتى ئۇلارنى سوتسىيالىستىك زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىغا ئاكتىپ پېتەكلىمەكتە ھەمدە دۇنيادىكى ھەرقايسى ئەل مۇسۇلمانلىرى بىلەن بولغان دوستانە بېرىش-كېلىش پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇپ، جۇڭگو مۇسۇلمانلىرى بىلەن ھەرقايسى ئەل مۇسۇلمانلىرى ئوتتۇرىسىدىكى دوستلۇق ۋە ئوزئارا چۈشىنىشنى كۈچەيتمەكتە.

نوۋەتتە، كەڭ مۇسۇلمانلار پۈتۈن مەملىكىتىمىزدىكى ھەر مىللەت خەلقى بىلەن بىرلىكتە، مەملىكىتىمىزنى زامانىۋى يېزا ئىگىلىگى، زامانىۋى سانائەت، زامانىۋى پەن-تېخنىكا ۋە زامانىۋى دولەت مۇداپىەسىگە ئىگە، يۈكسەك ماددى مەدەنىيەت ۋە سوتسىيالستىك مەنىۋى مەدەنىيەتكە ئىگە يولغان قۇدرەتلىك سوتسىيالستىك مەملىكەت قىلىپ قۇرۇپ چىقىش ئۈچۈن ھەرقايسى سەپلەردە كۈرەش قىلماقتا. ھەممەيلەنگە مەلۇمكى، سوتسىيالستىك مەنىۋى مەدەنىيەت ئىلىم-پەن، مائارىپ ۋە مەدەنىيەتنى ئوز ئىچىگە ئالىدۇ، كوممۇنستىك ئىدىيە ئۇنىڭ يادروسى ھىساپلىنىدۇ. بۇھال بىزنىڭ ئالىجاناپ غايە، ئىدىيە، ئەخلاق، ئىنتىزامغا ئىگە بولۇشىمىز ۋە ئىنقىلاۋىي مەيدان ۋە پەرىنسىپتا چىڭ تۇرۇشىمىز ھەمدە كىشىلەر ئوتتۇرىسىدا يولداشلارچە مۇناسىۋەت ئورنىتىشىمىزنى تەلەپ قىلىدۇ، ۋاھاكازالار. ۋەتەنپەرۋەرلىك كوممۇنستىك ئىدىيىنىڭ مۇھىم بىر تەركىۋىي قىسمى ھىساپلىنىدۇ. ۋەتەننى سويۇش ئىدىيىسى ئىسلام دىنى ئەقىدىلىرىدە كوپ بايان قىلىنغان. مۇھەممەت ئەلەيھىسسالام: "ۋەتەننى سويۇش ئىمانىنىڭ جۇملىسىدىندۇر" دىگەن. ئىسلام دىنى ئەزەلدىن ۋەتەنپەرۋەرلىكنى تەشەببۇس قىلىپ كەلدى. 30 نەچچە يىلدىن بېرى، كەڭ مۇسۇلمانلار ۋەتەنپەرۋەرلىك ۋە سوتسىيالىزىم بايرىغى ئاستىدا جۇڭگو كوممۇنستىك پارتىيىسىنىڭ ئەتراپىغا زىچ ئۇيۇشۇپ، تىرىشىپ ئۆگىنىپ، ئوزلىرىنىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىك ۋە سوتسىيالىستىك ئېڭىنى ئۇزلۇكسىز ئوستۇرۇپ، ۋەتەننى گۈللەندۇروش يولىدا ئوزلىرىنىڭ تىگىشىلىك ھەسسىسىنى قوشۇپ كەلدى.

پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى 80-يىللاردىكى 3 چوڭ ۋەزىپىنى ئوتتۇرىغا قويدى، ئۇنىڭ بىرى ۋەتەننىڭ بىرلىگىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتۇر. ۋەتەننىڭ بىرلىگىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش پۈتۈن مەملىكەت خەلقى، جۇملىدىن كەڭ مۇسۇلمانلارنىڭ ئارزۇسىدۇر. يېقىندا يولداش دېڭ شياۋپىڭ

ئۇيغۇر كتاب توربېكتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى نۇرسى

ـــ مالىيەنسەن ئاخۇنۇمنىڭ ئولۇمى تېجەشلىك ئۆزگىتىلدى

ما ياۋخوا

گەنسۇ ئولكىسى پىكلياڭ ناھىيىلىك سىياسى مەسلىھەت كېڭىشى، ناھىيىلىك ئىسلام جەمىيىتىنىڭ ھەيئىتى مالىيەنسەن ئاخۇنۇم 1982 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى كېسەل بىلەن قازا تاپتى. ئاخۇنۇم ۋاپات بولۇش ئالدىدا بالا ـ ۋاقىلىرىغا، مەن ئاخىرەتكە سەپەر قىلغاندا ئولۇمۇمنى تېجەشلىك ئۆزگىتىڭلار، مېھمان چاقىرماڭلار، ھەدىيە (سوغا) ئالماڭلار، چوڭ يەپ ـ چوڭ ئىچىدىغان ئىشلارنى قىلماڭلار، دولەتنىڭ بىرتىپىن پۇلىنىمۇ ئىشلەتمەڭلار دەپ قايتا ـ قايتا ۋەسىيەت قىلغان ۋە بۇزۇپ ـ چېچىپ ئىسراپ قىلىشقا ئىسلام دىنى يول قويمايدۇ، شۇنداقلا كەڭ ئاممىمۇ قارشى تۇرىدۇ، دېگەن ئىدى. ئۇنىڭ بالا ـ ۋاقىلىرى ئاخۇنۇمنىڭ ۋەسىيىتى بويىچە، ئولۇمنى تېجەشلىك ئۆزگىتىپ، مۇسۇلمانلارنىڭ ۋە باشقىلارنىڭ ياخشى باھاسىغا ئېرىشتى.

مالىيەنسەن "يۇننەنلىك سەنيې" دەپ ئاتىلاتتى، ئۇ پەزىلەتلىك ھەم بىلىملىك، ناھايىتى بىلىملىك ئالىم بولۇپ، خۇيزۇ ئاممىسى ئارىسىدا بەك ئابرۇيلۇق ئاخۇن ئىدى. ئۇ ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ، گۇيەن، پىكلياڭ قاتارلىق جايلاردا ئىمام بولغان، ئۇ پۈتۈن ئومرىدە تىرىشچانلىق ـ ئىقتىساتچىللىق بىلەن ئوتكەن، ھېچقاچان نەرسە ـ كېرەكنى بۇزۇپ چاچمىغان. 1958 ـ يىلدىن 1963 ـ يىلغىچە ئۇنىڭغا ناھەق چارە كورۇلگەن بولسىمۇ، ئاقلانغاندىن كېيىن زادى ئاغرىنمىغان. ئۇ دائىم بالا ـ ۋاقىلىرىغا قانۇن ـ ئىنتىزامغا رىايە قىلىش توغرىسىدا تەربىيە بېرەتتى. بىركۈنى ئۇنىڭ ئىككىنچى ئوغلى ۋاۋۇدىدىكى نەرسە ئۇزايدىغان قەغەزدىن بىر ئاز ئېلىپ كەلگەندە، ئاخۇنۇم بۇنىڭ ھوكۇمەتنىڭ قەغىزى ئىكەنلىگىنى بىلگەندىن كېيىن، ئوغلىنى قايتۇرۇپ

ۋەتەننىڭ بىرلىگىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش توغرىسىدا مۇھىم سوز قىلدى، ئۇنىڭ سوزى تەيۋەنىدىكى مۇسۇلمانلارنى ئۇز ئىچىگە ئالغان پۈتۈن مەملىكەت مۇسۇلمانلىرىنىڭ ئارزۇسىنى ئەكس ئەتتۇردى، مەملىكىتىمىزدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ تۇپ مەنپەئەتىگە ۋەكىللىك قىلدى. بىز كەڭ مۇسۇلمانلار بۇ مۇھىم سوزنى قەتئى ھمايە قىلىمىز.

يېڭى تارىخىي دەۋردە، بىز ئىسلام دىنى تەشەببۇس قىلىپ كەلگەن ۋەتەننى سويۇش ۋە ئىتتىپاقلىشىشتىن ئىبارەت ئىسىل ئەنئەنىنى جارى قىلدۇرۇپ، پارتىيىنىڭ دىنىي ئېتىقات ئەركىنلىگى سىياسىتىنى قەتئى ئىزچىللاشتۇرۇپ، كەڭ ئىسلام دىنى ساھەسىدىكى زاتلار ۋە مۇسۇلمانلارنىڭ ئوزئارا ئىتتىپاقلىغىنى كۈچەيتىپ، دىنىي ساھەدىكىلەرنىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىك بىرلىك سەپىنى مۇستەھكەملەپ، ۋەتەننىڭ 4نى زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشى ئۈچۈن، ۋەتەننى بىرلىككە كەلتۈرۈشتىن ئىبارەت ئۇلۇغ ئىشنى بالدۇر ئورۇنلاش، زومىگەرلىككە قارشى تۇرۇش ۋە دۇنيا تىنچلىغىنى قوغداش ئۈچۈن ئوز ھەسسىمىزنى قوشىمىز.

ئاپىرىپ بەر دەپ تەنقىت قىلىپ مۇنداق دېگەن: ئىشلىگىنىڭ ئۇچۇن ھوكۇمەت مۇئاش بېرىدۇ، ئىككىنچى ھوكۇمەتنىڭ مال-مۇلكىنى ئالغۇچى بولما. ھوكۇمەتنىڭ مال-مۇلكىنى ئېلىۋېلىش ھارام.

3-ئومۇمى يىغىندىن كېيىن، مىللى، دىنىي سىياسەتلەر ئەملىيلەشتۈرۈلدى. شۇخېجۇاڭ كەنتىدىكى مەسچىت مالىيەسىن ئاخۇننى ئىماملىققا تەكلىپ قىلدى. بۇ چاغدا، ئۇ، بىرىنچىدىن، تەبرىكلەيمىز دەپ زىياپەت ئوتكۈزمەسلىك؛ ئىككىنچىدىن، سوغا ئالماسلىق؛ ئۈچىنچىدىن، ئويمۇ-ئوي بېرىپ فاتىھە ئوقۇماسلىقنى شەرت قىلىپ قويغان. بۇنىڭدا تېجەشلىك ئىش قىلىش، ئاممىغا ئېغىرچىلىق سالماسلىق، شەخسى مەنپەئەتنى كۆزلىمەسلىكنى ئاساس قىلغان. ئۇ بۇ شەرتلەر ماقۇل كورۇلگەندىن كېيىن ئاندىن بارغان. ئۇ ئىمام بولغان مەزگىلدە، ھەرخىل مەزھەپتىكىلەرگە مۇئامىلە قىلىشتا جامائەتنى دائىم "ھەركىم ئوز ئىشىنى قىلىپ، بىر بىرىنىڭ ئىشىغا ئارىلاشماسلىق، بىر بىرىگە ھورمەت قىلىش" پىرىنسىپى بىلەن ئىلھاملاندۇرۇپ، ئۇلارنى ئىتتىپاقلىشىپ ئىناق ئوتوش، دولەتنىڭ قانۇنلىرىغا رىايە قىلىش، دىنىي ئەھكاملارغا ئەمەل قىلىش، تېچ ئىشلەپ-چىقىرىش بىلەن شۇغۇللىنىش ئارقىلىق دولەت ئۈچۇن، خەلق ئۈچۇن ئوز كۈچىنى تەقدىم قىلىشقا چاقىرغان.

ئۇ ئادەتتە قوبۇل قىلغان ھەدىيەلەردىن تۇرمۇش راسخودى قىلىپ ئاشقىنىنىڭ بىر قىسمىنى سەدىقە قىلىپ بېرىۋەتكەن، بىر قىسمىنى ئوزىنىڭ ئولۇملۇكى ئۈچۇن ساقلاپ قويغان. ئۇنىڭ كېپەنلىگى ئوزىنىڭ يۇرۇنقى سەللىلىرىدىن قىلىنغان.

ئۇنىڭ يېشى يەتمىشتىن ئاشقان بولسىمۇ، سىياسى كېڭەش ۋە ئىسلام جەمىيىتىنىڭ قانداق پائالىيىتى بولسا ۋاقتىدا قاتنىشىپ تۇرغان. ئۇنىڭ خوشنىلىرى خەنزۇ ئىدى، ئۇ ئۇلار بىلەن ئىناق ئوتكەن.

ئاخۇنۇم ۋاپات بولغاندىن كېيىن، جەسەتنى ئۇزاق توختاتماسلىق دېگەن دىنىي قائىدە بويىچە، يېرىم كۈن ئىچىدىلا يەرلىگىگە قويۇلغان. بۇ يېرىم كۈن ئىچىدە ئاخۇنۇمنىڭ برقانچە يېقىن تۇققانلىرىغا خەۋەر قىلغاندىن باشقا ھېچكىم تەكلىپ قىلىنمىغان. شۇنداق بولسىمۇ ئاخۇنۇمنىڭ ئامما ئىچىدە ئىناۋىتى بولغاچقا، بۇ خەۋەر ئېغىزدىن ئېغىزغا تاراپ يېرىم كۈن ئىچىدە دەپنە قىلىشقا كەلگەنلەر مىڭدىن ئېشىپ كەتكەن.

ئاخۇنۇم تۇرغان دادۇيدىكى بىر قىسىم ئامما ۋە كادىرلار بىلەن سوھبەتلىشىش ئارقىلىق شۇنى ئۇقتۇمكى، ئەگەر ئاخۇنۇمنىڭ نامىزى بىركۈن كېچىكتۈرۈلۈپ، جايلارغا خەۋەر قىلىنىدىغان بولسا، ئاز دېگەندىمۇ 7-8 مىڭ كىشى نامازغا داخىل بولۇشى، نامازغا داخىل بولغان ھەر بىر ئادەم بىر يۈەندىن ھەدىيە بېرىدىغان بولسا نەچچە مىڭ يۈەن پۇل يىغىلىشى مۇمكىن ئىكەن، يەنە كېلىپ مۇتلەق كوپچىلىك كىشىلەر بىر يۈەندىن كوپرەك بېرىشى مۇمكىن ئىكەن.

مالىيەسىن ئاخۇنۇمنىڭ ئولۇمىنىڭ تېجەشلىك ئۇزىتىلىشىنى بەزىلەر مېھمان چاقىرىلمىدى، ھەدىيە ئېلىنمىدى، ئادەمگەرچىلىك ۋە ئىجتىمائى ئادەت جەھەتلەردىن ئېيتقاندا ئانچە مۇۋاپىق بولمىدى دەپ قارىغان، لېكىن كوپچىلىك كىشىلەر: بۇنداق قىلىش دىنىي ئەقىدىگە ئۇيغۇن، دولەت ئەھۋالىغا مۇۋاپىق كېلىدۇ، بۇنى تەشەببۇس قىلىش كېرەك، دەپ قارىغان.

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى تورىسى

نەنجىنىڭ مۇسۇلمانلارنىڭ ئولۇم-يېتىم ئىشلىرى ئۈچۈن خىزمەت قىلىش ئورنى

نەنجىنىڭ شەھەرلىك مۇسۇلمانلارنىڭ ئولۇم-يېتىم ئىشلىرى ئۈچۈن خىزمەت قىلىش ئورنى 1959-يىلى شېكجۇ كوچىسى 28-نومۇرلۇق جىڭجۇي مەسچىدىدە قۇرۇلغان بولۇپ، نەنجىنىڭ شەھەرلىك مەسچىت باشقۇرۇش ھەيئىتىگە قارايتتى. "مەدەنىيەت زور ئىنقىلاۋى" مەزگىلىدە، مىللى، دىنىي سىياسەتلەر "4 كىشىلىك گۇرۇھ" تەرىپىدىن دەپسەندە قىلىنىپ، خىزمەت قىلىش ئورنىمۇ نائىلاج ئىشنى توختاتقان ئىدى.

"4 كىشىلىك گۇرۇھ" تارمار قىلىنغاندىن كېيىن، مىللى، دىنىي سىياسەتلەر ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى ۋە ئەمىلىيلەشتۈرۈلدى. شەھەرلىك خەلق ھوكۇمىتىنىڭ غەمخورلۇغى بىلەن 1979-يىل 9-ئايدا، 90 مىڭ يۇەن پۇل ئاجرىتىلىپ، ئومۇمى خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى "نەنجىنىڭ مۇسۇلمانلارنىڭ ئولۇم-يېتىم ئىشلىرى ئۈچۈن خىزمەت قىلىش ئورنى" قۇرۇلۇشقا باشلىغان ئىدى. 1980-يىل 3-ئايغا كەلگەندە خىزمەت قىلىشقا كىرىشىپ، كەڭ مۇسۇلمانلارنىڭ قوللىشى ۋە ماختىشىغا ئىگە بولدى.

خىزمەت قىلىش ئورنى جىڭجۇي مەسچىتىنىڭ بەزى ئويلىرىنى ۋاقتىدا رېمونت قىلىپ، چوڭ-كىچىك بولۇپ 4 زال ياسىدى؛ ئىككى ماشىنا ئالدى، پاكىز، دىزىنفېكسىيە قىلىش شارائىتى بار مېيىت يۇيۇش ئويى ياسىدى، ئولۇم ئۇزىتىشقا كېرەكلىك جاھازلارنى، مېيىتنى ۋاقتىنچە قويۇپ تۇرىدىغان توڭلىتىش ئۈسكۈنىلىرىنى ھازىرلىدى.

1981-يىل 7-ئايدا، خىزمەت قىلىش ئورنى جىڭجۇي مەسچىتىدىكى يېڭى ئورنىغا كوچۇپ كېلىپ، مۇسۇلمانلارغا تېخىمۇ ئوڭايلىق تۇغدۇرۇپ بەردى.

خىزمەت قىلىش ئورنى ھەممە ۋاقىت ئولۇم ئىگىسى ئۈچۈن باش قاتۇردى، ئۇلار ئۈچۈن ئىشلىدى، بۇ ئورۇنغا قاراشلىق زاراتكارلىق بار، كېپەن، جىنازا، دەپنە قىلىشقا كېرەكلىك خۇش پۇراق بۇيۇم، بامبۇك قاتارلىق ھەممە نەرسىلەر تەييارلانغان، بۇ ئورۇن مېيىت يۇيۇش، گور كولاش، قەۋرە قاتۇرۇش، ئابدە ياساش قاتارلىق ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى بېجىرىدۇ؛ ئولۇم ئىگىسى نامازچۇشۇرۇش ۋە قۇرئان ئوقۇتۇش ئۈچۈن ئاخۇن تەكلىپ قىلسا، خىزمەت قىلىش ئورنى بۇ ئىشلارنىمۇ دىگەن ۋاقتىدا بېجىرىپ بېرىدۇ. بۇ ئىشلار ئولۇم ئىگىلىرىگە كوپ ئاسانلىق تۇغدۇرۇپ بەردى، ئېلىنىدىغان ھەقمۇ مۇۋاپىق بولدى. بىر ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ خۇيزۇ ئوقۇتقۇچىسىنىڭ

دادىسى دوختۇرخانىدا سەكراتقا چۈشۈپ قالغاندا، خىزمىتى ئالدىراش، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئولۇم-يېتىم ئىشلىرىنى قانداق بىر تەرەپ قىلىشنى بىلمەيدىغان بولغاچقا، بەك تىت-تىت بولۇپ كېتىپ، بۇ ئورۇنغا كېلىپ ئۇقۇشقان ئىدى، بۇ ئورۇن ئۇنىڭغا جەسەتنى دوختۇرخانىدىن ئېلىپ چىقىشتىن دەپنە قىلىشقىچە بولغان ھەممە ئىشنى ئىسلام دىنىنىڭ ئادىتى بويىچە بېجىرىپ بېرىمىز، راسخودى 150 يۈەنچە بولىدۇ، دېگەندىن كېيىن بۇ ئوقۇتقۇچى غەمدىن قۇتۇلغان ۋە چىن يۈرەكتىن رەھمەت ئېيتىپ: "ھوكۇمەت بىز مۇسۇلمانلار ئۈچۈن ھەممىنى ئويلاپ قويۇپتۇ، مەن بېرىپ دادامغا ئېيتاي، ئۇ خاتىرجەم بولسۇن....." دېگەن.

خىزمەت قىلىش ئورنى ئولۇم-يېتىم ئىشلىرىنى بىر تەرەپ قىلىش ئۈچۈن قانچىلىك ھەق ئالىدىغانلىغىنى ئوچۇق ئېيتىلغان قىلغان (قوشۇمچە جەدۋەلگە قارالسۇن)، ئەگەر ئولۇم ئىگىسى قاتناش قورالىنى ئوزى ھازىرلىسا ياكى ئوزىنىڭ يەرلىگى بولسا، ئالىدىغان ھەقنىڭ يېرى قىسمىنى ئالمايدۇ.

ئىككى يىلدىن كوپرەك ۋاقىتتىن بۇيان، خىزمەت قىلىش ئورنى جەمى 623 كىشىنىڭ ئولۇمىنى ئۇزاتتى، بۇنىڭ 303ى مۇشۇ ئورۇندا، 320سى ئولۇم ئىگىسىنىڭ ئويىدە بېجىرىلدى؛ 322 كىشى ئومۇم زاراتكارلىققا، 301 كىشى شەخسى زاراتكارلىققا دەپنە قىلىندى.

ئولۇم-يېتىم ئىشلىرى ئۈچۈن خىزمەت قىلىش ئورنى پايدا تېپىشنى ئەمەس، بەلكى مۇسۇلمانلار ئۈچۈن خىزمەت قىلىشنى مەقسەت قىلغان كارخانا بولغاچقا، كەسپىي جەھەتتە زىيان تارتقان چاغلىرىمۇ بار، ئىككى يىلدىن كوپرەك ۋاقىتتىن بۇيان جەمى 2 مىڭ 199 يۈەن 96 فۇڭ، يەنى 1980-يىلى 1 مىڭ 380 يۈەن 74 فۇڭ، 1981-يىلى 819 يۈەن 22 فۇڭ زىيان تارتتى. بۇ پۇلنى يەرلىك ھوكۇمەت پۇل ئاجرىتىپ تولۇقلاپ بەردى. 1982-يىلغا كەلگەندە 1مىڭ 906 يۈەن 17 فۇڭ پايدا ئالدى.

مۇسۇلمانلارنىڭ ئولۇم-يېتىم ئىشلىرى ئۈچۈن خىزمەت قىلىش ئورنىنىڭ قۇرۇلۇشى مىللى سىياسەت، دىنىي سىياسەتنى ئەملىيلەشتۈرۈشنىڭ كونكرېت ئىپادىسى، ئۇ ھەقىقەتەن مۇسۇلمانلارغا ئوڭايلىق تۇغدۇرۇپ، ئۇلارنى خىزمەتتە خاتىرجەم قىلدى، ئۇلارنىڭ ئىقتىسادىي سېلىغىنى يېنىكلەتتى. ئىلگىرى ئولۇم-يېتىم ئىشلىرىنى بېجىرگۈچى بەزىبىر شەخسلەر ئادەتتە 200 نەچچە يۈەن ياكى ئۇنىڭدىنمۇ كوپرەك ئالاتتى، نەنجىڭ شەھىرىدىكى ئاتاقلىق تېۋىپ ياڭ شىنۋۇ ئەپەندى خوتۇنىنىڭ ئولۇمىنى ئۇزىتىش ئۈچۈن 300 يۈەندىن كوپ چىقىم قىلغان ئىدى (بۇ خىزمەت قىلىش ئورنى ئالىدىغان راسخوتتىن بىر ھەسسىدىن كوپ ئېشىپ كەتكەن). شۇڭا خىزمەت قىلىش ئورنىنىڭ مۇسۇلمانلار ئارىسىدىكى ئىناۋىتى كۈندىن-كۈنگە ئېشىپ بېرىۋاتىدۇ. بۇ ئورۇن يەنە ھوكۇمەتنىڭ شەخسلەرنىڭ ئولۇم-يېتىم ئىشلىرىنى كوتىرە قىلىۋېلىش ۋە كەلسە-كەلمەس جايغا دەپنە قىلىش ھەرىكەتلىرىنى مەنئى قىلىشىغا كۈچلۈك تۈرتكە ماسلاشتى. بۇ "ئولۇم ئۇزىتىش ئىشلىرىنى ئىسلاھ قىلىش" خىزمىتىنى ئېلىپ بېرىشقا تېخنىمۇ پايدىلىق.

ئۇيغۇر كتاب توربېكتى
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى نادىرسى
www.uyghurkitap.com

قوشۇمچە

ئولۇم ئۇزىتىشنىڭ راسخوت ئولچىمى:

1. ئولۇم ئۇزىتىشقا خىزمەت قىلىش راسخودى 40 يۈەن.

بۇ جەسەتنى ماشىنا بىلەن يوتكەش، كېيىملىرىنى سالدۇرۇش، مېيىتنى يۇيۇش، زاراتكارلىقلا ئېلىپ بېرىش، يەرلىكدە قويۇش، كىچىك زال ۋە يوپۇق راسخودى؛ سۇ، توك راسخودى، دەپنە لازىمەتلىكلىرىنى دېزىنفېكسىيە قىلىش راسخودى قاتارلىقلارنى ئوز ئىچىگە ئالىدۇ، ئەگەر ئولۇم ئىگىسى جەسەتنى ئوز ماشىنىسى بىلەن ئېلىپ كەلسە، 5 يۈەن كەم ئېلىنىدۇ؛ تاۋۇتنى زاراتكارلىقلا ئوز ماشىنىسى بىلەن ئېلىپ چىقسا، يەنە 5 يۈەن كەم ئېلىنىدۇ.

2. ئولۇم ئوز ئويىدە ئۇزىتىلسا، بۇنىڭغا 10 يۈەن ئالىدۇ (دەپنە قوراللىرىنىڭ ئۇپراش ھەققى، خىزمەتچىلەرنىڭ ئاپتوۇوز كىراسى قوشۇپ ئېلىنىدۇ).

3. ئومۇم زاراتكارلىقلا دەپنە قىلسا، گور كولاش راسخودى 55 يۈەن، تاشقارقى گور بولسا كولاش راسخودى 35 يۈەن (قەۋرە قاتۇرۇش ھەققىمۇ شۇنىڭ ئىچىدە).

4. كېپەنلىك ئۇچۇن 25 چى رەخت بېلىتى، 10 يۈەن.

5. پۇراقلىق بۇيۇملارنىڭ بىر جېڭى ئۇچۇن 1.7 يۈەن (3–4 جېڭچە ئىشلىتىلىدۇ).

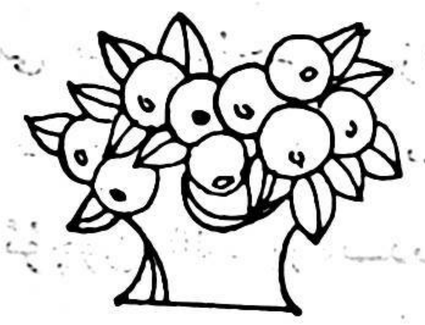
6. بامبوك تاختا: ئىچ گور ئۇچۇن 25–40 يۈەن؛ تاشقارقى گور ئۇچۇن 20 يۈەن①.

7. باشقۇرۇش راسخودى ئۇچۇن تۇرلۇك راسخوتلار ئومۇمى سانىنىڭ 10پىرسەنتى ئېلىنىدۇ.

8. يەرلىكنى ئولۇم ئىگىسى ئوزى تاپسا، يەرلىك كولاش، قەۋرە قاتۇرۇش ئىشلىرىنىمۇ ئوزى قىلىدۇ.

ئومۇمى راسخودى: تەخمىنەن 150 يۈەن.

(ماقالىنى ئولۇم-يېتىم ئىشلىرى ئۇچۇن خىزمەت قىلىش ئورنى ئەۋەتكەن)

① بەزى توپىسى بوش جايلاردا گورنىڭ گۇمۇرۇلۇپ كەتمەسلىگى ئۇچۇن گورنىڭ ئىچ تاملىرىغا بامبۇك تاختا قويۇلىدۇ؛ بەزى جايلاردا ھەتتا ئىچ گورمۇ كولانمايدۇ. ــ تەھرىردىن.

ئىسلام دىنىنى قىسقىچە تونۇشتۇرۇش

ما جاۋچۇن

1. ئىسلام دىنى ھەققىدە چۈشەنچە

ئىسلام دىنى مىلادى 7-ئەسىرنىڭ باشلىرىدا مۇھەممەت ئەلەيھىسسالام تەرىپىدىن ھەممىدىن ئاۋال ئەرەپ يېرىم ئارىلىدىكى مەككە مۇكەررەمەدە تارقىتىلغان، ئۇنىڭدىن كېيىن دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا كەڭ تارقالغان دىن، ئۇ بۇددا دىنى، خرىستىيان دىنى بىلەن بىللە دۇنياداكى ئۈچ چوڭ دىن بولۇپ ھىساپلىنىدۇ. ھازىر دۇنيا بويىچە ئىسلام دىنىغا ئېتىقات قىلىدىغانلار تەخمىنەن 800 مىليونغا يېتىدۇ. "ئىسلام" دېگەن سوز ئەرەپچە بولۇپ، مەنىسى "ئىتائەت قىلىش" يەنى ئاللاتائالانىڭ ئىرادىسىگە ئىتائەت قىلىش دېگەن بولىدۇ. سوزنىڭ يىلتىزىدىن ئېيتقاندا، "ئىسلام" دېگەن سوز "سەلام" دېگەن سوزدىن كەلگەن؛ "سەلام" دېگەن سوزنىڭ مەنىسى "تىنچلىق" دېگەن بولىدۇ، شۇڭا ئىسلام دىنى تىنچلىق دىنى دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئىستاتىستىك مەلۇماتقا قارىغاندا، "ئىسلام" دېگەن سوز قۇرئان كېرىمدە 8 ئورۇندا تىلغا ئېلىنغان (3-سۇرە، 19-ئايەت؛ 5-سۇرە، 3-ئايەت؛ 3-سۇرە، 85-ئايەت؛ 6-سۇرە، 125-ئايەت؛ 9-سۇرە، 74-ئايەت؛ 39-سۇرە، 22-ئايەت؛ 49-سۇرە، 17-ئايەت؛ 61-سۇرە، 7-ئايەت)؛ بۇنىڭ بەزىلىرىدە مەخسۇس ئاتالغۇ مەنىسىدە ئىشلىتىلگەن، مەسىلەن، 3-سۇرىنىڭ 19-ئايىتىدە "ئاللاتائالانىڭ نەزدىدىكى دىن ئىسلام دىنىدۇر" دېيىلگەن. ئىسلام دىنىغا ئېتىقات قىلىدىغان ئادەم مۇسۇلمان (ئاللاتائالانىڭ ئىرادىسىگە ئىتائەت قىلغۇچى) دېيىلىدۇ. بەزى غەرپ ئالىملىرى ئىسلام دىنىنى خاتا ھالدا "مۇھەممەتنىڭ دىنى" دەۋالىدۇ، مۇسۇلمان ئۇلىمالىرى بۇنىڭغا قەتئى قارشى تۇرىدۇ، چۈنكى ئىسلام دىنى ئاللاتائالانىڭ دىنى بولۇپ، مۇھەممەت ئەلەيھىسسالام ئاللاتالانىڭ ئەلچىسى بولۇش سۈپىتىدە ئىسلام دىنىنى ھەممىدىن ئاۋال تارقىتىش رولىنىلا ئويناغان.

ئىسلام ئەقىدىسى نەزىرىيە ۋە ئەمەلىيەتتىن ئىبارەت ئىككى قىسىمنى ئوز ئىچىگە ئالىدۇ. نەزىرىيە قىسمى ئېتىقات (ئىمان)نى يەنى ئاللاغا، ئۇنىڭ پەرىشتىلىرىگە، كىتاپلىرىغا، پەيغەمبەرلىرىگە، ئاخىرەتكە ئىمان كەلتۈرۈشنى ئوز ئىچىگە ئالىدۇ. ئەمەلىيەت قىسمى ئىسلام دىنى ئېتىقاتچىلىرى ئەمەل قىلىدىغان ساۋاپلىق ئىشلار ۋە بەش پەرزنى ئوز ئىچىگە ئالىدۇ. "بەش پەرز" دېگەنده، شاھادەت ئېيتىش، ناماز ئوقۇش، روزا تۇتۇش، زاكات بېرىش، ھەج قىلىش كوزده

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

تۇتۇلىدۇ، بۇلار قىسقارتىپ "شاھادەت، نامار، روزا، زاكات، ھەج" دەپ ئاتىلىدۇ. بەزى ئىسلام ئۇلىمالىرى ئېتىقاتقا تەقدىرنى قوشۇشنى، "بەش پەرز"گە "غازات"نى قوشۇشنى تەشەببۇس قىلىدۇ، لېكىن كوپچىلىك ئۇلىمالار بۇنىڭغا قوشۇلمايدۇ. تۇۋەندە يەنە قىسقىچە چۈشەندۈرۈپ ئۆتىمىز.

ئىسلام دىنىنىڭ ئاساسىي ئەقىدىسى ("شاھادەت ئېيتىش") "بىر ئاللادىن باشقا ھېچ خۇدا يوق، مۇھەممەت ئاللانىڭ بەرھەق پەيغەمبىرى" دىگەندىن ئىبارەت. بۇ قىسقىغىنا ئىككى جۈملە سوز بولغىنى بىلەن، ئۇ ئىنتايىن چوڭقۇر دىنىي، مىللى ۋە سىياسى مەزمۇنلارغا ئىگە. بىرىنچىدىن، ئۇ ئىسلام دىنىنىڭ "بىر ئاللا"غا ئىمان كەلتۈرىدىغان دىن ئىكەنلىگىنى، مۇشرىكلىكە ۋە بۇتپەرەسلىككە قەتئىي قارشى تۇرىدىغانلىغىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇ ئاللا كوزگە كۆرۈنمەيدۇ، ئۇ دۇنيادىكى ھەممە مەخلۇقاتنىڭ ياراتقۇچىسى ۋە تەربىيىلىگۈچىسى، مەھشەر كۈنىنىڭ ئىگىسى، ھەممىگە قادىر، ھەممىنى بىلىدۇ، ناھايىتى شەپقەتلىك، ناھايىتى مېھرىۋان، ئېپتىداسى يوق، ئىنتاھاسى يوق، ئوخشىشى يوق، مەڭگۈ ھايات، ئوزىدە مەۋجۇت، جىسمى يوق، ماكانى يوق، يوق يېرى يوق، بالا تاپقان ئەمەس، تۇغۇلغانمۇ ئەمەس، دەپ ھىساپلايدۇ. قۇرئان كېرىمدە ئاللاتائالانىڭ نامىنى 99 ئورۇندا تىلغا ئېلىنغان، بۇنى بىر نۇقتىغا يىققاندا "ئاللا بىرلا" دىگەندىن ئىبارەت. مۇشرىكلىك ۋە بۇتپەرەسلىك ھوكۇم سۈرگەن جەمىيەتتە، ئاللا توغرىسىدىكى بۇ ئۇقۇم دەۋر بولگۇچ ئەھمىيەتكە ئىگە ئىدى. ئىككىنچىدىن، مۇھەممەت ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاللانىڭ ئەلچىسى بولۇشىنىڭ چوڭقۇر تارىخىي مەنبەسى بار. چۈنكى سېمىت خەلقى (جۈملىدىن ئەسلىدە ئەرەپ يېرىم ئارىلىدا ياشاپ كەلگەن نۇرغۇن قەبىلىلەر) ئەنئەنىۋى يوسۇندا ھەر بىر مىللەتتىن ئاللانىڭ ئەلچىسى سۈپىتىدە بىردىن پەيغەمبەر چىقىپ، كىشىلەرگە "خۇش خەۋەر يەتكۈزىدۇ، ئاگاھلاندۇرۇش بېرىدۇ" (35 ـ سۈرە، 24 ـ ئايەت) دەپ قارايتتى، لېكىن مۇھەممەت ئەلەيھىسسالام "ئاللانىڭ ئەلچىسى" بولۇش بىلەنلا قالماي، بەلكى "ئاخىرقى پەيغەمبەر" يەنى "پەيغەمبەرلەرنىڭ تۈگەنجىسى" (33 ـ سۈرە، 40 ـ ئايەت) بولغان. بۇ ھال ئىسلام دىنىنىڭ سېمىت دىنلىرى (جۈملىدىن يەھۇدى دىنى، خرىستىيان دىنى، ھەنىف ھەركىتى، ئىسلام دىنى قاتارلىقلار) ئىچىدە ھەممە دىنلارنىڭ ئارتۇقچىلىقلىرىنى ئوزىگە مۇجەسسەملەشتۈرگەن دىن ئىكەنلىگىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. ئۇچىنچىدىن، مۇھەممەت ئەلەيھىسسالام ئاللانىڭ ئەلچىسى سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا چىقىپ، دىن بىلەن ھاكىمىيەتنى قوشۇپ بىر قىلىپ، ئىسلام دىنىنى مەدەنىيەت ھاكىمىيىتى ۋە ئۇنىڭدىن كېيىنكى خەلىپىلىكلەرنىڭ مەنبەسى تۈزۈگى قىلغان، مانا شۇنىڭدىن ئېتىبارەن ئىسلام دىنى تارىخى باشلانغان.

ئىسلام دىنىنىڭ قارىشىچە، ھەممە كائىناتنى ئاللاتائالا ياراتقان، پەرىشتىلەرنىمۇ ئاللاتائالا ياراتقان، جەننەتنى باشقۇرۇش ئۈچۈن ئاللا پەرىشتىلەرنى ئەۋەتكەن، لېكىن ئۇلاردا ئىلاھىي خىسلەت بولمايدۇ، ئۇلار پەقەتلا ئاللاتائالانىڭ پەرمانلىرىنى بىجا كەلتۈرىدۇ. قۇرئان كېرىمنىڭ قارىشىچە، ئادەم ئاللانىڭ يەر يۈزىدىكى ئىش بېجىرگۈچىلىرى، پەرىشتىلەرمۇ ئادەم ئەلەيھىسسالامغا سەجدە

قىلىشقا بۇيرۇلغان (2 ـ سۈرە، 34 ـ ئايەت). ئۇلار بىزگە كورۇنمەيدۇ. ئىسلام دىنىنىڭ پەرىشتىلەر توغرىسىدىكى نەزەرىيىسىدە جىبرىئىلغا ئەڭ يۇقۇرى ئورۇن بېرىلگەن، ئېيتىشلارغا قارىغاندا، ئۇ ئاللاتائالانىڭ ۋەھىيلىرىنى مۇھەممەت ئەلەيھىسسالامغا يەتكۈزگەن ئىكەن. ئادەتتە قۇرئان كېرىم ئاللانىڭ سوزى، ئاللانىڭ مۇھەممەت ئەلەيھىسسالام ئارقىلىق چۈشۈرگەن ئاخىرقى كىتاۋى دەپ قارىلىدۇ. ئىسلام دىنىمۇ قەدىمقى زاماندىكى پەيغەمبەرلەردىن قالغان كىتاپلارنى (مەسىلەن، تەۋرات، ئىنجىل قاتارلىقلارنى) ئاللانىڭ كىتاۋى دەپ ئېتىراپ قىلىدۇ، لېكىن، بۇلارنىڭ بەزىلىرى يوقاپ كەتكەن، بەزىلىرى كېيىن كىشىلەر تەرىپىدىن ئۆزگەرتىۋېتىلگەن، پەقەت قۇرئان كېرىملا ئاللانىڭ ئەڭ مۇكەممەل بىر كىتاۋى بولۇپ، ئۇنىڭغا مۇسۇلمانلار ئەمەل قىلىدۇ. ئىسلام دىنىنىڭ ئاخىرەت توغرىسىدىكى نەزەرىيىسى قۇرئان كېرىمنىڭ ئەڭ تەسىرلىك قىسمى بولۇپ، ئۇنىڭ 75 ـ سۈرىسى "قىيامەت سۈرىسى" دەپ ئاتىلىدۇ، ئۇنىڭدا، ئاخىر بىر كۈن دۇنيادىكى ھەممە ھاياتلىق توختايدۇ، ئومۇمى ھىساپ ئېلىش بولىدۇ، بۇ ئالەمدە ياشىغانلارنىڭ ھەممىسى "تىرىلىدۇ"، بىر يەرگە جەم قىلىنىپ ئاللاتائالانىڭ كېسىمنى قوبۇل قىلىدۇ، مۇكاپاتلاش، جازالاش بەلگىلىنىدۇ، ياخشىلىق قىلغانلار جەننەتكە، يامانلىق قىلغانلار دوزاققا كىرىدۇ، دەپ قارىلىدۇ. ئاخىرەتكە ئىشىنىش پەيغەمبەرلەر تەلىملىرىنىڭ مۇھىم قىسمى بولۇپ كەلگەن ئىدى، ئاللاتائالانىڭ ئاخىرقى پەيغەمبىرى بولغان مۇھەممەت ئەلەيھىسسالامنۇ ئۇنى ئىسلام دىنىنىڭ بىر ئەقىدىسى قىلغان.

يۇقۇرىدىكى 5 ئەقىدە ئىسلام دىنىنىڭ ئاساسى، مۇشۇ 5 ئەقىدىنى قوبۇل قىلغان ئادەم ئىسلام دىنىنىڭ ئېتىقاتچىسى ھىساپلىنىدۇ. بۇ 5 ئەقىدىنى ئېتىراپ قىلغان، يەنە مۇھەممەت ئەلەيھىسسالام ئاللانىڭ ئەمرى بويىچە بەلگىلىگەن 5 پەرزنى ئەملىي ھەركىتىدە تولۇق بىجا كەلتۈرگەن ھەمدە ياخشى ئەمەللەرنى قىلىپ، يامان ئىشلاردىن ئۆزىنى تارتقان ئادەم مۇسۇلمانى كامىل (تولۇق مۇسۇلمان) ھىساپلىنىدۇ.

5 پەرز مۇسۇلمانلار ئادا قىلىش شەرت بولغان دىنىي مەجبۇرىيەت بولۇپ، ئۇنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى مۇنداق: (1) شاھادەت: "بىر ئاللادىن باشقا ھېچ خۇدا يوق، مۇھەممەت ئاللانىڭ پەرھەق پەيغەمبىرى" دېيىش. بۇ ئېتىقاتنى بىلدۈرۈش (يەنى تىلى بىلەن ئىقرار قىلىش) دېيىلىدۇ. كوپچىلىك ئالدىدا مۇشۇنى بىر قېتىم دىگەن ئادەم نامدا مۇسۇلمان ھىساپلىنىدۇ. (2) ناماز: بۇ مۇسۇلمانلار مەككە مۇكەررەمەدىكى كەئبەگە قاراپ ئىبادەت قىلىدىغان دىنىي مۇراسىم بولۇپ، كۈنىگە ناماز بامدات، ناماز پېشىن، نامازدىگەر، نامازشام، ناماز خۇپتەن دىگەن 5 ۋاق ناماز ئوقۇلىدۇ؛ ھەر جۈمە كۈنى جۈمە نامىزى ئوقۇلىدۇ؛ ھەر يىلى روزا ھېيىت، قۇربان ھېيىت كۈنلىرى ھېيىت نامىزى ئوقۇلىدۇ. (3) روزا: ھەر يىلى ھىجرىيەنىڭ 9 ـ ئېيىدا (رامىزان ئېيىدا) بىر ئاي روزا تۇتۇلىدۇ، ھەر كۈنى سۈبھىدىن تارتىپ كۈن پاتقانغا قەدەر يېيىش ـ ئىچىش ۋە جىنسى ئالاقە مەنئى قىلىنىدۇ. رامىزان ئېيى قۇرئان كېرىم نازىل بولۇشقا باشلىغان ۋە مۇھەممەت ئەلەيھىسسالام پەيغەمبەر بولۇشقا باشلىغان ئاي. (4) زاكات: بۇ ئىسلام دىنىدىكى

ئۇيغۇر كتاب توربېكتى
www.uyghurkitap.com

دىنىي باج ھىساپلىنىدۇ. مۇسۇلمانلارنىڭ مال-مۈلكى مەلۇم سانغا يەتكەنده، ھەر يىلى ئۇنىڭ بىر قىسمىنى ئاجرىتىپ نامرات مۇسۇلمانلارغا تارقىتىپ بېرىدۇ. زاكات ئەسلىده ئىختىيارىي بېرىلىدىغان سەدىقە ئىدى، كېيىنكى چاغلاردا مۇسۇلمانلارنىڭ مال-مۈلكىنىڭ ئوخشاش بولمىغان تۈرى بويىچە ئوخشاش بولمىغان نىسبەتتە دولەت تەرىپىدىن ئېلىنىدىغان دىنىي باجقا ئايلىنىپ قالغان. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، بەزى ئىسلام دولەتلىرىده زاكات بىلەن دولەت بېجى ئايرىلىپ، زاكات يەنه دىنىي خاراكتېردىكى ئىختىيارىي سەدىقە بولۇپ قالدى. (5) ھەج: بۇ ئىسلام دىنىنىڭ بەشىنچى تۈۋرۈكى. ئىسلام دىنىدا: تېنى ساق، ئىقتىسادى يېتىشىدىغان مۇسۇلمان يول بىخەتەر بولغان شەرت ئاستىدا ئۆمرىده كەم دېگەنده بىر قېتىم مەككه مۇكەررەمەگه بېرىپ ھەج قىلىشى لازىم، دەپ بەلگىلەنگەن. يىلدا بىر قېتىم بولىدىغان مەككه مۇكەررەمەده ئوتكۈزۈلىدىغان ھەج مۇسۇلمانلارنىڭ دۇنيا خاراكتېرلىق يىغىلىشى بولۇپ، ئۇ مۇسۇلمانلارنىڭ قېرىنداشلارچه بۇيۇك ئىتتىپاقلىغىنى نامايەن قىلىدۇ. 1 مىڭ نەچچه يۈز يىللىق ئىسلام تارىخىدا، ھەج تاۋاپ بېرلىكه كېلىشىنىڭ زور ئامىلى بولۇپ كەلدى. مۇھەممەت ئەلەيھىسسالام تەشۋىق قىلغان 5 كه ئىمان كەلتۈرۈش ۋە 5 پەرز ئىسلام دىنىنىڭ سىمۋول دىنلىرىنىڭ ئارتۇقچىلىقلىرىنى ئۇزىگه مۇجەسسەملەشتۈرگەن دىن ئىكەنلىگىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. ئۇ بىرقەدەر قىسقا ۋاقىت ئىچىده تېز راۋاجلىنىپ دۇنيا خاراكتېرلىق دىنغا ئايلانغان ئىدى، بۈگۈنكى كۈندىمۇ دۇنيادا بارغانسېرى كوپ كىشىلەرنىڭ ئېتىقادىغا ئېرىشىپ كەلمەكته.

ئىسلام دىنى يالغۇز دىنلا بولۇپ قالماستىن، ئەينى ۋاقىتتا بىر ئىجتىمائى تۈزۈم، بىر ئىدىيە-ۋى سىستىما، ئىسلام دىنىنى ئاساسىي يېتەكچى ئامىل قىلغان مەدەنىيەت بولۇپمۇ ھىساپلىنىدۇ. مەككه مەزگىلى (610—622) دىكى قۇرئان كېرىمده، قانۇن-تۈزۈم ئورنىتىش ئاساس قىلىنغان. ئىسلام دىنىنىڭ بىر مۇھىم بەلگىسى شۇكى، ئۇ ئەقىل-پاراسەت ۋە پەن تەتقىقات روھىنى تەشەببۇس قىلىدۇ، مۇھەممەت ئەلەيھىسسالام "ئىلىم تەلەپ قىلىش ھەر بىر ئەر-ئايال مۇسۇلمان ئۈچۈن پەرزدۇر" دىگەن. ئوتتۇرا ئەسرده، ئىسلام مەدەنىيىتى ياۋروپا مەدەنىيىتىدىن ئېشىپ كېتىپ، ئىنسانلار جەمىيىتىنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن مۇھىم توھپىلەرنى قوشقان.

"ئاللانىڭ سوزى" دەپ ئاتالغان ۋە مۇھەممەت ئەلەيھىسسالام يەتكۈزگەن قۇرئان كېرىم ئىسلام دىنىنىڭ مۇھىم كىتاۋى؛ مۇھەممەت ئەلەيھىسسالامنىڭ سوز-ھەركەتلىرى بولغان ھەدىس بولسا قۇرئان كېرىمنىڭ تولۇقلىمىسى ھىساپلىنىدۇ. شەرىئەت كېيىن مۇسۇلمان ئۇلىمالىرى قۇرئان كېرىم ۋە ھەدىس شېرىپكه، شۇنىڭدەك بوي سۇندۇرۇلغان جايلارنىڭ قانۇن ۋە ئورپ-ئادەتلىرىگه ئاساسەن، شۇ ۋاقىتنىڭ ئەھۋالىغا يارىشا تۈزۈپ چىققان مۇسۇلمانلار "ھەركىتىنىڭ مىزانى" ياكى "قانۇنى" ھىساپلىنىدۇ. شەرىئەتنى تەتقىق قىلىدىغان ئىلىم فىقھه دېيىلىدۇ. فىقھه مەسلىسىدىكى قاراش ئوخشاش بولمىغاچقا، نۇرغۇن مەزھەپلەر كېلىپ چىققان، بۇنىڭ ئەڭ مەشھۇرلىرى سۇننىي مەزھىبىدىكى ھەنەفى، مالىك، شافىئى ۋە ھەنبەلى مەزھەپلىرىدىن ئىبارەت. جۇڭگو مۇسۇلمانلىرى فىقھه مەسلىسىده ھەنەفى مەزھىبىنىڭ تەشەببۇسىغا ئەمەل قىلىدۇ.

ئىسلام دىنىدىكى نۇرغۇن ئەنئەنىۋى ئورۇپ-ئادەتلەرنىڭ، مەسىلەن، يىمەك-ئىچمەك، نىكاھ، ئولۇم-يېتىم، چارۋا-مال بوغۇزلاش قاتارلىق جەھەتلەردىكى ئورۇپ-ئادەتلەرنىڭ چوڭقۇر تارىخىي-مىللى، دىنىي ۋە ئىجتىمائى مەنبەسى بار، ئېيتايلۇق، ئوزى ئولۇپ قالغان مالارنىڭ گوشى، قان، چوشقا گوشى، "بىسمىللا" دىمەي بوغۇزلىغان جاندارلارنىڭ گوشى قاتارلىقلارنى يىمەسلىك (2-سۇرە، 173-ئايەت؛ 5-سۇرە، 3-ئايەت؛ 6-سۇرە، 145-ئايەت؛ 16-سۇرە، 115-ئايەت)، ھاراقنى مەنئى قىلىش (2-سۇرە، 219-ئايەت؛ 4-سۇرە، 43-ئايەت؛ 5-سۇرە، 90-ئايەت) توغرىسىدا قۇرئان كېرىمدا ئېنىق بەلگىلىمىلەر بار، بۇ ئەينى چاغدا قەدىمقى ئەرەپلەرنىڭ يىمەك-ئىچمەك جەھەتتىكى چوڭ ئىسلاھات ئىدى، كېيىنچە بىر خىل مىللى تۇرمۇش ئادىتىگە ئايلىنىپ قالغان. لېكىن، "شەرت-شارائىتىنىڭ تەقەززاسى بىلەن ئائىلاجلىقتىن ئاز-تولا يەپ تاشلىغانلار [يېيىش مەنئى قىلىنغان نەرسىلەرنى] گۇناكار ھىساپلانمايدۇ" (2-سۇرە، 173-ئايەت). بۇ مەنئى قىلىنغان نەرسىلەرنى ئائىلاجلىقتىن يەپ تاشلاش مەسىلىسىنى جانلىق بىر تەرەپ قىلىش چارىسى بولۇپ ھىساپلىنىدۇ.

ئىسلام دىنىدا ئاساسلىغى روزا ھېيىت (ھىجرىيە 10-ئاينىڭ 1-كۈنى)، قۇربان ھېيىت (ھىجرىيە 12-ئاينىڭ 10-كۈنى) ۋە مەۋلۇت (مۇھەممەت ئەلەيھىسسالامنىڭ تۇغۇلغان خاتىرە كۈنى، ھىجرىيە 3-ئاينىڭ 12-كۈنى)تىن ئىبارەت ئۈچ چوڭ بايرام بار. ئىسلام دىنىنىڭ مەككە مۇكەررەمە، مەدىنە مۇنەۋۋەرە ۋە بەيتۇلمۇقەددەستىن ئىبارەت ئۈچ چوڭ مۇقەددەس جايى بار. ھەر قايسى مەزھەپلەرنىڭ ئۆزلىرىنىڭ مۇقەددەس جايلىرى ۋە بايراملىرى بار، مەسىلەن، شىئە مەزھىبىنىڭ مۇقەددەس جايلىرى نەجەف، كەربالا (ئىراقتا)، قۇم، مەشھەد (ئىراندا)؛ ئۇلارنىڭ بايراملىرى ئاشۇرا كۈنى (ھىجرىيە 1-ئاينىڭ 10-كۈنى، ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ ئىككىنچى ئوغلى ئىمام ھۈسەيىننىڭ ۋاپات بولغان كۈنى)، فاتىمە بايرىمى (ھىجرىيە 6-ئاينىڭ 15-كۈنى، مۇھەممەت ئەلەيھىسسالامنىڭ قىزى فاتىمە خاتىرلىنىدىغان كۈن) ۋاھاكازالار. باشقىلارنىڭ بىرلەپ تونۇشتۇرۇپ ئولتۇرمايمىز.

2. دۇنيا تارىخىدىكى ئىسلام دىنى

بۇ يەردە دۇنيا ئىسلام دىنى تارىخىنى ئىسلام دىنىنىڭ پەيدا بولۇشى، خەلىپىلەر مەزگىلىدىكى ئىسلام دىنى ۋە يېقىنقى، ھازىرقى زامانداىكى ئىسلام دىنى دېگەن ئۈچ باسقۇچقا ئايرىپ قىسقىچە توختىلىپ ئوتىمىز.

1) ئىسلام دىنىنىڭ پەيدا بولۇشى ئۇستىدە توختالغاندا، ئالدى بىلەن ئىسلام دىنىنىڭ پەيدا بولۇشىدىكى تارىخىي مەنبە ئۇستىدە توختىلىپ ئوتۇشكە توغرا كېلىدۇ. ناھايىتى ئۇزاق زامانلار-غىچە، ياۋروپادىكى شەرقشۇناسلار ئاساسىدا، ئىسلام دىنى قۇملۇقتا پەيدا بولغان دېگەن قاراشلار ئېقتىپ يۇردى. فرانسىيىلىك رېنان (1823—1892) "ئاللانىڭ بىر ئىكەنلىگىگە ئىمان كەلتۈرىدىغان"

ئۇيغۇر كتاب تورىبكتى
www.uyghurkitap.com

ئىسلام دىنى "قۇملۇقتىكى تەبىي دىن" دىگەن نۇقتىنە زەرنى ئوتتۇرىغا قويغاندىن كېيىن، شەر-
شۇناسلار، مۇھەممەت چىك تۇرغان ئاللانىك بىرلىگى، ھەممدىن ئۇلۇغلۇغى كوز يەتمەيدىغان ۋە
مەڭگۇ ئوزگەرمەيدىغان ئەرەپ قۇملۇغىنىك ئىنكاسىدىن باشقا نەرسە ئەمەس، دەپ قاراپ
كەلدى. يېقىنقى يىللاردىكى ئىلمىي ئىزدىنىش نەتىجىلىرى بۇ سۇبېكتىپ ھوكۇمنى بارا-بارا
مات قىلىپ قويدى.

ئىسلام دىنىنىك پەيدا بولۇشى ئەرەپ يېرىم ئارىلىنىك جۇغراپىيىۋى شارائىتى بىلەن قەدىمىي
ئەرەپ تارىخىنىك ئۇزاق زامان تەرەققى قىلىشى ۋە ئوزگىرىشىنىك مۇقەررەر نەتىجىسىدۇر.
ئىسلام دىنى پەيدا بولغان جاي يەمەندىن سۇرىيىگە بارىدىغان كارۋانلار يولىغا جايلاشقان، ئەينى
چاغدا ئەرەپ يېرىم ئارىلىنىك ئىقتىسادىي جان تومۇرىنى ئىگەللەپ تۇرغان ۋە ئەرەبىستانىنىك
شەرقى بىلەن غەربى ئوتتۇرىسىدىكى سودىنىك مۇھىم مەركىزى بولغان مەككە شەھىرى بولۇپ،
بۇ يەردە گىرەلىشىپ كەتكەن خىلمۇ-خىل ئىدىيىلەر مەۋجۇت ئىدى، مۇشرىكلىك، بۇتپەرەسلىك
ئەرەپ جەمىيىتىدە ئېغىر ئىدىيىۋى قالايمىقانچىلىق، ئەخلاقىي چۇشكۇنلۇكلەرنى كەلتۇرۇپ چىقار-
غان ئىدى. ئىدىيە جەھەتتىن ئويغانغان ئەرەپلەر دىنىي ئىسلاھات ئېلىپ بېرىپ، مۇشرىكلىكنى
ئوزگەرتىپ "بىرلا خۇداغا ئىمان كەلتۇرۇش" خاھىشىدا بولغان ئىدى، لېكىن سىرتتىن كىرگەن
يەھۇدى دىنى ۋە خرىستىيان دىنىدىن نارازى بولۇپ، ئەرەپ مىللىتىگە باپ كېلىدىغان تېخىمۇ
يۇقۇرى ئەخلاق سەۋىيىسىگە ئىگە دىننىك بولۇشىنى ئۇمىت قىلاتتى. مىلادى 6-ئەسىرنىك ئاخىر-
لىرى، 7-ئەسىرنىك باشلىرىدا، سىرتىنىك تاجاۋۇزى ۋە قەبىلىلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئۇرۇش توپەي-
لىدىن سودا يولى ئۇزۇلۇپ قېلىپ، مەككە مۇكەررەمە ۋە ئەرەپ يېرىم ئارىلىدىكى ھەرقايسى
قەبىلىلەر ئىچىدە ئېغىر ئىقتىسادىي كىرىزىس يۇز بەردى، بۇ ھال مۇھەممەت ئەلەيھىسسالامنىك
ئىنقىلاۋىنى بۋاستە ئالغا سىلجىتتى. ئەرەپ يېرىم ئارىلىنىك يەرلىرى نەچچە ئون مىڭ يىل
ئىلگىرى ناھايىتى مۇنبەت يەرلەر ئىدى، ئۇزاق زامانلار داۋامىدا ئۇزۇلمەي يۇز بەرگەن قۇرغاق-
چىلىق ئارقىسىدا، ئىشلەپچىقىرىش كۇچلىرىنىك توۋەنلىشى ۋە ئاھالىنىك كوپىيىشى تارىختا دەۋ-
رىي خاراكتېرلىق ئېغىر ئىقتىسادىي كىرىزىسلەرنى كەلتۇرۇپ چىقاردى، بۇ ھال ھەر خىل دىنلار-
نىك پەيدا بولۇشى ئۇچۇن زىمىن ھازىرلاپ بەردى. مىلادىدىن ئىلگىرىكى 3500-يىلدىن 500-
يىلغىچە بولغان ئارىلىقتا، ئەرەپ يېرىم ئارىلىدىكى سېمىت ئاھالىلىرى ئارىسىدا يېرىم ئارال
سىرتىدىن تۇرمۇش يولى تېپىش ئۇچۇن 4 قېتىم زور مىللى كوچۇش ھەركىتى بولغان ئىدى.
سېمىت خەلقلىرى ئۇزاقتىن بېرى خەلقنى ئازاپ-ئوقۇبەتتىن قۇتۇلدۇرىدىغان ئۇلۇغ بىر پەيغەم-
بەرنىك دۇنياغا كېلىشىنى ئارزۇ قىلىپ كەلگەن ئىدى. بۇ ئىنجىلدا "بىشارەت بېرىلگەن پەيغەم-
بەر" ئىدى، رىۋايەتلەردە ئېيتىلىشىچە، بۇ پەيغەمبەر ئەرەپ زىمىنىدا مەيدانغا چىقاتتى، شۇڭا
كىشىلەر ئۇزاقتىن بېرى ئۇنىك دۇنياغا كېلىشىنى كۇتكەن ئىدى. مۇھەممەت ئەلەيھىسسالام دەل
ئاشۇنداق تارىخىي شارائىتتا مەيدانغا كەلگەن. يېرىم ئارالدىكى ئاھالىنىك بەشىنچى قېتىملىق، يەنى
ئاخىرقى قېتىملىق كەك كولەملىك كوچۇش ھەركىتى مىلادى 7-ئەسىردە ئىسلام دىنى بايرىغى
ئاستىدا ئېلىپ بېرىلغان، بۇنىڭدىن كورگىلى بولىدۇكى، ئىسلام دىنىنىك پەيدا بولۇشى چوڭقۇر

مىللى، دىنىي، ئىجتىمائى، سىياسى مەنبەگە ئىگە.

مۇھەممەت ئەلەيھىسسالام (تەخمىنەن 570 ــ 632) ئەرەپ قۇرەيش قەبىلىسىنىڭ ھاشىم جەمەتىدىكى بىر ئاقسۆڭەك ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن، ئۇ تۇغۇلۇشتىن ئاۋال دادىسى ئابدۇللا ئولۇپ كەتكەن، 6 يېشىدا ئانىسى ئولۇپ كەتكەن، 8 يېشىدا بوۋىسى ئولۇپ كەتكەن، شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ تاغىسى ئەبۇ تالىپنىڭ تەربىيىسىدە بولغان. باللىق چاغلىرىدا مەكتەپكە كىرىپ ئوقۇيالمىغان، خەت يېزىشنىمۇ، ئوقۇشنىمۇ ئۆگەنمىگەن، خەلقنىڭ پادىسىنى باققان ئىدى، 12 يېشىدا تاغىسى بىلەن بىللە سۇرىيىگە سودىگەرچىلىك قىلغىلى بېرىپ، يەھۇدى دىنى ۋە خرىستىيان دىنى ئەقىدىلىرى بىلەن تونۇشتى ھەمدە شۇ چاغدىكى ئەرەپ جەمىيىتى ۋە خەلقارا شارائىت ئۇستىدە دەسلەپكى قەدەمدە چۈشەنچە ھاسىل قىلدى، 25 يېشىدا مەككە مۇكەررىمەدىكى كاتتا سودىگەرنىڭ 40 ياشلىق تۇل خوتۇنى خەدىچەگە ياللىنىپ، سۇرىيىدە ئۇنىڭ سودا ئىشلىرىنى باشقۇردى، كېيىن ئۇنىڭ بىلەن توي قىلدى. بۇنىڭ بىلەن مۇھەممەت ئەلەيھىسسالام ئوزىنىڭ كېيىنكى ئىشلىرى ئۈچۈن ماددى شەرت ـ شارائىتقا ۋە ئىجتىمائى ئورۇنغا ئىگە بولدى. خەدىچەنىڭ تاغىسىنىڭ ئوغلى ۋەرەقە خرىستىيان ئولىماسى بولۇپ، ئۇ مۇھەممەت ئەلەيھىسسالام «ئىنجىل»دا "بىشارەت بېرىلگەن پەيغەمبەر" نىڭ ئوزى دەپ ھوكۇم قىلدى. مۇھەممەت ئەلەيھىسسالام 40 يېشىدا، رامىزان ئېيى (ئەرەپ كالىندارى بويىچە 9 ـ ئاي) نىڭ بىر كېچىسى، مەككىنىڭ يېنىدىكى ھىرا غارىدا ئىستىقامەت قىلىپ ئولتۇرغاندا (بۇ شۇ چاغدىكى "ھەنىف" ھەركىتىگە قاتناشقۇچىلارنىڭ ئادىتى ئىدى)، ئاللا ـ تائالا پەرىشتە جىبرىلنى ئەۋەتىپ، ئۇنىڭغا تۇنجى ۋەھىينى چۈشۈردى (قۇرئان كېرىم 96 ـ سۇرىنىڭ 1 ــ 5 ـ ئايەتلىرى) ۋە ئۇ پەيغەمبەر (ئاللانىڭ ئەلچىسى ۋە پەيغەمبىرى) قىلىپ تەيىنلەندى؛ بىر مەزگىل ئوتكەندىن كېيىن، ئۇنىڭغا ئىككىنچى ۋەھىي چۈشۈپ (74 ـ سۈرەنىڭ 1 ــ 7 ـ ئايەتلىرى)، ئۇ دىن تارقىتىشقا بۇيرۇلدى. ئاللانىڭ ۋەھىيسى قۇرئان كېرىم ئىدى. قۇرئان كېرىم مۇھەممەت ئەلەيھىسسالام دىن تارقاتقان 23 يىل (610 ــ 632) ئىچىدە ئۇدۇللۇق چۈشۈرۈلگەن. ئۇ مەككە مۇكەررىمەدە دىن تارقاتقان 13 يىل (610 ــ 622) ئىچىدە قۇرەيش قەبىلىسىدىكى مۇشرىكلارنىڭ زىيانكەشلىكىگە ئۇچراپ، مىلادى 622 ـ يىلى مەدىنە مۇنەۋۋەرەدىكى ئەنسارلارنىڭ① قارشى ئېلىشى بىلەن مەدىنە مۇنەۋۋەرەگە ھىجرەت قىلىپ، دىن تارقىتىش دەۋرىدىن دىنىنى ئىجرا قىلىش دەۋرىگە قەدەم قويدى (622 ــ 632). بۇ قېتىملىق ھىجرەت مۇھەممەت ئەلەيھىسسالامنىڭ دىن تارقىتىش ئىشلىرىدىكى بۇرۇلۇش نۇقتىسى، شۇنداقلا ئىسلام تارىخىدىكى تۇنجى بۇرۇلۇش نۇقتىسى بولدى، كېيىن بۇ قېتىملىق ھىجرەت بولغان يىلى يەنى ئەرەپلەرنىڭ شەمسىيە كالىندارى بويىچە 1 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى (مىلادى 622 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى) ئىسلام دىنى ئەسرىنىڭ باشلىنىشى قىلىپ بەلگىلەندى. مەدىنە مۇنەۋۋەرەگە ھىجرەت قىلغاندىن كېيىن، مۇھەممەت ئەلەيھىسسالام ھەم پەيغەمبەرلىك، ھەم سىياسى، ھەربى يولباشچىلىق سالاھىيىتى بىلەن ئەمىر ـ پەرمانلارنى چۈشۈ ـ

---

① مەدىنىلىك ساھابىلار "ئەنسارى" (ياردەم بەرگۈچى) دېيىلدۇ. ــ تەھرىردىن.

ئۇيغۇر كتاب توربېكتى
www.uyghurkitap.com

رۇپ، مەسچىت سالدۇردى، ھەپتىنىڭ 5-كۈنىنى جۈمە كۈنى قىلىپ بەلگىلىدى، ئەزان ئېيتىش تۈزۈمى ۋە بەش پەرز تۈزۈمىنى ئورناتتى، قانداشلىق ئاساسىدىكى ئىجتىمائى مۇناسىۋەتلەر ئورنىغا ئورتاق ئېتىقاتنى ئاساس قىلغان مۇسۇلمانلار جامائەسىنى (ئۈممە، مەنىسى مىللەت، دولەت دېگەن بولىدۇ) قۇردى، ھەرقايسى قەبىلىلەر ئورتاق ئەمەل قىلىدىغان ئاساسىي نىزامنى ئېلان قىلدى، ھەربى قوشۇن تەشكىل قىلدى، قىبلىنى ئوزگەرتتى (ئىلگىرى قۇددۇس شەرىپقا قاراپ نامаз ئوقۇيتتى، كېيىن مەككە مۇكەررىمەدىكى كەئبەگە قاراپ نامаз ئوقۇيدىغان بولدى)، قۇرەيش ئاقسۆڭەكلىرىنىڭ ھۇجۇمىنى مەغلۇپ قىلىپ، يەھۇدىلار ۋە بەدۋىلەر قەبىلىسىنىڭ توپلىڭىنى بېسىقتۇردى. مىلادى 630-يىلى مەككە مۇكەررىمەنى بوي سۇندۇرۇپ، ئۇنى دىنىي پايتەخت قىلدى، سىياسى پايتەخت بولسا مەدىنە مۇنەۋۋەرە بولۇۋەردى. مىلادى 632-يىل 3-ئايدا، مۇھەممەت ئەلەيھىسسالام مەككە مۇكەررىمەگە بېرىپ، ئىسلام قىلىنغان ھەج-تاۋاپقا يەنى مەشھۇر "ھەججى ۋىدا" (خوشلىشىش ھەجى)غا رەھبەرلىك قىلدى. بۇ مەزگىلدە، ئۇ ئاللادىن ئاخىرقى ۋەھيىنى ئالدى: "بۈگۈن مەن سىلەرنىڭ دىنىڭلارنى كامالىغا يەتكۈزدۈم، سىلەرگە بېرىدىغان نېمەتنى تاماملىدىم، ئىسلام دىنىنى سىلەرنىڭ دىنىڭلار قىلىپ تاللىدىم" (5-سۈرە، 3-ئايەت). بۇ ئىسلام دىنىنىڭ پۈتۈنلەي شەكىللىنىپ بولغانلىغىنى چۈشەندۈرىدۇ.

مىلادى 632-يىل 6-ئاينىڭ 8-كۈنى مۇھەممەت ئەلەيھىسسالام ئوزىنىڭ تارىخىي ۋەزىپىسىنى ئورۇنلاپ بولغاندىن كېيىن كېزىك كېسىلى بىلەن مەدىنە مۇنەۋۋەرەدە ۋاپات بولدى. بۇ چاغدا ئىسلام دىنى ئاساسەن پۈتكۈل ئەرەپ يېرىم ئارىلىدا ھوكۈمرانلىق ئورۇننى ئىگىلىگەن دىن بولۇپ قالغان ئىدى. ئىسلام دىنى كەڭ ئاممىنىڭ بولۇپمۇ شەرق خەلقىنىڭ ئېھتىياجىغا ئۇيغۇن كەلگەچكە، پەيدىن-پەي تەرەققى قىلىپ، دۇنيادىكى يۈز مىليونلىغان خەلق ئېتىقات قىلىدىغان دىنغا ئايلاندى. ئەمما مۇھەممەت ئەلەيھىسسالام ئوزىنى ھېچقاچان باشقىلاردىن ئۈستۈن سانىمىغان، خۇددى قۇرئان كېرىمدە ئېيتىلغىنىدەك، ئۇ ئوزىنى "مەنمۇ سىلەرگە ئوخشاش ئادەم" (18-سۈرە، 110-ئايەت) دەپ ھىساپلىغان.

(داۋامى بار)

تاۋخۇايۇەندە ياشاۋاتقان ئۇيغۇرلار

ئىسا. خەن خەيچاۋ

مەملىكتىمىزدىكى ئۇيغۇر مۇسۇلمانلىرى قەدىمدىن تارتىپ ئاساسەن كەڭ شىنجاڭ زېمىنىدا ياشاپ كەلگەن، ئۇلارنىڭ ئاھالىسى ئىسلام دىنىغا ئېتىقات قىلىدىغان 10 مىللەت ئىچىدە خۇيزۇلاردىن كېيىن ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. لېكىن چاڭجياڭنىڭ جەنۇبىدا ياشاۋاتقان ئاز بىر قىسىم ئۇيغۇر مۇسۇلمانلىرىنى چۇشىنىدىغانلار كوپ بولمىسا كېرەك.

ئاتاقلىق شائىر تاۋ يۈەنمىڭنىڭ تاۋخۇايۇەنىڭ سۈرەتتەك چىرايلىق مەنزىرىلىرى تەسۋىرلەنگەن ئەسىرى «تاۋخۇايۇەن خاتىرىسى» كىشىلەر زوقلىنىپ ئوقۇيدىغان ئەسەر بولۇپ قالدى. بۇگۈنكى تاۋخۇايۇەن ئىلگىرىكىسىگە سېلىشتۇرغاندا تېخىمۇ گۈزەللىشىپ كەتتى، ئۇيغۇر قېرىنداشلار بۇ يەردە ئولتۇراقلىشىپ قالغان 6 ئەسىر مابەينىدە، ئۇلار بۇ يەردىكى خۇيزۇ ۋە خەنزۇ خەلقلىرى بىلەن بىرلىكتە تاۋخۇايۇەننىڭ ھەقىقى خوجايىنلىرىدىن بولۇپ قالدى، ھازىرغىچە ئۇلارنىڭ جان سانى كوپىيىپ 5 مىڭغا يېتەي دەپ قالدى، ئۇلار پۈتۈن ئولكىدىكى مۇسۇلمانلار ئاھالىسىنىڭ 7 پىرسەنتىنى تەشكىل قىلىدۇ.

مىڭ سۇلالىسىنىڭ دەسلەپكى يىلى سەنگۈن جىەن باشى بېگىم (ئۇيغۇر) بىر بولۇك كىشىنى باشلاپ، يولىورۇق بويىچە شىنجاڭدىن خۇنەن تەرەپلەرگە جەڭگە بېرىپ، بۇگۈنكى كۇندىكى چاڭدې رايونىدا ئولتۇراقلىشىپ قالغان. خۇڭۋۇنىڭ 1-يىلىدا جەڭدە خىزمەت كۆرسەتكەنلىكتىن، مىڭ سۇلالىسىنىڭ تۇنجى پادىشاسى ئۇنى جىڭجۇ ئايمىغىنىڭ بېگى قىلىپ تەيىنلىگەن. ئۇنىڭ ئوغلى بەيجۇمۇ خۇڭۋۇنىڭ 18-يىلى (1385-يىلى) دىن 21-يىلى (1388-يىلى) غىچە يولىورۇقنا بىنائەن ئىككى قېتىم جەڭدە خىزمەت كۆرسەتكەنلىكتىن، چېگىرىنى تېچلاندۇرغۇچى سەنگۈن قىلىپ ئۇسۇلدا. تاۋيۈەن ناھىيىسىدىكى ئۇيغۇرلار نەسەپنامىسىدە: "مىڭ سۇلالىسى ۋاقتىدا باشى مىڭ سۇلالىسىنىڭ تۇنجى پادىشاسىنىڭ جازا يۇرۇشى قىلىشىغا ياردەم بېرىپ، جاسارەت ۋە ماھارەت بىلەن كوپ خىزمەت كۆرسەتكەنلىكتىن، پادىشا ئۇنى مۇكاپاتلىغان؛... ئۇنىڭغا جىەن دىگەن پەمىلىنى تەقدىم قىلغان، مانا بۇ جىەن پەمىلىلىكلەرنىڭ پەمىلىسىنىڭ كېلىپ چىقىش مەنبەسىدۇر" دەپ يېزىلغان، جىەن باشىنىڭ ئەسكەرلىرىنىڭمۇ تولىسى جىەن دىگەن پەمىلىنى قوبۇل قىلغان، ھەممىسى ئىسلام دىنىغا ئېتىقات قىلاتتى. كېيىن جىەن باشى ئوغلى بەيجۇ بىلەن بىلله يولىورۇق بىنائەن يەنە غەربىي خۇنەنگە جەڭگە بېرىپ، ئاتا-بالا ئىككىلىسى جەڭدە ئولگەن، شۇنىڭ بىلەن پادىشا تاۋيۈەن ناھىيىسىنىڭ فېڭشۇپىڭ دىگەن يېرىگە نەپىقە ئېتىزلىرىنى بەرگەن. چاڭدې شەھىرى شەرقىي رايونىنىڭ سىرتىدىكى خۇاڭلۇڭگاڭ دىگەن يەردە خال باشىنىڭ قەۋرىسى بار. جىەن باشى بېگىمنىڭ ئەۋلاتلىرى ئۇچىنچى ئەۋلاتقىچە ئۇنىڭ ئىشلىرىنى داۋاملاشتۇرۇپ ھەربى سەركەردە بولغان. ئۇنىڭ نەۋرىسى چاڭلى "چاڭجۇ، تاۋيۈەننىڭ تاغ-دەريالىرىنى ياخشى كۆرەتتى، ئۇنىڭ جان سانى كوپىيىپ بارغان". نوپۇسى كوپىيىپ بارغانلىقتىن، چىڭ سۇلالىسىنىڭ شىيەنفېڭ پىلىغا كەلگىچە جىەن پەمىلىكلەر ئۇچ مىڭغا يەتكەن.

ئازاتلىقتىن كېيىن، ئىلگىرىكى فېڭشۇپىڭ تاۋيۈەن ناھىيىسى فېڭشۇ گۇڭشىسىنىڭ خۇيزۇ-

ئۇيغۇرلار دادۇيى قىلىپ ئوزگەرتىلىپ، ئۇيغۇر قەھرىمانداشلار باشقا مىللەتلەرگە ئوخشاشلا هوكۇمەتنىڭ غەمخورلۇغىغا ئېرىشتى، ئۇلارنىڭ مىللى ئورپ-ئادىتى هورمەتكە ئىگە بولۇپ، دىنىي تۇرمۇش نورمال ئېلىپ بېرىلدى. لېكىن ئون يىللىق مالىمانچىلىق داۋامىدا، ئۇيغۇر، خۇيزۇ مۇسۇلمانلار پۈتۈن مەملىكەتتىكى مۇسۇلمانلارغا ئوخشاشلا پەشۋاغا ئۇچرىدى، ئۇلارنىڭ قىممەتلىك نەسەپنامىسى، ئۇزاق يىللىق تارىخ كىتاپلىرى، جىيەن باشىنىڭ قەۋرىسى، دىنىي كىتاپلار، مەسچىتلەر، تۇرمۇش ئادەتلىرى... توت كونىغا ياتىدىغان نەرسىلەر دەپ قارىلىپ، ۋەيران قىلىۋېتىلدى. "4 كىشىلىك گۇرۇھ" تارمارقىلىنغاندىن كېيىن، مىللى ۋە دىنىي سىياسەت تاۋخۇايۇەندىكى ئۇيغۇرلار يېڭىسىغا يېڭىۋاشتىن قايتىپ كەلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، بېيجىڭ داشۇېمۇ مەشھۇر تارىخشۇناس جيەن بوزەن (ئۇيغۇر) پروفېسسورنى ئاقلىدى، بۇ خەۋەر تاۋخۇا-يۇەنگە يېتىپ كەلگەندە، يۇرتتىكى مۇسۇلمانلارنىڭ خوشال بولمىغىنى قالمىدى.

تاۋخۇايۇەن ئىنتايىن ئەۋزەل تەبىي شارائىنتقا ئىگە. ئۇ يەرنىڭ هاۋاسى نەم ئىسسىق، ئۇ يەردە يامغۇر كوپ ياغىدۇ، هەم شال، كېۋەز تېرىلىدۇ، هەم توخۇ، ئۇدەك، بېلىق، غاز بېقىلىدۇ. ئىقتىسادىي ۋەزىيەتنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، خۇيزۇ-ئۇيغۇرلار دادۇيى كالا فېرمىسى، ئورمانچىلىق مەيدانى، بېلىقچىلىق مەيدانى، مۇسۇلمانلار ئاشخانىسى ۋە ئاياغ كىيىم زاۋۇدى قاتارلىقلارنى قۇردى. يەنە مىللى مەكتەپ قۇردى، مەكتەپتىكى ئۇيغۇر، خۇيزۇ ئوقۇغۇچىلار 600 گە يېتىدۇ. گۈڭشې ۋە دادۇيىنىڭ باشلىقلىغىنى ئوز مىللىتىدىن بولغانلار ئۇستىگە ئالدى. يېقىنقى بىر نەچچە يىلدىن بېرى، دىنىي جەهەتتىمۇ يېڭىلىقلار بولدى، خۇيزۇ-ئۇيغۇرلار دادۇيىدىكى 1 مىڭ 100 نەچچە ئارتۇق ئۇيغۇر مۇسۇلمانلىرى پۈتۈن ناهىيىدىكى مۇسۇلمانلارغا ئوخشاشلا نورمال دىنىي تۇرمۇش ئوتكۇزمەكتە، جامائەت بولۇپ ناماز ئوقۇيدىغانلار بارغانسېرى كوپەيمەكتە، قىممەتلىك قولىيازما قۇرئاننى ئىمام ئاخۇنۇم جامائەتكە ئوقۇپ ۋە تەپسىر قىلىپ بەرمەكتە. كوپچىلىك يېڭىدىن نەشر قىلىپ تارقىتىلغان دىنىي كىتاپلارنى ئاكتىپلىق بىلەن سېتىۋالماقتا ۋە «جۇڭگو مۇسۇلمانلىرى» ژورنىلىغا ئاكتىپلىق بىلەن يېزىلماقتا. نەچچە يۈز يىل مابەينىدە خۇيزۇ ۋە خەنزۇ خەلقلىرى بىلەن بىللە ياشاپ كەلگەنلىكتىن، ئۇلار مىللى ئالاهىدىلىك ۋە تىل جەهەتتە خۇيزۇ ۋە خەنزۇلاردىن ئانچە پەرقلەنمەيدىغان بولۇپ قالغان بولسىمۇ، لېكىن توي-توكۇن، ئولۇم-يېتىم ئىشلىرىدا ۋە هېيت-ئايەملەردە يەنىلا ئوزىنىڭ مۇسۇلمانچىلىق ئېتىقادى ۋە ئوز مىللىتىنىڭ ئەنئەنىۋى ئادەتلىرىنى ساقلاپ كەلمەكتە. نىكالىنىش جەهەتتە، ئۇلار ئۇزاقتىن بۇيان ئوز جەمەتىدىكىلەر ئوزئارا توي قىلىشماسلىق پىرىنسىپىغا ئەمەل قىلىپ، كوپىنچە يېقىن ئەتراپتىكى خۇيزۇ ياكى بىلەن توي قىلىشىپ كەلدى.

بەزىلەر بۇ يەردىكى ئۇيغۇرلاردىن قەدىمقى يۇرتى شىنجاڭغا قايتىپ كېتىشنى خالايدىغان-خالىمايدىغانلىغىنى سورىغان ئىكەن، ئۇلار: بىز بۇ بېلىق-گۇرۇچ ماكانى بولغان تاۋخۇايۇەندە نەچچە ئەسىر ياشاپ، بۇ يەردىكى خۇيزۇ ۋە خەنزۇ خەلقلىرى بىلەن چىقىشىپ قاپتۇق، بۇ يەرنىڭ تاغ-دەرياسىغا كۆنگىلىمىز چۈشۈپ قاپتۇ، هوكۇمەت بىزگە غەمخورلۇق قىلىۋاتىدۇ، دىنىي ئىشلىرىمىزمۇ كاپالەتكە ئىگە بولدى، شۇڭا بىزنىڭ قايتىپ كەتكۈمىز يوق، دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ.

ۋۇشى شەھىرىدىكى خۇيزۇ مۇسۇلمانلارنى قىسقىچە تونۇشتۇرۇش

ۋۇشى شەھىرى ئاز سانلىق مىللەتلەر تارقاق ئولتۇراقلاشقان رايون بولۇپ، 17 ئاز سانلىق مىللەت بار، ئۇلارنىڭ سانى مىڭدىن ئاشىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە خۇيزۇلار 878 نەپەر (شەھەرگە قاراشلىق ناھىيىدىكى مۇسۇلمانلارنى ئۆز ئىچىگە ئالمايدۇ)؛ خۇيزۇ ئىشچى-خىزمەتچىلەر 498 نەپەر. شەھەرلىك خەلق قۇرۇلتىيىدا ۋۇشى شەھىرىدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ 8 نەپەر ۋەكىلى بار، بۇنىڭ 5 نەپىرى خۇيزۇ، شەھەرلىك سىياسى كېڭەش ئەزاسى 4 نەپەر بولۇپ، ھەممىسى خۇيزۇ؛ بۇنىڭدىن باشقا، ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى، ئايالىلار بىرلەشمىسى، ياشلار بىرلەشمىسى قاتارلىق خەلق تەشكىلاتلىرىنىڭ ۋەكىلى ۋە ئەزالىرى ئىچىدىمۇ خۇيزۇلار بار. ھوكۇمەت كادىرلارنى يېتىشتۇرۇش، ئىشچى ۋە ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش قاتارلىق جەھەتلەردە ئاز سانلىق مىللەتلەرگە يەنە مۇۋاپىق ئېتىۋار بېرىۋاتىدۇ. مىللى ئىتتىپاقلىق ۋە باراۋەرلىك سىياسىتى ئەستايىدىل ئىزچىللاشتۇرۇلدى ھەم ئەملىيلەشتۇرۇلدى.

خۇيزۇ مۇسۇلمانلارنىڭ ئورپ-ئادىتىگە ھورمەت قىلىندى ۋە ئېتىۋار بېرىلدى. ۋۇشى شەھەر رايونى بويىچە مۇسۇلمانلار يىمەكلىك دۇكىنى ۋە مۇسۇلمانلار قازان نېنى-پوشكال دۇكىنىدىن ئىبارەت 2 مۇسۇلمانلار يىمەكلىك دوكىنى بار. ھەر بىر خۇيزۇ مۇسۇلمان ئايدا 2 يېرىم جىڭ كالا گوشنى، 7 سەر سۇ يېغى بىلەن تەمىنلىنىدۇ (باشقا ئاھالىلاردىن كۇپ)، روزا ھېيىتتا يەنە ياغ ۋە ئۇن قوشۇپ بېرىلگەندىن باشقا، بىر كۇن دەم ئېلىش بېرىلىدۇ؛ خۇيزۇ ئىشچى-خىزمەتچىلەر ئاشخانا ياردەم پۇلىدىن بەھرىمەن بولىدۇ. يېقىنقى بىرنەچچە يىلدىن بۇيان، مۇسۇلمانلار يىمەكلىك دۇكىنىغا يېقىن جايلاشقان خەنزۇلارنىڭ گوش دۇكىنى كوچۇرۇۋېتىلدى، بۇنىڭ بىلەن، مىللى مۇناسىۋەت ياخشىلاندى ۋە قويۇقلاشتۇرۇلدى، مىللى ئىتتىپاقلىق ئالغا سۇرۇلدى.

شەھەرلىك خەلق ھوكۇمىتى مۇسۇلمانلارنىڭ يەرگە دەپنە قىلىش ئادىتىگە ھورمەت قىلىپ، خۇيزۇلار زاراتكارلىغى ئۇچۇن يەر ئاجرىتىپ بېرىدى، ئولۇم-يېتىم ئىشلىرىدا كېپەنلىك بىلەن تەمىنلەپ تۇردى.

مەسچىت 10 يىللىق مالىمانچىلىق مەزگىلىدە تاپشۇرۇلمىغان ئوي ئىجارىسىدىن 2901.26 يۇەن يىغىۋالدى ۋە ئوي جاھازلىرى ئۇچۇن 3 مىڭ يۇەن تولىتىۋالدى؛ 1981-يىل 4-ئايدا، مەسچىت يەنە ھەممە ئويلىرىنى قايتۇرۇۋالدى ۋە رېمونت قىلدى. 1982-يىل 7-ئاينىڭ 23-كۇنى، يەنى روزا ھېيت كۇنى مەسچىت ئۇز دىنىي پائالىيىتىنى رەسمىي ھالدا ئەسلىگە كەلتۇردى ھەمدە دىنىي ئىشلارنى باشقۇرۇشقا ئەنخۇي ئولكىسىدىن ماخۇدىي ئاخۇننى تەكلىپ قىلىپ كەلدى. 1982-يىل 12-ئايدا، ۋۇشى شەھىرىدە بىرىنچى نوۋەتلىك ئىسلام دىنى ساھەسىدىكىلەرنىڭ ۋەكىللەر يىغىنى چاقىرىلىپ، ۋۇشى شەھەرلىك ئىسلام جەمئىيىتى قۇرۇلدى.

ۋۇشى شەھىرىگە سەيلى-ساياھەت قىلغىلى كەلگەن مۇسۇلمانلارغا ياتاق مەسلىسى جەھەتتە ئاسانلىق تۇغدۇرۇپ بېرىش ھەمدە "مەسچىت ئۇز كىرىمى بىلەن ئۇزىنى قامداش" روھىنى ئىزچىللاشتۇرۇپ، مەسچىتنىڭ خىراجەت

ئۇيغۇر كتاب توربېكتى
www.uyghurkitap.com

"ئىتتىپاقلىق ئاخۇنى" بولغىنىم بولغان

مادېگىسەي ئاخۇن سوزلەپ بەرگەن، لىنشيا ئاھىيلىك ئىسلام جەمىيىتى رەتلەپ چىققان

3 ـ ئۇمۇمى يىغىندىن كېيىن، دىنىي ئېتىقات ئەركىنلىگى سىياستى لىنشيا ناھىيىسى مائىسگۇ گۇڭشېسىدا ئۇمۇمى يۈزلۈك ئىزچىللاشتۇرۇلدى ۋە ئەملىيلەشتۈرۈلدى. يېقىنقى بىرنەچچە يىلدىن بۇيان، دىنىغا ئېتىقات قىلىدىغان ئاممىنىڭ دىنىي تۇرمۇشى ۋە ئورۇپ ـ ئادەتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى ھەم ئۇنىڭغا ھورمەت قىلىندى. مەن مۇشۇ گۇڭشېدىكى جۇڭلۇ مەسچىدىدە ئاخۇن بولۇپ كەلدىم، ئامما مېنى سەممى ھالدا: "ئىتتىپاقلىق ئاخۇنى" دەپ ئاتايدۇ.

جۇڭلۇ مەسچىدى تەۋەسىدە 200 نەچچە ئائىلە بار بىر جامائەتنىڭ مەسچىدى بولۇپ، بۇ جامائەت خۇيزۇ، دۇڭشياڭ، باۋئەن ۋە سالا قاتارلىق مىللەتلەردىن تەركىپ تاپقان، ئۇنىڭ ئىچىدە يەنە تۇرلۇك دىنىي مەزھەپتىكىلەرمۇ بار. ھەممەيلەن ئوخشاشلا مۇسۇلمان بولسىمۇ، لېكىن ئېلگىرى تارىخىي سەۋەپلەر ۋە 10 يىللىق مەنبەسىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن، مەسچىت مېھمانخانىسىنى قۇرۇشقا پائال تەييارلىق قىلىندى.

شەھەرلىك ئىسلام جەمىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ھوكۇمەتكە ياردەملىشىپ مىللى، دىنىي سىياسەتلەرنى ئىزچىللاشتۇرۇش ـ ئەملىيلەشتۈرۈش جەھەتلىرىدە بەزى خىزمەتلەرنى ئىشلەپ ئۈچراشقاندا، سالاملىشىشنىڭ ئورنىغا بىر بىرىدىن قېچىپ، ئوز ئالدىغا ناماز ئوقۇشاتتى؛ ئولۇم ـ يېتىم ئىشلىرى بولغاندا، ئولگەن كىشىنىڭ نامىزىنى چۈشۈرۈشكە جۇرئەت قىلالمايتتى، ھەتتا روزا ھېيتتىمۇ بىر بىرىنىڭكىگە پەتىگە بارمايتتى، ئۇنىڭ ئۇستىگە، ئۇ يان كۇ ـ رەش قىلىش ـ بۇ يان كۇرەش قىلىش ئارقىسىدا، كىشىلەر ئوتتۇرىسىدا ئاداۋەت پەيدا بولغان ئىدى.

مەن بۇ يەرگە كېلىپ ئاخۇن بولۇپ ئالدى بىلەن يولۇققان بىر چوڭ مەسىلە قانداق قىلىپ تۇرلۇك مەزھەپ، تۇرلۇك مىللەتتىن بولغان ئاممىنى ئىتتىپاقلاشتۇرۇش مەسلىسى بولدى. مەن شۇنداق ئويلىدىمكى، بىز مۇسۇلمانلار مەيلى قايسى مىللەتتىن ۋە قايسى مەزھەپتىن بولمايلى، ھەممىمىز جۇڭگونىڭ تۇرۇش جەھەتلىرىدە بەزى خىزمەتلەرنى ئىشلىدى، بۇنىڭدىن كېيىن داۋاملىق تۇرده مۇسۇلمانلارنى ئىتتىپاقلاشتۇرۇپ، دىنىي خىزمەتنى قانات يايدۇرۇش ئۈچۈن تىرىشىدۇ.

(ماقالىنى ۋۇشى شەھەرلىك ئىسلام جەمىيىتى ئەۋەتكەن؛ تەھرىر بولۇمىمىز رەتلىگەن.)

پۇقراسى، ھەممىزگە خەلق ھوكۇمىتى رەھبەرلىك قىلىدۇ، ھەممىز بىر خۇداغا ئېتىقات قىلىپ، قۇرئان كېرىمنى ئوقۇيمىز، شۇ سەۋەپتىن ئارىمىزدا گۇرۇھۋازلىق كۇرىشى بولماسلىغى، ھەل قىلىپ كەتكىلى بولمايدىغان زىددىيەت ۋە مەسىلەرمۇ بولماسلىغى كېرەك، ھەمىيلەن زىچ ئىتتىپاقلىشىپ، نورمال دىنىي پائالىيەت ئوتكۇزۇشىمىز كېرەك.

ئاشۇنداق مەقسەتتە، مەن ھەر جۇمە كۇنى ۋە ئاممىا بىلەن ئۇچرىشىش پۇرستىدىن پايدىلىنىپ، مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى ۋە مەزھەپلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئىتتىپاقلىقنى ياخشىلاشنىڭ پايدىسى ۋە مۇھىملىغىنى قايتا-قايتا تەشۋىق قىلىپ تۇردۇم. بولۇپمۇ ئاممىغا قايتا-قايتا شۇنى چۇشەندۇردۇمكى، بىزنىڭ بۇگۇنكى كۇندە دىنىي ئېتىقات ئەركىنلىگى سىياسىتىدىن بەھرىمەن بولۇشىمىز خەلق ھوكۇمىتىنىڭ رەھبەرلىگى ۋە غەمخورلۇغىدىن بولغان، بۇنى ھەممىز كورۇپ تۇرۇۋاتىمىز. ئەگەر بۇگۇنكى كۇندە كىمدە-كىم ئىتتىپاقلىققا پايدىسىز سوزلەرنى قىلىدىكەن ۋە ئىتتىپاقلىققا پايدىسىز ئىشلارنى قىلىدىكەن، شۇ ئىسلام دىنىغا ۋە بىز بەھرىمەن بولۇۋاتقان دىنىي ئېتىقات ئەركىنلىگى سىياستىگە بۇزغۇنچىلىق قىلغان بولىدۇ. بىز ھەممىز ئىتتىپاقلىقنى ۋە دىنىمىزنىڭ ئابرۇيى-ئاتىغىنى كوز قارچۇغىمىزنى ئاسرىغاندەك ئاسرىشىمىز لازىم. كۇندىلىك دىنىي تۇرمۇشتا، مەن ئوخشاش بولمىغان ئېتىقاتتىكى ئاممىا ۋە دىنغا ئېتىقات قىلمايدىغان ئاممىنىڭ بىر بىرىنىڭ ئىشىغا ئارىلاشماي ۋە بىر بىرىنى كەمستىمەي، ئوزى خالىغان دىنغا ئېتىقات قىلىشى ۋە ئوز ئىشى بىلەن شۇغۇللىنىشى لازىم؛ ئوخشاش بولمىغان مەزھەپتىكى ئاممىا مەسچىتكە ناماز ئوقۇغىلى كەلسە ئۇلارنىڭ ئوز مەزھىبىنىڭ قائىدىسى بويىچە ناماز ئوقۇشىغا يول قويۇش كېرەك دىگەن قاراشتا چىڭ تۇردۇم؛ قايسى مەزھەپتىكى ئاممىا مېنى چاقىرسا، ئوخشاشلا باردىم، ئاممىنىڭ ئىچىدە جەدەل چىقىپ قالغان بولسا، ئوزلۇگۇمدىن بېرىپ كېلىشتۇرۇپ قويدىم، دىنغا ئالاقىدار تالاش-تارتىشنى سىياسەت بويىچە بىر تەرەپ قىلىشتا چىڭ تۇردۇم. نەچچە يىلدىن بۇيان، جۇملە مەسچىدىدە ناماز ئوقۇيدىغان ھەر مىللەت ئاممىسى ۋە تۇرلۇك مەزھەپتىكى كىشىلەر خوشال-خۇرام ھالدا بىرلىكتە ناماز ئوقۇپ، تېچ-خاتىرە جەملىك بىلەن دىنىي پائالىيەت ئوتكۇزۇپ كەلدى. ئىلگىرى جەدەل ماكانى دەپ ئاتالغان بۇ يەردە، بۇگۇنكى كۇندە ھەق-ناھەق ئايدىگە-لاشتى، ئاممىا ئوتتۇرىسىدىكى ئاغرىنىش ۋە زىددىيەتلەر توگىدى، كىشىلەر ئىتتىپاقلاشتى. شۇنىڭ بىلەن جامائەت مېنى "ئىتتىپاقلىق ئا-خۇنى" دەپ ئاتايدىغان بولدى.

ئىتتىپاقلىقنى ئوبدان يولغا قويۇش بىلەن بىر ۋاقىتتا، دىنىي پائالىيەتنى سىياسەت ۋە بەلگىلەر بويىچە ئېلىپ بېرىشتا چىڭ تۇردۇم. بىر نەچچە يىلنىڭ ئالدىدا، جۇملە گۇڭشېسىدىكى بىر كەنت مەكتىۋى ئوقۇشقا باردىغان بالىلار بولمىغانلىقتىن تاقىلىپ قالغان. بۇلتۇر مەن مۇناسىۋەتلىك سىياسەت ۋە بەلگىلەرنى ئۇقىنگەندىن كېيىن، دادۇينىڭ كەنت مەكتىۋىنى ئەسلىگە كەلتۇرۇشىگە ئاكتىپلىق بىلەن ياردەم بەردىم، ئاممىنى بالىلارغا جوزا-ئو-

ئۇيغۇر كتاب توربېكتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى

رۇندۇقلارنى تەيىارلاپ بېرىشكە سەپەرۋەر قىلدىم، يەنە مەسچىتتە ئوقۇۋاتقان 40 نەچچە ئوسمۇر بالىنى مەكتەپكە ئاپىرىپ بەردىم. دەسلىۋىدە ئاممىغا بولغان ئىشەنچىسىزلىك ئوبدان ئۇشلەنمىگەچكە، بىرنەچچە كۈن ئوتۇپلا، بىر قىسىم ئاممانىڭ بالىلىرىنى مەسچىتكە ئاپىرىپ بەردى، مەن يەنە بۇ بالىلارنى مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرىغا تاپشۇرۇپ بەردىم. شۇنىڭدىن كېيىن قانچە بالا مەسچىتكە قايتىپ كەلگەن بولسا، شۇنچە بالىنى مەكتەپكە ئاپىرىپ بەردىم. مەن يۇرتىمىزدا ئىلگىرى مەدەنىيەت ئۇيغىنىشكە ئەھمىيەت بېرىلمىگەنلىگى ئۈچۈن، ئازات بولغىلى 30 نەچچە يىل بولغان بولسىمۇ، دائىرىسى نەچچە ئون يول كېلىدىغان بىر رايون-دىن بىرمۇ كادىر ۋە ئىشچى چىقىپ باقمىغانلىغى، بۇ يەردىكى گۈڭشې ئەزالىرى شەھەرگە كىرسە ئەرلەر ھاجەتخانىسى بىلەن ئاياللار ھاجەتخانە-سىنىمۇ ئايرىيالمايدىغانلىغىدەك مىساللار بىلەن ئاممىغا چۈشەنچە بەردىم ھەمدە باشلامچىلىق بىلەن ئوزەمنىڭ بالىسىنى مەكتەپكە ئەۋەتتىم. ھەرتەرەپتىن خىزمەت ئىشلەش ئارقىسىدا، ھازىر مەكتەپكە بېرىپ ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچىلار 50 نەچچىگە يەتتى، مەن يەنە بوش ۋاقتىمدا مەكتەپكە بېرىپ بالىلارنىڭ ئوقۇش ئەھۋالىنى ئۇقۇپ تۇردۇم. پىلانلىق تۇغۇتنى تەشۋىق قىلىش ئىبىدا، مېنىڭ تۇققانلىرىم ئالدى بىلەن تۇغۇتقا چەك قويۇش تەدبىرىنى قوللاندى، مەن يەنە دىنىي كىتاپلاردا، پىلانلىق تۇغۇت يولغا قويۇلسا "بولمايدۇ"، پىلانلىق تۇغۇتنى يولغا قويغانلىق "ئىمانسىزلىق" ۋە "پاسكىنىلىق" بولىدۇ، دەيدىغان سوزلەرنىڭ يوقلۇغىنى ئېيتىپ، ئاممىنى ئەندىشىدىن خالاس قىلدىم. شۇنىڭ بىلەن، بىرنەچچە كۈنىنىڭ ئىچىدىلا پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتىدە يېڭى ۋەزىيەت بارلىقىقا كەلدى، بىرنەچچە "جاھىللار"مۇ تۇغۇتقا چەك قويۇش تەدبىرىنى قوللاندى.

يېقىندا، مەن يەنە ناھىيىلىك ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ دائىمى ھەيئىتى سۈپىتىدە جۇڭلۇ گۇڭ-شېسىدىكى دىنىي زاتلارغا ئوبلاستلىق ئىسلام دىنىي زاتلىرى يىغىنىنىڭ روھىنى يەتكۈزۈم، 30 نەچچە مەسچىتكە بېرىپ دىنىي سىياسەتنى تەشۋىق قىلىپ، كەڭ ئاممىنىڭ ياخشى باھا-سىغا ئېرىشتىم.

12-قۇرۇلتايىنىڭ ھوججەتلىرى ۋە يېڭى ئاساسىي قانۇننى ئۇگەنگەندىن كېيىن، خۇددى بىر تاقا چىققاندەك تېخىمۇ يېراقنى كۆرەلەيدىغان بولدۇم. بىز دىنىي زاتلار ئامما ئۈچۈن دىنغا دائىر ئىشلارنى ياخشى قىلىپ بېرىپلا قالماستىن، يەنە ھوكۇمەتكە يارەملىشىپ، تۇرلۇك فاكتورلار ۋە سىياسەتلەرنى ئوبدان ئىزچىللاشتۇرۇپ، مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى ۋە مىللەتنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى بۇيۇك ئىتتىپاقلىقنى ئۇچۇن دۇئا-تىلاۋەت قىلىشىمىز كېرەككى، كوپ سانلىقلار ئاز سانلىقلارنى باسىدىغان ئىشنى قىلماسلىغىمىز، ئوخشاش بولمىغان ئىتتىقاتتىكى ئامما ئوستىدە غەيرەت قىلماسلىغىمىز ۋە ھەق-ناھەقنى دىنىي مەزھەپنىڭ تەسكىرى قارىشى بىلەن ئايرىماسلىغىمىز لازىم. ھازىر، پارتىيىنىڭ تېچ-ئىتتىپاق بولايلى دىگەن چاقىرىغىغا ئاۋاز قوشۇپ، "ئىتتىپاقلىق ئاخۇنى" بولۇشىمىز لازىم.

ھەر مىللەت خېرىدارلىرىنىڭ كۆڭلى تارتىدىغان ئاشپۇزۇل

ـــ ئېرشىلىپۇ مۇسۇلمانلار ئاشپۇزۇلى توغرىسىدا

يىن گۇاڭئېن

خېنىيې ئولكىسى خېجىيەن ناھىيىسىنىڭ ئېرشىلىپۇ دىگەن يېرىدىكى دولەت ئىگىلىگەن مۇسۇلمانلار ئاشپۇزۇلى ناھىيە شەھىرىنىڭ شىمالىدىكى بېيجىڭ ـ كەيفېڭ تاشيولىنىڭ غەربىي قانىتىغا جايلاشقان. 18 نەپەر مۇسۇلمان ئىشچى ـ خىزمەتچىسى، ئىككى ئېغىز ئويى، 6 جۈرىسلا بار بۇ كىچىككىنە ئاشپۇزۇلغا خېرىدارلار ئۇزۇلمەي كىرىپ تۇرىدۇ، ئولارنىڭ سودىسى بەكمۇ يۇرۇشۇپ كەتكەن. بۇلتۇر ئىقتىسادىي مەسئۇلىيەت تۇزۇمى يولغا قويۇلغاندىن بۇيان، يىمەك ـ ئىچمەك دۇكانلىرى كوپەيگەن، ئوزئارا رىقابەت بولۇۋاتقان ئەھۋالدا، ئۇلار خىزمەتنى ئوبدان ئىشلەپ، يۇقۇرى ئىقتىسادىي ئۇنۇمگە ئىگە بولغانلىقتىن، بۇ ئاشپۇزۇلنىڭ سودىسى ئۇزاققىچە كاساتلاشماي، تىجارەت سوممىسى كۇندىن ـ كۇنگە كوپەيگەن، يۇقۇرىغا تاپشۇرغان باج سوممىسى ۋە پايدىسى تۇز سىزىق بويىچە ئېشىپ بارغان. ھەمدە بۇ ئاشپۇزۇلغا خېجىيەن ناھىيىلىك تەمىنات ـ سودا كوپىراتىۋى تەرىپىدىن "ئىلغار ئاشپۇزۇل" دەپ شەرەپلىك نام بېرىلگەن؛ جىڭلىسى ياڭ دۇكىلەي، ئاشپىزى ما ئېرفۇ، كۇتكۇچىسى خا يۇيلۇلار ئەمگەك نەمۇنىچىسى بولۇپ سايلانغان. يېقىندا خېنىيې ئولكىسى ساڭجۇ ۋىلايەتلىك مەمۇرى مەھكىمىسى ئۇلارغا "مىللەتلەر ئىتتىپاقلىغى بويىچە ئىلغار كوللېكتىپ" دىگەن نام ھەم تەقدىرنامە بەرگەن.

ھەر مىللەت خېرىدارلىرىنىڭ دىتىغا ياقتۇرۇپ تاماق ئېتىپ سېتىشنى ئۇلار قىزغىن خىزمەت ئوتەشتىكى بىر مەقسىدى قىلغان. بېيجىڭ ـ كەيفېڭ تاشيولىدا يولۇچىلار ئۇزۇلمەي مېڭىپ تۇرىدۇ. بۇ يولۇچىلار ئىچىدە ھەر يەر ـ ھەر يەر ـ دىن كەلگەنلەر بولغاچقا، ئۇلارنىڭ ياقتۇرۇپ يەيدىغان تامىغىمۇ ھەر خىل بولىدۇ. ھەر ـ قايسى جايلاردىن كەلگەن خېرىدارلارنىڭ ئېھتىياجىنى قاندۇرۇش ئۈچۈن، ئۇلار يەرلىك ئالاھىدىلىگى بولغان مايلىق قاتلىما، جىڭموما، قوي گوشى مانتۇسى، چىلان قىيمىلىق سامبۇسا قاتارلىق يىمەكلىكلەرنى ئەسلىگە كەلتۇرگەندىن تاشقىرى، يەنە ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ بېيجىڭ پېترمانتىسى، تيەنجىن قازان نېنى، شۇنىڭدەك گاڭپەن، جۇۋاۋا قاتارلىق 38 خىل تاماق ۋە ئون نەچچە تۇرلۇك ھەر خىل تەمدىكى سەيلەرنى قوشقان، بۇنىڭ ئىچىدە شېكەر سالغان، تۇز سالغان، ئاچچىق، چۇچىمەل سەيلەر بار، بۇ سەيلەر يۇقۇرى، ئوتتۇرا ھال ۋە ئەرزان باھالىق دەپ 3 خىلغا ئايرىلغان بولۇپ، خېرىدارلار خالىغىنىنى سېتىۋالىدۇ.

ئاشپۇزۇلغا كىرگەن خېرىدارلار شات ـ خورام قارشى ئېلىنىدۇ، ئۇلارنىڭ ئالدىغا داس ۋە ئىسىق سۇ كەلتۇرۇلىدۇ. بۇ ئاشپۇزۇلغا سائەت مۇنچىغىچە ئىشلەيمىز دىگەن تاختا ئېسىلمىغان، ئۇنىڭ ئىشىگى كېچە ـ كۇندۇز ئوچۇق. بۇ يىل ئەتىيازدا، يېرىم كېچىدە دۇك ـ دۇك قىلىپ

ئۇيغۇر كتاب توربېكتى
www.uyghurkitap.com

قېقىلغان ئىشىك ئاۋازى ئەمدىلا ئۇخلىغان خا يۈيلۇنى ئويغىتىۋەتكەن، ئەسلىدە چىنى-خۇاڭداۋ شەھىرىدىن شەندۇڭغا سەپەرگە چىققان بىر خەنزۇ شوپۇر كېچىدە بۇ يەرگە كېلىپ، ئازراق بىر نەرسە يېۋېلىپ ئاندىن ماڭماقچى بولغان. خا يۈيلۇ ئۇستام ئۇنى دۇكانغا باشلاپ، ئاۋال يۇز-كوزىنى يۇيۇشقا سۇ ئېلىپ كەلگەن، ئۇزاق ئوتمەيلا بىر چىنە ئىسسىق سۇيۇق ئاش، ئىككى هورنان ۋە بىر تەخسە دۇفۇسەي كەلتۇر-گەن. ئۇ شوپۇر بۇ ئىسسىق باسىدىغان تاماقنى يەپ بەك رازى بولغان ۋە تەسىرلەنگەن هالدا: "سىلەرنى بەك ئاۋارە قىلىپ قويىدۇم، مەن سىلەرنىك بۇ روهىڭلاردىن ئوبدان ئۇگىنىمەن" دېگەن. شۇنىڭدىن ئېتىۋارەن بۇ ئاشپۇزۇل بۇ شوپۇرنىك يىراقتىكى ئائىلىسى بولۇپ قالغان، ئۇ كورگەنلا ئادىمىگە، سەپداشلىرىغا بۇ ئاشپۇ-زۇلنى تەرىپلەپ، تەشۋىق قىلىپ، ئۇنىڭغا تېخىمۇ كوپ هەر مىللەت خېرىدارلىرىنى جەلپ قىلغان.

خېرىدارلارغا ئوڭايلىق تۇغدۇرۇپ بېرىش ئۈچۈن ئوزلىرى جاپا چېكىش بۇ ئاشپۇزۇلنىڭ خېرىدارلار ئۈچۈن قىزغىن خىزمەت قىلىشتىكى يەنە بىر ئالاهىدىلىگى. بىر كۈنى 3 خەنزۇ خېرىدار 3 چىنە نان چوپ ئالغان، كۇتكۇچى بۇنى ئېلىپ كەلگەندە، بۇلارنىڭ بىرسى هەمراه-لىرىغا: "مېنىڭ قوي گوشى يېمەيدىغانلىغىمنى بىلمەمتىڭلار؟ بۇنى نېمىشقا ئالدىڭلار؟" دېگەندە، يەنە بىرسى بوش ئاۋاز بىلەن: "ئاستا گەپ قىل، بۇ مۇسۇلمانلار ئاشپۇزۇلى بولغاندىن كېيىن قوي گوشى بىلەن تاماق ئېتىپ ساتىدۇ، بىر-نېمە قىلىپ يېۋەتكىن" دېگەن. ياندا بۇ گەپ-لەرنى ئاڭلاپ تۇرغان خا يۈيلۇ ئۇستام: "يول-داشلار، سوزلىمەيلا قويۇڭلار، بۇ بىزنىڭ ئەترايلىق ئويلىمىغانلىغىمىزدىن بولغان، باشقە-دىن ئېتىپ بېرەيلى" دېگەن ۋە نان چوپىنى باشقىدىن خاسىڭ مېيىدا ئېتىپ ئېلىپ چىقىپ بۇ ئۇچۇيلەن بىر ئېغىزدىن: "سىلەر راستلا كىشىنى رازى قىلغۇدەك ئىشلەيدىكەنسىلەر" دېگەن.

بۇ ئاشپۇزۇل هەرقايسى جايلاردىن كېلىدە-غان قېرىنداش مىللەتلەرنىڭ تۇرمۇش ئادەتىنى نەزەردە تۇتۇپ، بارلىق ئاماللار بىلەن هەر-كىمنىڭ ئىشتاهاسىغا قاراپ ئىش قىلغان. ئۇلار تىجارەت قىلىش جەهەتتە، تاماق سېتىپ پۇل تېپىشنىلا ئەمەس، قانداق قىلىپ خېرىدارلارنى خوشال كىرىپ، رازى بولۇپ چىقىپ كېتىدىغان قىلىشنى مەقسەت قىلغان. بۇ يىل ئەتىيازنىڭ بىر كۈنى سەنشى ئولكىسىدىن كەلگەن 20 نەچچە خەنزۇ خېرىدار كىرىپ سەي هەم تاۋا نېنى بۇيرۇتقان. تاماق كەلتۇرۇلگەندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ هېچقايسىسى قول تەككۈزمىگەن، كۇتكۇچى نېمىشقا يېمەيسىلەر دەپ سورىسا، ئۇلاردىن بىرى: "بىز سەنشىلىقلار بۇنىڭغا ئامراق، بىراق ئاچچىقسۇ قۇيۇپ يەيمىز، گوش ئارىلاشتۇرمايمىز" دېگەن. كۇتكۇچى، يىگىرمە نەچچە تەخسە سەينى ئالماشتۇرۇش كېرەكمۇ، يوق؟ ئالماشتۇرساق ئاۋارىچىلىق بولىدۇ، ئۇنىڭ ئۇستىگە زىيان بولىدۇ؛ ئالماش-تۇرمىساق، بۇ خېرىدارلار جەزمەن تاماق يىگەندەك بولمايدۇ، دەپ ئويلىغان-دە، پايدا-زىيانىنى دەڭسەپ كورۇپ، ئەسلى ئېلىپ چىققان سەينى ئېلىپ كىرىپ كېتىپ، هەر بىر ئادەمگە بىر تەخسىدىن ئوزلىرىنىڭ دېگىنىدەك قىلىپ سەي ۋە بىر چىنىدىن ئاچچىقسۇ قۇيغان فېنىتاك ئېلىپ چىققان. خېرىدارلار رازى بولۇپ چىقىپ كەتكەن.

ئاشپۇزۇل باشقا يۇرتتىن كەلگەن خېرىدار-لارنىلا رازى قىلىپ قالماستىن، يەرلىك خېرى-دارلارنىمۇ ئوبدان رازى قىلىدۇ. خېجىيەن

(ئاخىرى 49-بەتتە)

دوستلۇق گۈلى كوڭۈل قويۇپ پەرۋىش قىلىنماقتا

ۋەتىنىمىزدە ھەمىشە ئەتىيازدەك تۇرىدىغان جەنۇبىي يۇننەنىڭ ھەممە يېرىدە، كەيىۋەن شەھىرى داجۇاڭ گۇڭشىسىدىكى خۇيزۇ مۇسۇلمانلار بىلەن يىزۇ، مياۋزۇلارنىڭ قېرىنداش-

قېرىنداشلارچە مۇھەببەت

ئوتكەن يىلنىڭ بىر كۈندە، يىزۇ، مياۋزۇ-لار ئارىلىشىپ ئولتۇراقلاشقان تاۋشۇ دادۇيىنىڭ ۋابەيبەي ئىشلەپچىقىرىش دۇيىدە ئېھتىياتسىز-لىقتىن ئوت كېتىپ قېلىپ، 20 نەچچە ئائىلىگە تۇتىشىپ، ئۇلارنىڭ ئاشلىق ۋە كىيىم-كېچەك-لىرى بىردەمنىڭ ئىچىدىلا كۈلگە ئايلانغان، ئاپەتكە ئۇچرىغانلارنى قاتتىق غەم-قايغۇ باسقان ئىدى. بۇ خەۋەر تارقىلىش بىلەنلا، داجۇڭ دادۇيىندىكى خۇيزۇ مۇسۇلمانلارنىڭ ھەمىسى بىر ئېغىزدىن: بىز ئاپەتكە ئۇچرىغانلارنى قۇتقۇزماي قاراپ تۇرساق بولمايدۇ، دېيىشكەن. شۇنىڭ بىلەن، ئۇلار كادىر ما يىمىڭ، پىشقەدەم ئاخۇنۇم ما جەنلىننىڭ يېتەكچىلىگىدە مەسچىتكە جەم بولۇپ، ئىككى يۇزنەچچە كىشىلىك كىيىم، بەش يۇز نەچچە يۇەن نەق پۇل يىغىش قىلىپ، يىزۇ، مياۋزۇ قېرىنداشلارنىڭ قولىغا كېچىلەپ ئاپىرىپ بەرمەكچى بولغان. لېكىن شۇ كۈنى

يەكدىل بىر ئائىلە كىشىلىرى

داجۇاڭ گۇڭشې تۇزلەڭلىگىدە ئون مىڭ مودىن ئارتۇق شاللىق يەر بولۇپ، بۇ شاللىق-نىڭ 6 مىڭ موسى مۇسۇلمانلار دۇيىنىڭ، 4 مىڭ موسى يىزۇ، مياۋزۇلار دۇيىنىڭ ئىدى ۋە بۇ يەرلەرنىڭ ھەممىسى بىرلا يۇيدەيخې دەريا-سىنىڭ سۇيى بىلەن سۇغۇرۇلاتتى. ئىشلەپچىقى-

لارچە ئىناق ئوتتۇراتقانلىغى، ئىتتىپاقلىشىپ، ھەمكارلىشىپ، بىرلىكتە بېيىۋاتقانلىغىغا دائىر تەسىرلىك ئىشلار كىشىلەر ئارىسىدا قىزغىنلىق بىلەن ئېغىزدىن-ئېغىزغا كۆچۈپ يۈرمەكتە.

ئاخشىمى قاتتىق يامغۇر يېغىپ كەتكەن. دا-جۇاڭدىن ۋابەيبەيگە بېرىش ئۈچۈن تاغنىڭ ئىچى بىلەن ئاز كەم ئىككى سائەت مېڭىشقا توغرا كېلەتتى. قانداق قىلىش كېرەك؟ مۇسۇلمانلار: يىزۇ، مياۋزۇ قېرىنداشلار ئاچ-يالىڭاچ قالدى، ئۇلار بىزنىڭ ياردىمىمىزگە مۇھتاج، ھىلىغۇ يامغۇر كەن، تاش ياغسىمۇ بۇ يىغىلغان نەرسىلەرنى ئاپىرىپ بېرىشىمىز لازىم، دېيىش-كەن. شۇنداق قىلىپ، قاۋۇل بىرنەچچە مۇسۇلمان يىگىت پانۇس ۋە قول چىرىغىنى كوتىرىپ، يامغۇرغا قارىماي، ئاتلارنى ھەيدەپ يولغا چىقىپ، ۋابەيبەيگە كېچە سائەت 12 دىن ئاشقاندا يېتىپ بارغان. يىزۇ، مياۋزۇلار ئاممىسى يامغۇردا چىلىق-چىلىق سۇ بولۇپ كەتكەن مۇسۇلمان قېرىنداشلارنى كورۇپ ھەم ئۇلار ئېلىپ كەلگەن نەرسىلەرگە قاراپ قاتتىق تەسىرلىنىپ كېتىپ، كوزلىرىگە ياش ئالغان.

ئۇيغۇر كتاب توربېكتى
www.uyghurkitap.com

مىڭلىغان ئادەم سۇ تۇتقاچقا، سۇ تالىشىپ ئۇرۇشۇپ قالمىغىنىنى كورەي، دېيىشكەن، بەزىلەر ھەتتا: "داجۇاڭدا مەھسۇلاتنى ئائىلىلەرگە كوتىرە بېرىش ئىشىنى ئوبدان يولغا قويۇش ئۈچۈن جامائەت خەۋپسىزلىگى بولۇمىدىن بىرنى قۇرماي بولمايدۇ" دېيىشكەن. نەتىجە قانداق بولغان؟ ھەر مىللەت كادىرلىرى ۋە ئاممىسى گۈڭشې پارتكومىنىڭ رەھبەرلىگىدە، قايتا-قايتا كېڭىشىش ئارقىلىق، كەنتلەر بويىچە نوۋەت بىلەن سۇ تۇتۇش ئەھدىنامىسى تۈزۈپ چىققان. مۇسۇلمانلار توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان داجۇاڭ دادۇيىي دەريانىڭ باش تەرىپىدە بولغاچقا، سۇ تۇتۇشقا ناھايىتى ئوڭاي ئىدى. لېكىن ئۇلار ئەھدىنامىگە ئاڭلىق ھالدا رىئايە قىلىپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىغىغا زىيان يەتكۈزىدىغان ئىشنى قىلمىغان. ئۇلار، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىغىنى ياخشى يولغا قويۇشتا ھەممە ئادەمنىڭ مەسئۇلىيىتى بار، بىزنىڭ شاللىقلىرىمىز دەريانىڭ بېشىدا بولسىمۇ، لېكىن نوۋەت بىزگە كەلمىگىچە ھەرگىز سۇ تۇتمايمىز، دېيىشكەن. شۇنداق قىلىپ، مۇسۇلمانلار ئىچىدە بىرمۇ كىشى ئەھدىنامىگە خىلاپلىق قىلىدىغان ئىشنى قىلمىغان؛ ئەكسىچە، سۇ تۇتۇش نوۋىتى ئۇزلىرىگە كەلگەندىمۇ، ئۇلار ئۇزلىرىگە تەۋە ئېتىزلار ئارىسىغا قىستۇرۇلۇپ قالغان يىزۇ، مياۋزۇلارنىڭ ئېتىزلىرىنى ئالدى بىلەن سۇغارغان. ھەرقايسى مىللەتلەر بىر بىرىگە يول قويغانلىغى ئۈچۈن، بۇ يىل داجۇاڭ گۈڭشېسى تۇزلەڭلىگىدىكى ئون مىڭ مو شاللىق يەرگە مايسا كوچۇرۇش ئىشى تازا ۋاقتىدا ئورۇنلىنىپ بولغان، مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدا ھېچقانداق سۇ ماجراسى تۇغۇلمىغان.

مايسا كوچۇرۇش ئىشى ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، لۇڭتەن دادۇيىدىكى يىزۇ، مياۋزۇ قېرىنداشلار داجۇاڭدىكى مۇسۇلمان قېرىنداشلارنى ئوز كەنتىگە مېھماندارچىلىققا چاقىرغان. مۇسۇلمان قېرىنداشلار ئۇ يەرگە بارغاندا كىنو ئاپاراتى ئېلىۋېلىپ، مىننەتدارلىق يۇزىسىدىن يىزۇ، مياۋزۇ قېرىنداشلارغا كىنو قويۇپ بەرگەن.

قەلبداش بولۇپ، تىخمۇ ئىناق ئوتۇش

داجۇاڭ كەنتىدە جەمى مىڭ ئويلۇكتىن ئارتۇق خۇيزۇ مۇسۇلمانلار بار. ئۇزاقتىن بۇيان، ئۇلارنىڭ ئاز قىسمى تۇرمۇشقا كېرەكلىك سۇنى كەنتنىڭ ئايىغىدىكى لۇڭتەن كولىدىن ئېلىپ كېلەتتى، كوپ قىسمى بولسا تاغنىڭ كەينىدىن باشلاپ كەلگەن بۇلاق سۇيىنى ئىشلىتەتتى. بۇ بۇلاق يىزۇلار ئولتۇراقلاشقان شۇيتۇ كەنتىدىن، ئوتتۇپ كېلەتتى. بىر كۈنى يىزۇ قېرىنداشلاردىن بىرى دىققەتسىزلىكتىن بۇلاق سۇيىنى بۇلغاپ قويغان. كەنتكىلەر بۇنىڭدىن لەۋەر تاپقاندىن كېيىن، ئۇنى قاتتىق تەنقىتلىگەن. كوپچىلىك، خۇيزۇ قېرىنداشلار ھەممە يەردە، بىرگە كويۇنۇۋاتسا، يارەم قىلىۋاتسا، بىز يىزۇلار بۇنداق ئەپلەشمىگەن ئىشلارنى قىلساق ھەرگىز بولمايدۇ، دېيىشكەن. ئاخىردا ھىلىقى يىزۇ بۇرادەر خاتالىغىنى ئېقرار قىلغان. بۇ يىلدىن بۇيان، شۇيتۇ كەنتىدىكى يىزۇلار ئاممىسى ھىلىقى بۇلاقنىڭ سۇيىنى بۇلغىماسلىقنى مىللەتلەر ئىتتىپاقلىغىنى قوغدايدىغان چوڭ ئىش قاتارىدا تۇتۇپ كەلدى. ئۇلار خۇيزۇ مۇسۇلمانلارنىڭ تۇرمۇش ئادىتىگە ۋە دىنىي ئېتىقادىغا ھورمەت قىلىپ، مال سويىدىغان يەرنى سۇدىن يىراق يەرگە ئورۇنلاشتۇردى، ئادەتتە كىر-پىر يۇيىسمۇ، چىلەكتە سۇ ئېلىپ كېلىپ يۇيىدۇكى، ئۇدۇللا سۇنىڭ بويىغا بېرىپ يۇيمايدىغان

نىكئشيا خۇيزۇ ئاپتونوم رايونىدا مۇسۇلمانلارنىڭ پىلانلىق تۇغۇت پائالىيىتىنى قانات يايدۇرغانلىغىغا دائىر خەۋەرلەر

نىكئشيا خۇيزۇ ئاپتونوم رايونلۇق ئىسلام جەمىيىتى

تۇڭشىن، لىكژۇ ۋە چىڭتۇڭشيا قاتارلىق ناھىيىلەردە مۇسۇلمانلار پىلانلىق تۇغۇت پائالىيىتىنى پائال قانات يايدۇردى

يېقىنقى 2 يىلدىن بۇيان، نىكئشيا خۇيزۇ ئاپتونوم رايونىدىكى مۇسۇلمانلار كوپ ئەندىشىده بولۇش ۋە ھەركىتى ئاستا بولۇشتەك جەريانىنى بېشىدىن كەچۈرگەندىن كېيىن، پىلانلىق تۇغۇت پائالىيىتىنى كەڭ تۇرده قانات يايدۇرۇۋەتكەن.

1982-يىلى، خۇيزۇلار توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان تۇڭشىن ناھىيىسى مۇسۇلمانلارنىڭ پىلانلىق تۇغۇت ئۇستىده ئەندىشىده بولۇۋاتقانلىغىغا ھەممىدىن ئاۋال دىققەت قىلغان، شۇڭا ئۇلار ئاخۇنلارنى تەكلىپ قىلىپ كوپ قېتىم سوھبەت ئوتكۈزگەن، ناھىيە بويىچە بەزى داڭلىق ئولىمالار دولەتنىڭ پىلانلىق تۇغۇت سىياستىنىڭ مۇھىم ئەھمىيىتىنى چۈشىنىپ، ۋەتەننىڭ گۈللىنىشى ۋە مىللەتنىڭ روناق تېپىشىغا كۈچ بولۇش مەقسىدىده دىنىي كىتاپلاردىن تۇغۇتنى چەكلەشنىڭ نەزىرىيىۋى ئاساسىنى تېپىپ چىقىپ، مۇسۇلمانلارغا تەشۋىق قىلغان ۋە تەربىيە بەرگەن ھەمدە ئالدى بىلەن ئوز تۇققانلىرىنى تۇغۇتنى چەكلەش ياكى بوغۇش ئوپېراتسىيىسى قىلدۇرۇشقا سەپەرۋەر قىلغان، شۇنىڭ بىلەن مۇسۇلمانلار ئەندىشىدىن تېزلا خالاس بولغان. ئوتكەن يىل قىشتىن بۇيان تۇڭشىن، لىكژۇ، ۋۇجۇڭ ۋە چىڭتۇڭشيا قاتارلىق ناھىيىلەردە كەينى-كەينىدىن قۇرۇلغان ناھىيىلىك ئىسلام جەمىيىتى مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى چۈشىنىش چوڭقۇرلاشتى، دوستلۇق چىڭىدى. يېقىنقى ئىككى يىل ماباينىده، داجۇاڭ دادۇيىدىكى 50 نەچچە مۇسۇلمان يىگىت يىزۇ ۋە باشقا مىللەتلەرنىڭ قىزلىرىنى ياقتۇرۇپ قالدى ۋە ئۇلار بىلەن بەختلىك ئائىلە قۇردى.

بولدى. ئۇلار: بۇلاقنىڭ سۈيىنى ئىچىدىغان خۇيزۇ قېرىنداشلارنىڭ پاكىز سۈنى ئىچىشى ئۈچۈن ئوزىمىز قانچە ئېغىرچىلىق تارتساقمۇ مەيلى، دېيىشىدۇ.

قويۇق ئالاقلىشىش، بىللە ئەمگەك قىلىش نەتىجىسىده، داجۇاڭ گۈكشېسىدىكى ھەرقايسى

لىرنىمۇ پىلانلىق تۇغۇت سىياسىتىنى تەشۋىق قىلىش ۋە ئىزچىللاشتۇرۇشنى ئوزلىرىنىڭ بىر ئاساسىي ۋەزىپىسى قىلىپ، ھوكۇمەتكە پائال ماسلىشىپ تەشۋىقات ۋە سەپەرۋەرلىك خىزمىتىنى ئىشلىگەن. پىلانلىق تۇغۇت سىياستى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ جانجان مەنپەئەتى ۋە تىلەك-ئارزۇسىغا ئۇيغۇن بولغانلىقتىن، ئۇلار ئەندىشىدىن خالاس بولغاندىن كېيىن، بىرقەدەر ئاڭلىق ھالدا ھەركەتكە كەلگەن.

1982-يىلى، تۇڭشىن ناھىيىسى بويىچە، بوغۇش ئوپېراتسىيىسى قىلدۇرغانلار 6 مىڭ 3 كىشىگە يەتكەن؛ بازار گۈڭشېسىدىلا (ساپ خۇيزۇلار ئولتۇراقلاشقان) تۇغۇت يېشىدىكى 700 ئايالدىن 530 ى بوغۇش ئوپېراتسىيىسى قىلدۇرغان. 1983-يىل 1-ئاينىڭ 1-كۈنى باشلانغان پىلانلىق تۇغۇتنى تەشۋىق قىلىش ئېيىنىڭ 15-كۈنىگىچە، ناھىيە بويىچە بوغۇش ئوپېراتسىيىسى قىلدۇرغانلار 1 مىڭ 183 كىشىگە يەتكەن.

لېكىۋۇ ناھىيىسىدىكى بەيتۇگاڭزى گۈڭشېسى شىنجىيەن دادۇيى خۇيزۇلار توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان بىر دۇي بولۇپ، تەشۋىقات ئېيىدا دادۇي بويىچە تۇغۇت يېشىدىكى 84 ئايالدىن 52 سى بوغۇش ئوپېراتسىيىسى قىلدۇرغان، قالغانلار ئوپېراتسىيە قىلىشنى كۈتمەكتە ئىكەن، بەزىلەر تۇغۇتنى چەكلەشنىڭ باشقا تەدبىرلىرىنى قوللانغان؛ خۇيزۇلار توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان دۇمۇچياۋ گۈڭشېسىدا 1-ئاينىڭ 4-كۈنىدىن 15-كۈنىگىچە بولغان ئارىلىقتا 105 كىشى بوغۇش ئوپېراتسىيىسى قىلدۇرغان.

چىكتۈگۈشيا ناھىيىلىك ئىسلام جەمىيىتى ئاخۇنلارنى مۇسۇلمانلار توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان يېزا-كەنتلەرگە بېرىپ تەشۋىقات ۋە سەپەرۋەرلىك ئېلىپ بېرىشقا ئۇيۇشتۇرغان ھەمدە ئاخۇنلارنىڭ تۇققانلىرى باشلامچىلىق قىلغان، نەتىجىدە مۇسۇلمانلارنىڭ پىلانلىق تۇغۇت پائالىيىتى بىرقەدەر تېز قانات يېيىپ كەتكەن. نوۋەتتە، خۇيزۇلار توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان شياكۇ گۈڭشېسىدا تۇغۇت يېشىدىكى مىڭدىن ئارتۇق ئايال بوغۇش ئوپېراتسىيىسى قىلدۇرۇشقا ئوزىنى مەلۇم قىلغان ياكى تۇغۇتتىن ساقلىنىش تەدبىرىنى قوللانغان.

جەنۇبتىكى تاغلىق رايونغا جايلاشقان لۇڭدې ناھىيىسىنىڭ جاڭچېك گۈڭشېسى ۋە ياڭخې گۈڭشېسىغا ئاساسەن خۇيزۇلار جايلاشقان. 10 نەپەر ئاخۇن ئاكتىپلىق بىلەن تەشۋىق ۋە سەپەرۋەر قىلىش خىزمىتىنى ئىشلىگەنلىگى ھەمدە ئۇلارنىڭ قىز ۋە كېلىنلىرى باشلامچىلىق قىلغانلىغى ئۈچۈن، 1982-يىلى بۇ ئىككى گۈڭشېدا بوغۇش ئوپېراتسىيىسى قىلدۇرغانلار ياكى تۇغۇتنى چەكلەش تەدبىرىنى قوللانغانلار 300 نەچچىگە يەتكەن.

ئاپتونوم رايونلۇق ئىسلام جەمىيىتى سوھبەت يىغىنى ئوتكۈزدى

— مۇسۇلمانلار ئارىسىدا پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتىنى قانداق قانات يايدۇرۇش توغرىسىدا مۇھاكىمە ئېلىپ بېرىلدى

ئىنكشيا خۇيزۇ ئاپتونوم رايونلۇق ئىسلام جەمىيىتى 1983-يىل 2-ئاينىڭ 8-كۈنى، يېنچۇەن شەھىرىدە دولەتنىڭ پىلانلىق تۇغۇت سىياسىتىنى تەشۋىق قىلىش ۋە ئىزچىللاشتۇ-

رۇش مەسلىسى ئۇستىدە سوھبەت يىغىنى ئوتكۈزۈپ، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى مۇسۇلمانلار ئارىسىدا پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتىنى قانداق قىلىپ كەڭ ۋە چوڭقۇر قانات يايدۇرۇش مەسىلىسىنى مۇزاكىرە قىلدى. يىغىنغا يىنچۇەن ۋىلايىتىدىكى خۇيزۇ ۋە ئىسلام دىنى ساھەسىدىكى ۋەتەنپەرۋەر زاتلار، ئاخۇنلار بىلىم ئاشۇرۇش كۇرسىنىڭ ئوقۇتقۇچى ۋە ئوقۇغۇچىلىرى شۇنىڭدەك ئاپتونوم رايون، شەھەردىكى مۇناسىۋەتلىك تارماقلارنىڭ مەسئۇللىرى بولۇپ 50 نەچچە كىشى قاتناشتى.

ئاپتونوم رايونلۇق ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى مۇ يىلەن قاتارلىقلار يىغىنغا قاتناشقانلارغا ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ئاتاقلىق ئاخۇنلارنىڭ بىرلىكتە مۇھاكىمە قىلىشى ئارقىسىدا تاللاپ تۇزۇلگەن ئىسلام دىنىي كىتاپلىرىدىكى نوپۇس مەسىلىسى، تۇغۇتتىن ساقلىنىش ۋە سۇنئىي بالا چۈشۈرۈش توغرىسىدىكى بايانلارنى، ئىسلام مەملىكەتلىرى ۋە مۇسۇلمانلار كوپرەك بولغان مەملىكەتلەرنىڭ پىلانلىق تۇغۇتقا تۇتقان پوزىتسىيىسى، پىلانلىق تۇغۇتنى يولغا قويۇشتىكى ئەھۋاللىرى ۋە شۇنىڭغا دائىر ماتېرىياللارنى تونۇشتۇردى، يەنە خۇيزۇ خەلقىنىڭ دولەتنىڭ ئاز سانلىق مىللەتلەرگە پىلانلىق تۇغۇت جەھەتتە "مۇڭاپىق تۇرده كەڭ بولۇش" دىگەن بەلگىلىمىسىنى توغرا چۈشىنىشىنىڭ لازىملىغىنى ئوتتۇرىغا قويدى. چۈنكى مەملىكىتىمىزدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ نوپۇس ئەھۋالى ۋە ئالاھىدىلىگى بىر بىرىدىن كوپ پەرقلىنىدۇ. ئازاتلىقتىن بۇرۇن بەزى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ نوپۇسنىڭ كوپىيىشى ئاستا بولغان، ھەتتا نوپۇسى كېمىيىپ كەتكەن، خۇيزۇلارنىڭ نوپۇسى بولسا ئىزچىل تۇرده كوپىيىپ كەلدى، ئۇنىڭ نوپۇس جەھەتتىكى تەرەققىياتىنىڭ ئالاھىدىلىگى ئاساسىي جەھەتتىن خەنزۇلارنىڭكىگە ئوخشايدۇ. يېقىنقى 30 نەچچە يىلدىن بېرى، خۇيزۇلارنىڭ نوپۇسنىڭ كوپىيىش سەۋىيىسى پۈتۈن مەملىكەت نوپۇسنىڭ كوپىيىش سەۋىيىسىدىن يۇقۇرى بولۇپ كەلدى. خۇيزۇلارنىڭ ئىجتىمائى-ئىقتىسادىي تەرەققىيات ئەھۋالىدىن قارىغاندا، خۇيزۇ خەلقى ئوز نوپۇسنىڭ كوپىيىشىنى ئاكتىلىق تىزگىنلەشكە توغرا كېلىدۇ، بۇ ئوز مىللىتىنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن پايدىلىق.

سوھبەت يىغىنىغا قاتناشقان ھەر ساھەدىكى زاتلار قىزغىن مۇھاكىمە قىلدى. يىنچۇەن شەھەر ئەتراپى رايونىدىن كەلگەن بىرنەچچە ئاخۇن ئوز سوزلىرىده، دولەتنىڭ پىلانلىق تۇغۇت سىياسىتىنى بىرەكسىز ھىمايە قىلىدىغانلىغىنى بىلدۇرۇشتى ھەمدە تۇغۇتنى چەكلەشنىڭ دىنىي كىتاپلاردا ئاساسى بار دەپ ھىساپلىدى. ئۇلار ئالدى بىلەن ھەدىستىن "ۋەتەننى سويۇش ئىمانىنىڭ جۈملىسىدىندۇر" دىگەن نەقىلنى كەلتۈرۈپ، مۇسۇلمانلارنىڭ ئالدى بىلەن دولەتنىڭ ئەمرى-پەرمان ۋە سىياسەتلىرىگە بوي سۇنۇشى لازىملىغىنى، پىلانلىق تۇغۇت سىياستى دولەتكىمۇ، خەلقىمۇ پايدىلىق ئىكەنلىگىنى، شۇڭا ئۇنى قەتئى تۇرده ئىزچىل ئىجرا قىلىش لازىملىغىنى تەكىتلىدى. بەزى ئاخۇنلار ئوز تۇققانلىرىنى سەپەرۋەر قىلىپ تۇغۇتنى چەكلىگەنلىگىگە ۋە تۇغۇتنى توختاتقانلىغىغا دائىر ئەھۋاللارنى تونۇشتۇردى. ئاخۇنلار بىلىم ئاشۇرۇش كۇرسىنىڭ ئوقۇت-

ئۇيغۇر كتاب توربېكتى
www.uyghurkitap.com

قۇچسى، تۇڭشىن ناھيىسى يۇيۇاڭ گۇڭشېسە-
دىكى ماشاڭۇ ئاخۇن يېقىنقى بىرنەچچە
يىلدىن بۇيان تۇڭشىن ناھيىسىدىكى مۇسۇلـ
مانلارنىڭ پىلانلىق تۇغۇتنى يولغا قويۇش
ئەھۋالى ۋە جەريانىنى يەنى دەسلەپتە
بىرمۇنچە كىشىلەرنىڭ ئەندىشىدە بولۇپ،
ھەتتا ئاخۇنلارغا، بوغۇش ئوپېراتسىيسى
قىلدۇرغان ئاياللار ئەتىكەن تاماقنى يىيىشكە
بولامدۇ، يوق؟ ئەرلەر بوغۇش ئوپېراتسىيسى
قىلدۇرغاندىن كېيىن مەسچىتكە كىرىشكە
بولامدۇ، يوق؟ دىگەن سوئاللارنى قويغانلىغىنى؛
بۇنىڭغا بەزى بىلىملىك ئاخۇنلار بولدۇ دەپ
جاۋاپ بەرگەنلىگىنى ھەمدە دىنىي كىتاپلاردىن
تۇغۇتتىن ساقلىنىش ۋە سۇنىتى بالا چۇشۇرۇشـ
نىڭ ئاساسىنى تېپىپ چىقىپ، بۇ ئاساسلارنى
نۇرغۇن ئاخۇنلار مۇھاكىمە قىلىپ مۇئەييەنلەشـ
تۇرگەنلىگىنى، بۇنىڭ بىلەن ئامما دىنىي
جەھەتتىكى ئەندىشىدىن خالاس بولغانلىغىنى
تونۇشتۇرۇپ ئوتتى.

بۇنىڭدىن باشقا، مۇسۇلمانلار ئوپېراتـ
سىيە قىلدۇرۇشقا ئادەتلەنمىگەن، ئاساسلىغى
ئاياللار يالىڭاچلاپ قويۇشتىن ئەندىشە قىلغان.
كېيىن ئۇلار ئوپېراتسىيە قىلىش ۋاقتىدا
بەدەننىڭ پۈتۈنلەي ئاق رەخت بىلەن ئورۇلـ
دىغانلىغى ۋە ئوپېراتسىيە قىلىنىدىغان يەردىن
بىر كىچىككىنە يەرلا ئوچۇق قالدۇرۇلغانلىغىنى
ئۇز كۆزى بىلەن كۆرگەندىن كېيىن، ئاندىن
ئۇلارنىڭ ئەندىشىسى پۈتۈنلەي تۈگىگەن.
ھازىر مۇسۇلمانلار كەينى-كەينىدىن بوغۇش
ئوپېراتسىيسى قىلدۇرۇشنى تەلەپ قىلغان،
ئوپېراتسىيە قىلدۇرۇشقا ئۇزىنى مەلۇم قىلدۇـ
رغانلار ھەر كۈنى ئۇزۇلمەي كېلىپ تۇرغان.

شۇنىڭ بىلەن تۇڭشىن ناھيىسىدىكى مۇسۇلـ
مانلارنىڭ پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتىدە بىر يېڭى
ۋەزىيەت بارلىققا كەلگەن.

بەزى يولداشلار ئۇز سوزلىرىدە، پىلانـ
لىق تۇغۇت خىزمىتىنىڭ تۈگۈنى تەشۋىقاتـ
نى كۈچەيتىپ، ئۇنىڭ دولقۇنىنى خەلقىمۇ
پايدىلىق ئىش ئىكەنلىگىنى ئاممىغا چۈشەنـ
دۈرۈپ، مەسلىنى ئىدىيىۋى تونۇش جەھەتـ
تىن ھەل قىلىشتىن ئىبارەت ئىكەنلىگىنى
ئوتتۇرىغا قويۇشتى. ئۇلار قايىل قىلارلىق
كۈچكە ئىگە بولغان تەشۋىقات ماتېرىيالـلىرىنى
كوپرەك چىقىرىشنى تەكلىپ قىلىشتى.

ئاخۇنلار بىلىم ئاشۇرۇش كۇرسىنىڭ
ئوقۇغۇچىسى، يۇڭنىڭ ناھىيىسى ياڭخې
دادۇيىدىن كەلگەن ياڭ جېڭجۇڭ ئاخۇن ئۇز
سوزىدە يېقىن تۇقانلار ئارا نىكالىنىشنىڭ
زىيىنىنى سوزلىدى. ئۇ تۇرغان يەر خۇيزۇلار
توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان جاي بولۇپ، بۇ يەردە
ئىلگىرى يېقىن تۇققانلار ئوزئارا نىكالانغانلار
كوپ ئىكەن، ئۇلارنىڭ بالىلىرى، كوپىنچە،
جىسمانى جەھەتتە كەمتۈك تۇغۇلدىكەن ياكى
ئىرسىيەتلىك كېسەللىكلەرگە گىرىپتار بولدىـ
كەن، ئۇنىڭ بىر سىكلىسى بىر يېقىن تۇققىنىغا
تەككەنلىگى ئۈچۈن ئىكىكى گاچا بالا تۇغۇپ،
ئائىلىسىگە ۋە بالىلىرىغا بەختسىزلىك
كەلتۈرۈپتۇ.

ئاپىتونوم رايونىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى ۋە
جۇڭگو ئىسلام جەمىيىتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى
ماتېگىئەي يىغىنىغا قاتنىشىپ سوز قىلدى.
ئۇ مۇنداق دىدى: رايونىمىزنىڭ جەنۇبىدىكى
تاغلىق رايونلاردا بىر ئائىلىدە 5-6 بالا
بولۇش خېلى ئومۇمى يۇزلۈك ئەھۋال. كەمبە-

غەل بولغانسېرى بالا كوپ تۇغۇلۇۋاتىدۇ، بالا كوپ تۇغۇلغانسېرى تېخىمۇ نامراتلىشىدىغان گەپ، مۇشۇنداق كېتىۋېرىدىغان بولسا خۇيزۇ خەلقىنىڭ كەمبەغەللىك ۋە قالاقلىق ھالىتىنى ئۆزگەرتىش ناھايىتى تەس بولىدۇ. ئۇ يەنە ساغلام بالا تۇغۇش، بالىنى ساغلام يېتىشتۇرۇش كېرەك، يېقىن تۇققانلار ئارا نىكالىنىشقا زادى بولمايدۇ، بولمىسا سارىكلار ۋە غەيرى تەبىي تۇغۇلغانلار كوپ بولىدۇ، بۇ ھال خۇيزۇ مىللىتىنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن ئىنتايىن پايدىسىز، شۇڭا ئاھالىنىڭ سۈپىتىگە ئەھمىيەت بېرىش كېرەك، دەپ تەكىتلىدى. ئۇ يىغىنغا قاتناشقان ئاخۇنلارنى مۇسۇلمانلارغا پىلانلىق تۇغۇت سىياسىتىنى ئاكتىپلىق بىلەن تەشۋىق قىلىپ، ھەممىلا مىللەتنىڭ ئىستىقبالىغا ئاكتىپلىق تۇردە كۆكۈل بولىدىغان قىلىپ، پىلانلىق تۇغۇت پائالىيىتىنى چوڭقۇر ۋە ئۇزاققىچە قانات يايدۇرۇشقا رىغبەتلەندۈردى.

ئاپتونوم رايونلۇق ئىسلام جەمىيىتى «مۇسۇلمانلارنىڭ پىلانلىق تۇغۇت مەسىلىگە دائىر پايدىلىنىش ماتېرىياللىرى»نى تۈزۈپ باستى

پىلانلىق تۇغۇتنىن ئىبارەت دولەتنىڭ تۈپ سىياسىتىنى يەنمۇ ئىلگىرىلەپ ئىزچىللاشتۇرۇپ، مۇسۇلمانلار ئارىسىدا پىلانلىق تۇغۇت پائالىيىتىنى كەڭ، چوڭقۇر ۋە ئۇزاققىچە قانات يايدۇرۇش ئۈچۈن، ئاپتونوم رايونلۇق ئىسلام جەمىيىتى رايونىمىزدىكى بەزى ئاتاقلىق ئاخۇنلار ئىسلام دىنىي كىتابلىرىدىن تاللىغان پىلانلىق تۇغۇت مەسىلىسىگە دائىر بايانلارنى ئومۇملاشتۇرۇپ ھەمدە مۇناسىۋەتلىك ھوججەت ـ ماتېرىياللاردىن پايدىلىنىپ، «مۇسۇلمانلارنىڭ پىلانلىق تۇغۇت مەسىلىسىگە دائىر پايدىلىنىش ماتېرىياللىرى»نى تۈزۈپ باستى. بۇ كىتابچىنىڭ بىرىنچى قىسمىغا «رۇھۇلبايان»، «شامى»، «مىشكات شېرىف»، «ئەللۇئلۇئۇ ۋەلـمەرجان»، «شەرھى ۋىقايە» قاتارلىق كىتاپلاردىن پىلانلىق تۇغۇتقا دائىر نەزىرىيىۋى ئاساسلار تاللاپ تەرجىمە قىلىنىپ كىرگۈزۈلدى (ئەرەپچە قوشۇمچە قىلىندى)؛ ئىككىنچى قىسمىدا ئىسلام مەملىكەتلىرىنىڭ پىلانلىق تۇغۇت مەسىلىسىگە تۇتقان پوزىتسىيىسى ۋە ئۇلارنىڭ بۇ ھەقتىكى سىياسەت ھەم تەدبىرلىرى تونۇشتۇرۇلدى.

بۇ كىتابچە 4 ـ ئايدا بېسىلىپ، رايونىمىزدىكى ھەرقايسى مەسچىت ۋە يېزا ئىشلەپچىقىرىش دادۇيلىرىغە پايدىلىنىش ئۈچۈن تارقىتىپ بېرىلدى.

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

چۈەنجۇ، كەيفىيەتلىك ۋە بىنەشى قاتارلىق شەھەرلەردە ئىسلام جەمئىيىتى قۇرۇلدى

شەنجۇ، خېلۇڭجياڭ، جىلىن ۋە خېبېي ئولكىلىك ئىسلام جەمئىيەتلىرى يىغىن ئوتكۈزدى

ژورنىلىمىز 1983 - يىلدىن بۇيان، جايلاردا ئىسلام جەمئىيىتى قۇرۇلغانلىغى ۋە ئىسلام جەمئىيىتى ۋەكىللەر يىغىنىنىڭ ئوتكۈزۈلگەنلىگى توغرىسىدىكى خەۋەرلەرنى كەينى-كەينىدىن تاپشۇرۇۋالدى، ئۇلارنى قىسقارتىپ توۋەندىكىچە خەۋەر قىلىمىز:

ئابدۇللانىڭ خەۋەر قىلىشچە، فۇجىيەن ئولكىسى چۈەنجۇ شەھىرىدە 3 - ئاينىڭ 14 — 15 - كۈنلىرى شەھەر بويىچە مۇسۇلمانلار ۋەكىللىرى يىغىنى ئوتكۈزۈلگەن، يىغىنغا 70 نەچچە ۋەكىل قاتناشقان، يىغىندا خۇاڭ چيۇرۇننى مۇدىر ۋە ما خەنيۇننى مۇئاۋىن مۇدىر قىلغان ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ 1 - نۆۋەتلىك كومىتېتى سايلانغان، بۇنىڭ بىلەن چۈەنجۇ شەھەرلىك ئىسلام جەمئىيىتى رەسمىي قۇرۇلغان.

* * *

چى جىڭگونىڭ خەۋەر قىلىشچە، خېنەن ئولكىسى كەيفىڭ شەھىرىدە 7 - ئاينىڭ 21 — 23 - كۈنلىرى شەھەرلىك 1 - نۆۋەتلىك ئىسلام دىنى قۇرۇلتىيى ئوتكۈزۈلگەن. قۇرۇلتايدا جۇ فاشياڭنى مۇدىر، تيې زېڭۈېن ۋە دەن پېڭجۇينى مۇئاۋىن مۇدىر قىلغان شەھەرلىك ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ 1 - نۆۋەتلىك كومىتېتى سايلانغان، بۇنىڭ بىلەن كەيفىڭ شەھەرلىك ئىسلام جەمئىيىتى رەسمىي قۇرۇلغان.

* * *

لېي باۋچۈن ۋە جاۋ يۈڭچېڭنىڭ خەۋەر قىلىشچە، لياۋنىڭ ئولكىسى بېنشى شەھىرىدە 8 - ئاينىڭ 24 - كۈنى 1 - نۆۋەتلىك مۇسۇلمانلار ۋەكىللەر يىغىنى ئوتكۈزۈلگەن، يىغىندا ھەر-قايسى سەپتىن كەلگەن 120 نەچچە ۋەكىل لى چىڭيۈن ئاخۇنىنى مۇدىر قىلغان شەھەرلىك ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ 1 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنى سايلىغان، بۇنىڭ بىلەن بېنشى شەھەرلىك ئىسلام جەمئىيىتى رەسمىي قۇرۇلغان.

* * *

چاۋچىنىڭ خەۋەر قىلىشچە، شەنجۇ ئولكىلىك ئىسلام جەمئىيىتى 2 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 2 - سانلىق ھەيئەتلەر (كېڭەيتىلگەن) يىغىنى 3 - ئاينىڭ 25 - كۈنىدىن 29 - كۈنگىچە جىنەن شەھىرىدە ئوتكۈزۈلگەن. يىغىندا جۇڭگو ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ 4 - نۆۋەتلىك كومىتېتى 2 - سانلىق يىغىنىنىڭ روھى يەتكۈزۈلگەن، ئولكىلىك ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ خىزمەت دوكلادى بېرىلگەن، 4 نەپەر دائىمى ھەيئەت تولۇقلاپ سايلانغان؛ ئاساسىي قانۇن ۋە دىنىي سىياسەتنى ئۇگىنىشكە بېرلەشتۈرۈپ، «شەنجۇ ئولكىسى ئىسلام دىنى ساھەسىدىكى زاتلارنىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىك ئەھدىنامىسى» مۇزاكىرە قىلىنىپ تۇزۇپ چىقىلغان، "شەنجۇ ئولكىلىك ئىسلام

دىنىغا دائىر مەدەنىيەت-تارىخ ماتېرىياللىرى تەتقىقاتى كومىتېتى" قۇرۇلغان.

* * *

ياڭ گويىڭ ۋە جاڭ كەيفېڭنىڭ خەۋەر قىلىشچە، خېيلۇڭجياڭ ئولكىلىك ئىسلام جەمىيىتى 2-نوۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 2-سانلىق ھەيئەتلەر (كېڭەيتىلگەن) يىغىنى 6-ئاينىڭ 4-كۈنىدىن 11-كۈنىگىچە خاربىن شەھىرىدە ئوتكۈزۈلگەن. يىغىننىڭ ئېچىلىش مۇراسىمىدا ئولكىلىك ئىسلام جەمىيىتىنىڭ ھەيئىتى دېگى گودۇڭ "سۇرە فاتىھە"نى قىرائەت قىلغان، جۇڭگو ئىسلام جەمىيىتىنىڭ ھەيئەت ئەزاسى، ئولكىلىك ئىسلام جەمىيىتىنىڭ دائىمى ھەيئەت ئەزاسى دېگى خۇيمىن جۇڭگو ئىسلام جەمىيىتى دائىمى ھەيئەتلەر يىغىنىنىڭ روھىنى يەتكۈزگەن، ئولكىلىك سىياسى كېڭەشنىڭ رەئىسى لى جيەنبەي، ئولكىلىك مىللى ئىشلار كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى باتۇر ۋە ئولكىلىك دىنىي ئىشلار باشقارمىسىنىڭ باشلىغى جىن خېيۇەن ئايرىم-ئايرىم ھالدا ھازىرقى ۋەزىيەت، مىللى سىياسەت ۋە دىنىي سىياسەت توغرىسىدا دوكلات بەرگەن. ھەيئەتلەر بۇ دوكلاتلارنى ئەستايىدىللىق بىلەن ئۇڭقۇپ ۋە مۇزاكىرە قىلىپ، خىزمەتكە بولغان ئىشەنچىنى چىڭىتقان. يىغىنىڭ يېپىلىش مۇراسىمىدا 2-نوۋەتلىك كومىتېتىنىڭ تولۇقلانغان دائىمى ھەيئەت ۋە ھەيئەت ئەزالىرىنىڭ ئىسىملىكى ۋە «خېيلۇڭجياڭ ئولكىسىدىكى مۇسۇلمانلارنىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىك ئەھدىنامىسى» بىر ئېغىزدىن ماقۇللانغان.

* * *

مۇ يۈنشېڭنىڭ خەۋەر قىلىشچە، جىلىن ئولكىلىك ئىسلام جەمىيىتى 1-نوۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 3-سانلىق دائىمى ھەيئەتلەر يىغىنى 7-ئاينىڭ 19-كۈنىدىن 22-كۈنىگىچە جىلىن شەھىرىدە ئوتكۈزۈلگەن. ئولكىلىك ئىسلام جەمىيىتىنىڭ مۇدىرى ما يەنزېڭ ئاخۇنۇم خىزمەت دوكلادى بەرگەن ھەم مەركەزدىكى رەھبەر-لەرنىڭ جۇڭگو ئىسلام جەمىيىتى قۇرۇلغانلىغىنىڭ 30 يىللىغىنى تەبرىكلەش يىغىنىدا سۆزلىگەن سۆزلىرىنى يەتكۈزگەن؛ يىغىندا ئولكىلىك مىللى ئىشلار كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى دېڭ شۇبىيۇمۇ سۆزلىگەن. دائىمى ھەيئەتلەر ئەستايىدىل مۇزاكىرە ئېلىپ بېرىپ، ئىسلام دىنى خىزمىتىدە يېڭى ۋەزىيەت يارىتىش ئۈچۈن تىرىشىدىغانلىغىنى بىلدۈرۈشكەن.

* * *

جىيازىنىڭ خەۋەر قىلىشچە، خېبېي ئولكىلىك ئىسلام جەمىيىتى 2-نوۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 3-ئومۇمى يىغىنى 7-ئاينىڭ 20-كۈنىدىن 27-كۈنىگىچە شىجياجۇاڭ شەھىرىدە ئوتكۈزۈلگەن. ئولكە بويىچە 45 نەپەر ھەيئەتنىڭ ھەممىسى يىغىنغا قاتناشقان، ئولكىلىك ئىسلام جەمىيىتىنىڭ مۇدىرى گۈەن رۇيخۇڭ ئاخۇن يىغىندا خىزمەت دوكلادى بەرگەن. يىغىن مەزگىلىدە يىغىنغا قاتناشقان بارلىق كىشىلەر دىنىي سىياسەت ۋە ئولكىلىك خەلق ھوكۇمىتىنىڭ مۇناسىۋەتلىك ھوججەتلىرىنى ئەستايىدىل ئۇگەنگەن، دىنىي ئېتىقات ئەركىنلىگى سىياسىتى ئىزچىللاشتۇرۇلغان ۋە ئەملىيلەشتۈرۈلگەندىن بۇيانقى چوڭ ياخشى ۋەزىيەت ئۈستىدە بەھوزۇر سۆزلەشكەن ھەمدە ۋەتەنىنى سۆيۈش ۋە دىنىنى سۆيۈش روھى بويىچە قانۇن-ئىنتىزامغا رىئايە قىلىپ، دىنىي ئىشلارنى ئوبدان باشقۇرۇپ، مىللى ئىتتىپاقلىقىنى ياخشىلاپ، جۇڭخۇا ئېلىنى گۈللەندۈرۈش يولىدا ئوز ھەسسىسىنى قوشىدىغانلىغىنى بىر ئېغىزدىن بىلدۈرۈشكەن.

(ماقالىلارنى ژورنىلىمىزنىڭ تەھرىر بولۇمى رەتلىگەن)

ئۇيغۇر كتاب توربېكتى
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ بېكى تورىسى
www.uyghurkitap.com

كالا بېقىش ئىستىقبالىـلىق ئىش

داچاڭ خۇيزۇ ئاپتونوم ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمى كومىتېتىنىڭ مۇدىرى ماجۈجيې

خەبىبې ئولكىسىدىكى داچاڭ خۇيزۇ ئاپتونوم ناھىيىسى 1955 ـ يىلى قۇرۇلغان. پۈتۈن ناھىيىدە 6 گۈڭشې، 105 دادۇي، 87 مىڭ كىشى، 180 مىڭ مو تېرىلغۇ يەر بار بولۇپ، بۇ ناھىيىدىكى لەرنىڭ ئەزەلدىن كالا بېقىش ئادىتى بار ئىدى. لېكىن "سول"چىللىقنىڭ تەسىرى تۈپەيلىدىن، كالا بېقىش ئىشى بىر مەھەل ئۆڭۈشسىزلىقىغا ئۇچرىغان ئىدى. 3 ـ ئومۇمىي يىغىندىن كېيىن، 1979 ـ يىلدىن باشلاپ كالا بېقىش يەنە يولغا قويۇلۇپ، ناھايىتى تېز راۋاجلاندى: 1979 ـ يىلى 455 تۈياق كالا بېقىلىپ، بۇنىڭدىن قوتاندىكىسى 361 تۈياق، قوتاندىن چېقىرىلغىنى 94 تۈياق بولدى؛ 1980 ـ يىلى 2 مىڭ 620 تۈياق كالا بېقىلىپ بۇنىڭدىن قوتاندىكىسى 710 تۈياق، قوتاندىن چېقىرىلغىنى 1 مىڭ 910 تۈياقتا يەتتى؛ 1981 ـ يىلى 7 مىڭ 200 تۈياق كالا بېقىلىپ، بۇنىڭدىن قوتاندىكىسى 3 مىڭ 200 تۈياق، قوتاندىن چېقىرىلغىنى 4 مىڭ تۈياق بولدى؛ 1982 ـ يىلى 9 مىڭ 300 تۈياق كالا بېقىلىپ، بۇنىڭدىن قوتاندىكىسى 4 مىڭ 262 تۈياق، قوتاندىن چېقىرىلغىنى 5 مىڭ 38 تۈياق بولدى. دەسلەپتە بىرنەچچە خۇيزۇ دۇيلىرىلا كالا باققان بولسا، ھازىر خۇيزۇ دۇيلىرى ۋە خۇيزۇ ـ خەنزۇلار ئارىلاش ئولتۇراقلاشقان دۇيلەرلا ئەمەس، بەلكى خەنزۇ دۇيلىرىمۇ زور كۈچ بىلەن كالا باقىدىغان بولدى. كالا باقۇچىلىغىنى تېز راۋاجلاندۇرۇش مىللى خىزمەتتە يېڭى ۋەزىيەت يارىتىشتا، ئاز سانلىق مىللەتلەر رايونلىرىنىڭ ئىگىلىگىنىڭ گۈللىنىشىنى ئىلگىرى سۈرۈشتە مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە.

بىرىنچىدىن، كالا كوپ بېقىلىپ ئوغۇت كوپ چۈشۈپ، يېزا ئىگىلىگىنىڭ تەرەققىياتى ئىلگىرى سۈرۈلدى. ناھىيىمىز خۇيزۇلار توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان ناھىيە، خۇيزۇلارنىڭ ئورپ ـ ئادىتىنى كوزدە تۇتقاندا، كالىنى كوپلەپ بېقىش ئوغۇتنىڭ يېتىشمەسلىگىنى ھەل قىلىشنىڭ ياخشى چارىسى. 1982 ـ يىلى ناھىيە بويىچە 9 مىڭ 300 تۈياق كالا بېقىلىپ، 100 مىليون جىڭدىن كوپرەك ئوغۇت توپلاندى، بۇنىڭ بىلەن يەرنىڭ كۈچى ئاشۇرۇلۇپ، شۇ يىلى مەھسۇلاتنىڭ ئېشىشىغا كاپالەتلىك قىلىندى. شۇ يىلى ناھىيە بويىچە ئاشلىقنىڭ بىرلىك مەھسۇلاتى 1980 ـ يىلىنىڭ ئالدى ـ كەينىدىكى 600 جىڭچىدىن 713 جىڭغا يەتتى؛ ساپ پاختىنىڭ بىرلىك مەھسۇلاتى 1980 ـ يىلىنىڭ ئالدى ـ كەينىدىكى 30 جىڭچىدىن 90 جىڭغا يەتتى. 1982 ـ يىلى ئاشلىق ۋە پاختىنىڭ بىرلىك مەھسۇلاتى ۋە ئومۇمى مەھسۇلاتىدا تارىختا كورۇلۇپ باقمىغان ئەڭ يۇقۇرى سەۋىيە يارىتىلدى.

ئىككىنچىدىن، كالا بېقىپ زاۋۇت قۇرۇپ، ھەر تەرەپلىمە پايدىلىنىپ، سانائەتنىڭ تەرەققىياتى

ئىلگىرى سۈرۈلدى. كالىنىڭ ھەممىلا يېرى گوھەر، كالا گوشىنىڭ ئۈزۈقلۇق قىممىتى يۇقۇرى، كالىنىڭ تېرىسى، يۇڭى، سوڭىگى، ئۇچەي-باغرى ۋە مېيى خىروم، كىگىز، دورا، ئۇچەي، سوڭەك پاراشوگى، قان پاراشوگى ۋە ھۈنەر-سەنئەت بۇيۇملىرى قاتارلىقلارنىڭ خام ئەشياسى قىلىنىپ، كەڭ دائىرىدە ئىشلىتىلىدۇ. ناھىيىمىز كالا باقۇچىلىغىنى راۋاجلاندۇرۇش جەريانىدا، كالىدىن ھەر تەرەپلىمە پايدىلىنىشقا ئەھمىيەت بېرىپ، زاۋۇت قۇرۇپ سانائەتنى راۋاجلاندۇردى. 1981-يىلىنىڭ ئاخىرىدا ئۈزىمىز تەيىارلىق كورۇپ، 9 ئاي ئىشلەپ، سغىمچانلىغى 10 تونا بولغان بىرلەشمە گوش توڭلىتىش زاۋۇدىنى قۇردۇق، بۇ زاۋۇت 1982-يىل 10-ئاينىڭ بېشىدىن باشلاپ ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۇرۇلدى. توڭلىتىش زاۋۇدى 4 ئايدىن كوپرەك ۋاقىت ئىچىدە 5 مىڭ 700 نەچچە تۇياق تىرىك كالا سېتىۋېلىپ ئولتۇرۇپ، گوشىنى پىششىقلاپ ئىشلەپ ئېكسپورت قىلىش ئۈچۈن تەيىنجىن كانسىرۋا زاۋۇدىغا يەتكۈزۈپ بەردى، ئىچ-باغرىنى بولسا ئاھالىلەرنىڭ ئىستىمال قىلىشى ئۈچۈن بېيجىڭغا يەتكۈزۈپ بەردى. گۈڭشې-دۇي كارخانىلىرى كالا مېيىدىن مۇسۇلمانلار سوپۇنىنى سىناپ ياسىدى، تەجرىبە ھاسىل قىلغاندىن كېيىن تۈركۈملەپ ئىشلەپچىقارماقچى. بەزى گۈڭشې، دۇيلەر كالا سوڭىگىدىن ھۈنەر-سەنئەت بۇيۇملىرى ۋە سوڭەك پاراشوگى ياسىدى، شۇڭىچىيۇ دادۇيى سوڭەك بۇيۇملارنى پىششىقلاپ ئىشلەشتىنلا يىلىغا 100 نەچچە مىڭ يۈەن كىرىم قىلدى. سوڭەك بۇيۇملارنى پىششىقلاپ ئىشلىگەندىن كېيىن قېپقالغان پارچە سوڭەك ۋە قالدۇقلار سوڭەك پاراشوگى ياساشقا ئىشلىتىلدى، يەم-خەشەككە قوشۇلدى ۋە بۇۋاستە ئېتىزغا چېچىلدى. ناھىيىدىكى تىبابەتچىلىك-دورىگەرلىك تارماقلىرى كالىنىڭ ئوتىنى سېتىۋېلىپ جۇڭيى دورىسى ياسىدى. كالىدىن ھەر تەرەپلىمە پايدىلىنىش ناھىيىمىز سانائىتىنىڭ ۋە گۈڭشې-دۇي كارخانىلىرىنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈردى.

ئۇچىنچىدىن، كالا بېقىش ئارقىلىق يېزا ئىگىلىك، سانائەت ۋە سودىنىڭ بىرلىشىشى ئىلگىرى سۈرۈلۈپ، شەھەر بىلەن يېزىنىڭ مۇناسىۋىتى قويۇقلاشتۇرۇلدى، ئىقتىسات جانلاندۇرۇلۇپ، كىرىم ئاشۇرۇلدى. دېخانلار كالا باقماندا، كالىنى ئوزلىرى كوپەيتكەندىن تاشقىرى، يەنە سىرتتىن كىز-گۈزۈشكە مۇھتاج، بۇخىزمەتلەر سودا ئورۇنلىرى تەرىپىدىن بېجىرىلدى، كالا بازارغا سېلىنىپ سېتىلغاندا، بازار باشقۇرۇش، باج يىغىش ئورۇنلىرىغا شەرەپلىك ۋەزىپە يۈكلەندى. دېخانلار كاللىرىنى ساتقاندا، ناھىيە باشقۇرغان كالا-قوي گوشلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇدى بىر قاتار ۋەزىپە-لەرنى ئۈستىگە ئالدى. شۇنىڭ بىلەن دېخانلارنىڭ كالا بېقىشى شەھەر-يېزا سودىسى، قاتناش-تىرانسپورت، مالىيە-باج قاتارلىقلارغا تەسىر كۆرسىتىپ، ھەر جەھەتتىكى خىزمەتلەر جانلىنىپ كەتتى.

دېخانلار كالا باقسا، كالىنىڭ ئوغۇتىنى ئېتىزغا قۇيۇپ، ئاشلىق مەھسۇلاتىنى ئاشۇرغاندىن تاشقىرى، بىر كالىنى 3 ئاي بېقىپ سېتىش ئارقىلىق، 150 يۈەندەك نەق پۇل كىرىم قىلالايدۇ. 1982-يىلى ناھىيە بويىچە ئازغىنا كەم 10 مىڭ تۇياق كالا بېقىلىپ، ساپ كىرىم بىر مىليون 500 مىڭ يۈەنگە يەتتى. ناھىيىلىك كالا-قوي گوشى پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇدى بۇلتۇر قىشتا

ئۇيغۇر كتاب توربېكتى
www.uyghurkitap.com

4 ئاي تىجارەت قىلىپ، 400 نەچچە مىڭ يۈەن (باجمۇ شۇنىڭ ئىچىدە) كىرىم قىلدى، سودا ئىشلىرى، بازار باشقۇرۇش، مالىيە-باج قاتارلىق جەھەتلەردىكى كىرىممۇ مۇناسىپ تۇردە ئوستى. 1982-يىلى سانائەت ۋە يېزا ئىگىلىكىنىڭ ئومۇمى مەھسۇلات قىممىتى پىلانداكىدىن 20.2 پىرسەنت ئاشتى؛ مالىيە كىرىمى خامچوتتىكى كورسەتكۈچتىن 18.9 پىرسەنت ئاشتى؛ دىخانلارنىڭ ئادەم بېشىغا توغرا كېلىدىغان ئوتتۇرىچە دارامتى 315 يۈەنگە يېتىپ، 1981-يىلدىكىدىن 61.5 پىرسەنت ئوستى.

داچاڭ ناھىيىسىدە كالا باقۇچىلىغى ئاساسەن توۋەندىكىدەك بىرقانچە تەدبىرلەرنى قوللانغانلىقتىن بىرقەدەر تېز تەرەققى قىلالىدى.

1. "سول"چىللىقىنىڭ تەسىرلىرىنى تازىلاپ، ئىدىيە-تونۇش مەسىلىسى ھەل قىلىندى. ناھىيىمىزدىكى خۇيزۇلار كالا بېقىشنى ئوزلىرىگە ئادەت قىلغان ھەمدە مەلۇم ئەمىلىي تەجرىبىلەرگىمۇ ئىگە. تەكشۈرۈپ كورۈلۈشچە، 1956-يىلى ناھىيە بويىچە قوتاندىكى كاللارنىڭ سانى 4 مىڭ 465 تۇياقتا يەتكەن، بىراق 10 يىللىق مالىمانچىلىق مەزگىلىدە، "سول"چىلىق خاتالىغىنىڭ تەسىرى تۇپەيلىدىن، كالا بېقىش ئىشلىرى "كاپىتالىزىمنىڭ قۇيرۇغى" قاتارىدا قىرقىپ تاشلاندى. 3-ئومۇمى يىغىندىن كېيىن، بىز مىللى ئالاھىدىلىكىنى ئىشقا سېلىشقا ئەھمىيەت بېرىپ، كالا بېقىش ئىشلىرىنى زور كۈچ بىلەن راۋاجلاندۇرۇدۇق، بىراق دەسلەپتە خېلى جىق كۈچ سەرپ قىلغان بولساقمۇ، باققان كالىمىزنىڭ تايىنى بولمىدى، تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىپ كورسەك، مەسىلىنىڭ تۈگۈنى يەنىلا "سول"چىللىقىنىڭ تەسىرلىرىنىڭ تازىلىنىپ بولمىغانلىغىدا ئىكەن، يەنى كىشىلەرنىڭ كۆڭلىدە ئەندىشە بار ئىكەن، كادىرلار خاتالىشىپ قېلىشتىن قورقۇپ، تۈتۈشقا تېگىشلىك ئىشلارنى تۈتۈشقا پېتىنالمىغان؛ ئامما كاپىتالىزىم بىلەن شۇغۇللانىدىغان دەپ تەنقىت قىلىنىشتىن قورقۇپ، كالا بېقىشقا جۇرئەت قىلالمىغان؛ باققان ھالەتتىمۇ ئوزۇپ كەتكەنلەر دەپ قارا ئۇلگە قىلىپ قويۇشتىن قورقۇپ كوپلەپ باقالمىغان، ۋاھاكازا. بىز توسالغۇلارنى سۇپۇرۇپ تاشلاش مەقسىدىدە، 3-ئومۇمى يىغىندىن بۇيانقى فاكىتىن، سىياسەتلەرنى كەڭ كولەمدە يەتكۈزۈپ ۋە ئىزچىللاشتۇرۇپ، سوھبەت يىغىنلىرىنى ئېچىپ، خۇيزۇ كەنتى ۋە دۇيلىرىنىڭ كالا بېقىش ئىشلىرىنى راۋاجلاندۇرۇش پىلانىنى تۈزۈپ چىقىشقا ياردەملەشتۇق. ناھىيىنىڭ رەھبەرلىك تارماقلىرى "كالا بېقىش ئىشلىرىنى راۋاجلاندۇرۇپ، ناھىيە ۋە خەلقنى بېيىتىش" توغرىسىدا قارار چىقىرىپ، "گوش كالىسى بېقىش ئىشلىرىنى زور كۈچ بىلەن راۋاجلاندۇرۇش توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇش"نى بېسىپ تارقاتتى، ئامما كالا بېقىش تۈزۈمى ۋە كالا باققانلارنى مۇكاپاتلاش سىياستىنى تۈزۈپ چىقتى، ئۇنىڭدىن باشقا، يەنە پەن-تېخنىكا كومىتېتى، چارۋىچىلىق ئىدارىسى قاتارلىق ئورۇنلارنىڭ مەسئۇللىرى ۋە پەن-تېخنىكا خادىملىرىنى، شۇنىڭدەك خۇيزۇلار دادۇيىنىڭ مەسئۇللىرىنى شەندۇڭ ئولكىسى خېزې ناھىيىسىدىكى خۇيزۇ گۇڭشې ئەزالىرىنىڭ كالا بېقىش ئىشلىرىنى راۋاجلاندۇرۇش جەھەتتىكى تەجرىبىلىرىنى ئۇگىنىپ كېلىشكە ئۇيۇشتۇردى. ئىدىيىۋى ئەندىشىلەر تۇگىتىلگەچكە، شىيادىەن ۋە داچاڭدىن ئىبارەت خۇيزۇلار

توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان ئىككى كۈشى ۋە 26 خۇيزۇلار دادۇيى ئارقا-ئارقىدىن پىلان تۇزۇپ چىقتى، بۇنىڭ بىلەن، كالا باقۇچىلىغى ناھىيىمىزدە راۋاجلىنىشقا باشلىدى. 1980-يىلى كالا باققان ئائىلىلەر كوپىيىپ ناھىيە بويىچە 1 مىڭ 30 غا، بېقىلغان كالىلار 2 مىڭ 620 تۇياقتا يەتتى. ناھىيىلىك ھوكۇمەت ئامما كالا بېقىشقا جۇرئەت قىلالماسلىق، "قۇيرۇق قىرقىلىش"تىن قورقۇش مەسلىسىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن، يەنە يېزىلاردا ئويى بار خادىملارنى ۋە يېزىلاردىكى دادۇي-شياۋدۇي مەسئۇللىرىنىمۇ باشلامچىلىق بىلەن كالا بېقىشقا چاقىردى. نەتىجىدە كۈشى دەرىجىلىك خادىملاردىن 50 نەچچىسى، دادۇي دەرىجىلىك كادىرلاردىن 129 ى ئائىلىسىدە كالا باقتى. كەڭ ئامما غەم-ئەندىشىدىن خالاس بولۇپ، ئۇلارنىڭ كالا بېقىش ئاكتىپلىغى مىسلى كۆرۈلمىگەن دەرىجىدە ئوستى. 1981-يىلىغا كەلگەندە، ناھىيە بويىچە كالا باققان ئائىلىلەرنىڭ سانى تېزدىن كوپىيىپ 1 مىڭ 700 گە يەتتى، بېقىلغان كاللار 7 مىڭ 200 تۇياقتا يېتىپ، 1980-يىلدىكىدىن 4 مىڭ 580 تۇياق كوپەيدى. بىز كالا بېقىش جەھەتتە بىر تۇركۇم نۇقتىلىق ئائىلىلەر ۋە كەسپىي ئائىلىلەرنى يېتىشتۇرۇپ، ئۇلارنىڭ كالا بېقىپ بېيىش تەجرىبىلىرىنى ئومۇملاشتۇردۇق. مەسىلەن، شيادىيەن گۈشى بېيۇ 4-دادۇينىڭ 2-ئىشلەپچىقىرىش دۇيىدىكى خۇيزۇ گۈشى ئەزاسى لیۇ ۋەنچۇەننىڭ ئائىلىسىدە جەمى 8 جان بولۇپ، ئۇ 3 يىلدا 40 تۇياق گوش كالىسى باقتى، 33 تۇياق كالىنى قوتاندىن چىقىرىپ 5 مىڭ يۇەندىن كوپرەك ساپ كىرىم قىلىپ، شۇ يەردە ئاتاقلىق ئۇزۇپ چىققان ئائىلە بولۇپ قالدى. بىز ئۇنىڭ كالا بېقىپ بېيىش جەھەتتىكى تەجرىبىلىرى ۋە ئىش ئىزلىرىنى يىغىن، رادىيو قاتارلىق تۇرلۇك شەكىللەر بىلەن، پۈتۈن ناھىيىدە كەڭ تۇردە تەشۋىق قىلدۇق، شۇنىڭدەك ناھىيىدە چاقىرىلغان كوپ خىل ئىگىلىك باشقۇرۇش خىزمىتى يىغىندا ئۇنى تەقدىرلەپ، تەجرىبىلىرىنى تونۇشتۇرۇپ بېرىشكە تەكلىپ قىلدۇق. بۇنىڭ بىلەن، كەڭ ئامما كوپلەپ كالا بېقىپ تېز بېيىش جەھەتتە غەم-ئەندىشىدىن يەنمۇ ئىلگىرىلەپ خالاس بولۇپ، ھەدەپ كالا بېقىشقا باشلىدى.

2. ئامما نىمىنىڭ غېمىنى يىسە شۇنىڭ غېمىنى يەپ، ئامما نىمىگە ئېھتىياجلىق بولسا شۇنىڭغا ياردەم بېرىپ، كالا بېقىش جەھەتتىكى ئەملىي مەسىلىلەرنى ھەل قىلدۇق.

كالا باقۇچىلىغىنى راۋاجلاندۇرۇشتا ئەملىي مەسىلىلەرمۇ بار. بىز ئاممىنىڭ كالا بېقىش جەھەتتىكى قىينچىلىقلىرىنى ھەل قىلۇېلىشىغا ياردەملىشىشكە بەك ئەھمىيەت بېرىپ، كالا باقۇچىلىغىنىڭ تەرەققىياتىنى كۈچلۈك تۇردە ئىلگىرى سۈردۇق. بىز كالا مەنبەسى مەسلىسىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن، بىر نەچىدىن، داچاڭ ۋە شيادىيەنلەردىكى بازارلاردا قوي-كالا سودىسىنى ئۈيۈشتۇرۇدۇق. سانلىق مەلۇماتلارغا قارىغاندا، ئىككى يىلدىن بۇيان سودا بولغان گوش كاللىرى 4 مىڭ تۇياقتىن ئېشىپ كەتتى، بۇلارنىڭ ئىچىدە چېڭدې ۋە لىكشيەن ناھىيىسىدىن ئېلىپ كېلىپ سېتىلغان كاللار 60 پىرسەنتتىن كوپرەكنى ئىگىلەيدىكەن؛ ئىككىنچىدىن، باشقا جايلاردىن كالا سېتىۋالدۇق، بىر قانچە يىلدىن بۇيان، كوللېكتىپ ۋە شەخسلەر بېيجىڭ سېغىن كالا فىرمىسىدىن مىڭدىن كوپرەك كىچىك توپاق سېتىۋالدى؛ ئۇچىنچىدىن، ئاممىنىڭ كالىنى ئوزلىرى كوپەيتىش ئىشىنى ياخشى ئىشلىشىگە

ئۇيغۇر كتاب توربېكتى
www.uyghurkitap.com
دۇنيادىكى ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ بىرىنچى تورلىسى

ياردەملەشتۇق. هازىر ناهىيە بويىچە كوپىيىش يېشىغا يەتكەن سىيرلار 400 نەچچە توپ، بولۇپ، ئۇلار يىلىغا 200 نەچچە تۇياق موزاي تۇغۇشى مۇمكىن. بازار تەپىش ئۇچۇن، ناهىيە-مىزدە كالا-قويلارنى مۇسۇلمانلارنىڭ ئادىتى بويىچە ئولتۇرۇپ توڭلىتىدىغان بىرلەشمە زاۋۇت قۇرۇلغاندىن تاشقىرى، يەنە ناهىيىلىك تاشقى سودا تارماقلىرى ئېكسپورت ئىشلىرىنى ئاكتىپ تەشكىللىدى، بىرقانچە يىلدىن بېرى، ناهىيە بويىچە شياڭگاڭ، شېنجېن ۋە تيەنجىن قاتارلىق جايلارغا تاشقى سودا تارماقلىرى ئارقىلىق سېتىپ بېرىلگەن گوش كاللىرى 4 مىڭ 871 تۇياقتا يەتتى. بىز تۇزلەڭلىكتە كالا بېقىشتىكى يەم-خەشەك مەسلىسىنى هەل قىلىش ئۇچۇن، دىخانچىلىق بىلەن چارۋىچىلىقنى بىرلەشتۇرۇش يولىدا مېڭىشتا چىڭ تۇرۇپ، دىخانچىلىق ئارقىلىق چارۋىچىلىققا ياردەم بېرىپ، چارۋىچىلىق ئارقىلىق دىخانچىلىقنى ئىلگىرى سۇرۇپ، دىخانچىلىق زىرائەتلىرىنىڭ غوللىرىنى يىرىك يەم-خەشەك قىلدۇق، چىگىتتىن ياغ تارتىپ بولغاندىن كېيىن كۇنجۇرىلىرىنىمۇ كالىغا يەم-خەشەك قىلدۇق. كالا باقىدىغان ئائىلىلەرگە 1981-يىلى 600 مىڭ جىڭ، 1982-يىلى 1 مىليون 600 مىڭ جىڭ چىگىت كۇنجۇرىسى يەتكۇزۇپ بەردۇق. ئاممىنىڭ كالا بېقىشتا پۇلى يېتىشمەسلىك مەسلىسىنى هەل قىلىش ئۇچۇن، ناهىيىلىك پۇل-مۇئامىلە تارماقلىرى تۇرلۇك چارە-ئامالىلار بىلەن پۇل توپلاپ، قىسىنچىلىغى بار ئائىلىلەرگە توۋەن ئوسۇم بىلەن قەرز بېرىپ تۇرۇپ، ئۇلارنىڭ كوپلەپ كالا بېقىشىغا مەدەت بەردى. 1982-يىل ئېچىدىلا 780 مىڭ يۇەندىن كوپ پۇل ئاجرىتىپ، ئىلگىرى-ئاخىر بولۇپ 1 مىڭ 400 دىن كوپرەك كالا باققۇچى ئائىلىگە پۇل قەرز بەردى.

3. ئىلمىي ئۇسۇلدا كالا بېقىش تېخنىكىسىنى ئومۇملاشتۇردۇق.

گوش كالىسىنىڭ قوتانىدىن چىقىش نىسبىتى ۋە گوش مەھسۇلاتىنى ئاشۇرۇش ئۇچۇن، بىز شياۋچاڭ دادۇيىدىكى خۇيزۇ گۇڭشې ئەزاسى ۋاڭ چىفېڭنىڭ كالا بېقىش تەجرىبىسىنى يەكۇنلەپ ئومۇملاشتۇردۇق. ئۇنىڭ تەجرىبىسى مۇنداق: بىرىنچى، يەم-خەشەك بىلەن ئوت-چوپنى ئارىلاشتۇرۇپ بېرىپ بېقىش؛ ئىككىنچى، باسقۇچقا بولۇپ سەمرىتىش؛ ئۇچىنچى، ۋاقتى-قارايىدا بېقىش؛ توتىنچى، باغلاپ قويۇپ بېقىپ، كوپ هەركەت قىلدۇرماسلىق. ۋاڭ چىفېڭ يۇقۇرقىدەك ئۇسۇلنى قوللىنىپ، 1981-يىل ئېچىدىلا 11 تۇياق گوش كالىسىنى بېقىپ سەمرىتىپ، 1 مىڭ 750 يۇەن كىرىم قىلغان. ۋاڭ چىفېڭنىڭ گوش كالىسىنى سەمرىتىش جەھەتتىكى بىر يۇرۇش بېقىش-باشقۇرۇش ئۇسۇلنى كالا باققۇچى ئائىلىلەرنىڭ هەممىسگىچە ئومۇملاشتۇرۇپ، بىرقەدەر ئوبدان ئۇنۇم هاسىل قىلدۇق. بىز يەنە ئەلا سورتلۇق بۇقىلارنى كىرگۇزۇپ يەرلىك كالىلارنىڭ سورتىنى ياخشىلىدۇق هەمدە سورتى ياخشىلانغان كالىلار بىلەن يەرلىك كالىلارنى بېقىپ سەمرىتىش جەھەتتە سېلىشتۇرۇپ تەجرىبە قىلىپ كوردۇق. سېلىشتۇرۇپ تەجرىبە قىلىش نەتىجىسىدە، سورتى ياخشىلانغان كالىلارنى بېقىشنى تەلەپ قىلىدىغان ئامما بارغانسېرى كوپەيدى. ئاممىنىڭ تەلىۋىنى قاندۇرۇش ئۇچۇن، ناهىيىلىك چارۋىچىلىق تارماقلىرى 5 تۇياق نەسىلىك بۇقا ئىمپورت قىلىپ، يەرلىك كالىلارنىڭ

سورتىنى ئوزگەرتىش نۆقتىسىنى 1 دىن 4 كە كوپەيتتى، سورتىنى ئوزگەرتىش ئىشى بىلەن شۇغۇللانغۇچى خادىملارنى 2 دىن 6 گە كوپەيتتى، يەنە يەرلىك كاللارنىڭ سورتىنى ياخشىلاش تېخنىكىسى بويىچە نۇرغۇن قېتىملىق كۇرسلارنى ئېچىپ، ئالاقىدار خادىملارنىڭ تېخنىكا سەۋىيەسىنى ئوستۇردى. بىرقانچە يىلدىن بۇيان جەمى 820 تۇياق سىيىر ئۇرۇقلاندۇرۇلۇپ، بوغاز بولۇش نىسبىتى ئەسلىدىكى 15 پىرسەنتتىن 70 پىرسەنتكە يەتكۇزۇلدى، ئۇ سىيىرلار 420 تۇياق موزاي تۇغدى. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە 60 نەچچە نەپەر يېزا مال دوختۇرى تەربىيىلەپ چىقىلىپ، ھەممە خۇيزۇلار دۇيلىرىدە مال دۇختۇرلىرى بارلىققا كەلدى.

كالا باقۇچىلىغىنىڭ راۋاجلىنىشىغا ئەگىشىپ، بىز بۇنىڭدىن كېيىن، بىرىنچىدىن، گوش كالىسى بېقىش ئىشىنى راۋاجلاندۇرۇش بىلەن بىر ۋاقىتتا، سېغىن كالا بېقىشنى راۋاجلاندۇرۇش مەسلىسىنمۇ ئوبدان ھەل قىلماقچى. ناھىيىمىزدە ھازىر بار سېغىن كالا 150 تۇياق بولۇپ، ئۇنىڭ سۇتىنى سېتىش بىرگەپ بولۇۋاتىدۇ، بۇ بىزنىڭ جىددى تەتقىق قىلىپ ھەل قىلىشىمىزغا تېگىشلىك بىر مەسىلە. ئىككىنچىدىن، بىز كالا سورتىنى ياخشىلاش قەدىمىنى تېزلەتمەكچى. ناھىيىمىزدە كالا سورتىنى ياخشىلاش جەھەتتە بەزى نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۇرگەن بولساقمۇ، لېكىن ئۇنى دېگەندەك چىڭ تۇتمىدۇق، سۇرئەتمۇ تېز بولمىدى، بۇنىڭدىن كېيىن بۇ خىزمەتنى زور كۇچ بىلەن ئوبدان تۇتىمىز. ئۇچىنچىدىن، ئىلمىي ئۇسۇلدا كالا بېقىش ئىشىنى ئوبدان يولغا قويۇپ، كالا بېقىش ئىلمى ۋە تېخنىكىسىنى ھەممە ئائىلىلەرگىچە ئومۇملاشتۇرماقچى.

كاللارنى ئىلمىي ئۇسۇلدا بېقىش ۋە كوپەيتىش جەھەتتە يېڭى نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۇرۇپ، ناھىيىمىزنىڭ كالا بېقىش ئىشلىرى بويىچە يەنمۇ ئىلگىرىگەن ھالدا يېڭى ۋەزىيەت يارىتىمىز.

(بېشى 34 ـ بەتتە)

ناھىيىلىك دوختۇخانىسىنىڭ ئەتراپىدا كوپ يىللاردىن بېرى يىمەكلىك ساتىدىغان ئورۇن بولمىغاچقا، بەزى كېسەللەر، بولۇپمۇ مۇسۇلمانلار ۋە كېسەلگە قارىغۇچىلار تاماق يېيىشتە قىينىلىپ قالغان. ئاشپۇزۇلنىڭ جىڭلىسى ياڭ دۇڭلەي دوختۇرلار ۋە كېسەللەرنىڭ تەلۈنى ئاڭلاش ئۈچۈن بىرنەچچە قېتىم دوختۇرخانىغا بېرىپ ئەھۋال ئۇقۇپ كەلگەن. ئەھۋالنى ئۇققاندىن كېيىن دەرھال مۇزاكىرە قىلىپ، 4 ئادەم ئاجرىتىپ 20 يول يىراقلىقتىكى ناھىيىلىك دوختۇرخانىنىڭ يېنىدا بىر-مۇسۇلمانچە يىمەكلىكلەر دۇكىنى ئېچىشنى قارار قىلغان ۋە بۇ دۇكاندا ھەر كۈنى مانتا، قۇيماق ۋە دۇجياڭ ساتقاندىن تاشقىرى، يەنە كېسەللەرگە باپ كېلىدىغان سۇيۇق ئاش، تۇرلۇك شورپا ۋە سەيلەرنى ساتقان، شۇنىڭدەك كېسەللەر ۋە كېسەلگە قارىغۇچىلارنىڭ تامىغىنى ئېتىپ بەرگەن. قاچان كەلسە تاماق تەييار بولغاچقا، بۇ ئاشپۇزۇل خېرىدارلارنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشكەن، دوختۇرخانىدا يېتىپ قالغان بەزى كېسەللەر ئۇنى "كىشىلەرگە ئوڭايلىق تۇغدۇرۇپ بېرىدىغان ئاشپۇزۇل" دەپ ئاتاشقان.

ئۇيغۇر كتاب توربېكتى
www.uyghurkitap.com
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى نادىرسى

بېيجىڭ جىنشىفاڭ مەسچىدى رېمونت قىلىپ ئېچىلدى

بېيجىڭ شەھرى بويىچە ئاتاقلىق 4 چوڭ مەسچىتنىڭ بىرى بولغان "پۇشۇ مۇسۇلمانلار مەسچىدى" (جىنشىفاڭ كوچىسى مەسچىدى) بىر يىلدەك رېمونت قىلىنغاندىن كېيىن، يېقىندا پۈتۈپ رەسمىي ئېچىلدى. بۇنىڭ بىلەن، بېيجىڭ شەھرىدىكى كەڭ مۇسۇلمانلار دىنىي پائالىيەت ئېلىپ بارىدىغان يەنە بىر مەسچىت كوپەيدى، ئۇلارغا ئاسانلىق تۇغدۇرۇپ بېرىلدى، ئۇلار بۇنى تەبرىكلەپ ۋە بىر بىرىنى قۇتلۇقلاپ، ھوكۈمەتنىڭ دىنىي ئېتىقات ئەركىنلىگى سىياستىنى يەنمۇ ئىلگىرىلەپ ئەملىيلەشتۈرگەنلىگىگە چىن كۆڭلىدىن تەشەككۈر بىلدۈردى.

بۇ مەسچىت مىڭ سۇلالىسىنىڭ شۇەندې يىللىرىدا قۇرۇلغان بولۇپ، تارىختا نەچچە قېتىم رېمونت قىلىنىپ ۋە كېڭەيتىلىپ، بېجىرىم ساقلىنىپ كەلگەن. بىراق 10 يىللىق مالىمانچىلىق داۋامىدا بۇ مەسچىت بۇزغۇنچىلىققا ئۇچراپ، مەسچىتنىڭ ئەسلى قىياپىتى پۈتۈنلەي ئۆزگىرىپ، ۋەيران بولۇپ كەتكەن ئىدى.

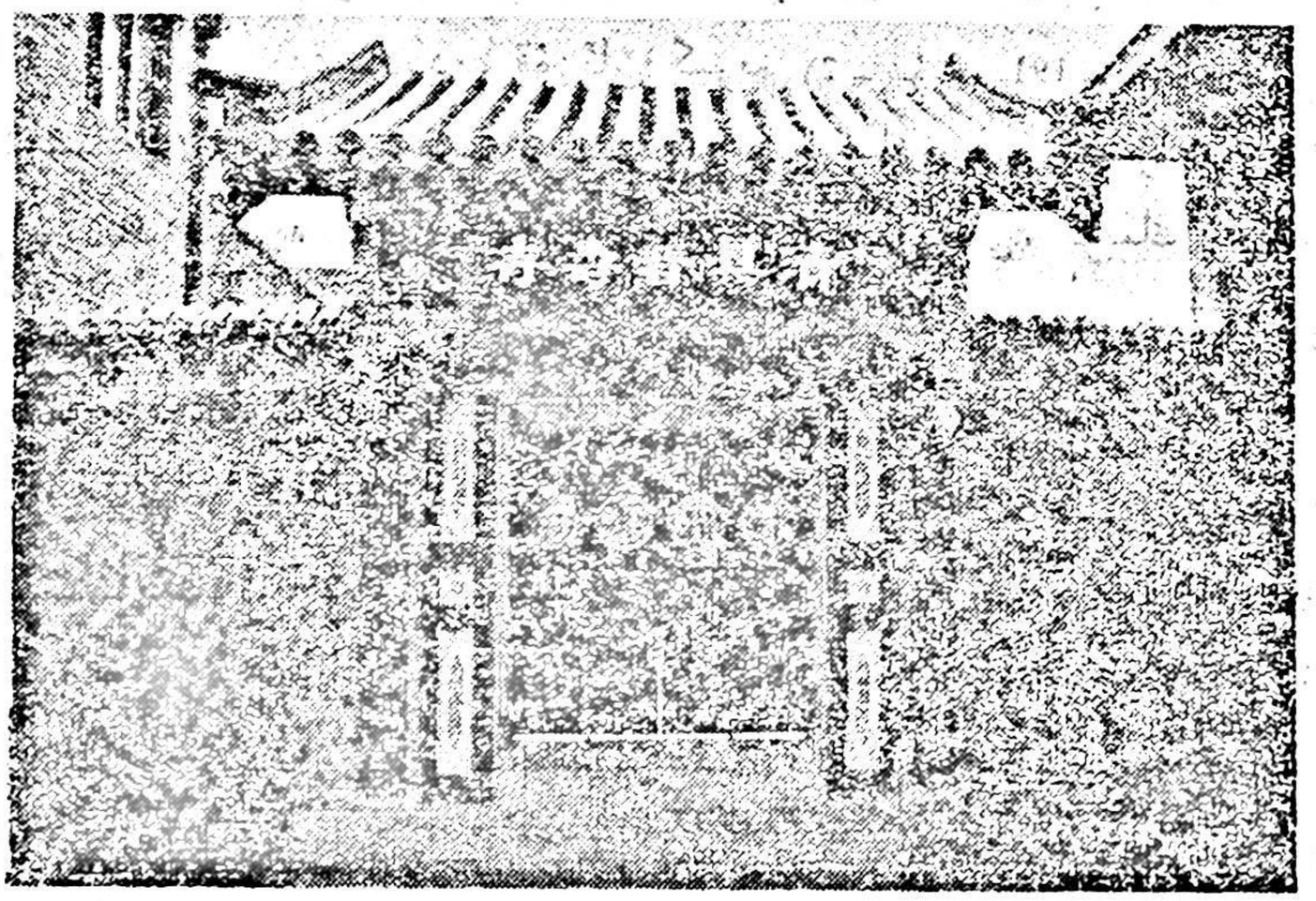
كەڭ مۇسۇلمانلارنىڭ تەلىۋى ۋە ئارزۇسىنى قاندۇرۇش ئۈچۈن، بېيجىڭ شەھرى ۋە شۇچېڭ رايونىدىكى ھەرقايسى مۇناسىۋەتلىك تارماقلارنىڭ رەھبەرلىرى بۇ مەسچىتنى رېمونت قىلىش خىزمىتىگە ناھايىتى كۆڭۈل بولدى ۋە ئۇنى زور كۈچ بىلەن قوللىدى. شەھەرنىڭ رەھبەرلىرىنىڭ بىۋاستە ھەيدەكچىلىك قىلىشى، رايونلۇق مىللىي-دىنىي ئىشلار بولۇمىنىڭ كونكرېت يېتەكچىلىك قىلىشى، شۇنىڭدەك رايونلۇق ئىسلام جەمئىيىتى گۇرۇپپىسىنىڭ تىرىشچانلىق كورستىشى ئارقىسىدا، مەسچىتنى رېمونت قىلىش گۇرۇپپىسىدىكىلەرنىڭ ئۆزلىرى مەبلەغ توپلاش، ئۆزىنىڭ كىرىمى بىلەن ئۆزىنى قامداش پىرىنسىپى بويىچە، ئۆزلىرى قول سېلىپ ئىشلەپ، ئىنچىكە ھىساپ-كىتاپ قىلىپ، قۇرۇلۇشنى تېجەشلىك ھالدا ئېلىپ بېرىش بىلەن، بىرقەدەر مۇرەككەپ ۋە ئىنچىكە بولغان بۇ خىزمەت ئاخىر ئورۇنلاندى. بۇ ھال مەسچىتنى باشقۇرۇشتىمۇ كوپنىڭ ئەقىل-پاراسىتى ۋە كۈچ-قۇۋۋىتىنى جارى قىلدۇرۇش ھەم ئۆز كۈچىگە تايىنىپ ئىش كورۇش روھىنى جارى قىلدۇرۇش لازىملىغىنى چۈشەندۈرۈپ بەردى.

6-ئاينىڭ 10-كۈنى جۈمە كۈنى يەنى رامىزاننىڭ ئالدىدا، جىنشىفاڭ مەسچىدىنى رەسمىي ئېچىش مۇراسىمى ئوتكۈزۈلدى. ئېچىلىش مۇراسىمىغا ھەرقايسى ساھەدىن كەلگەن مېھمانلار ۋە مۇسۇلمانلارنىڭ ۋەكىللىرى بولۇپ نەچچە ئون كىشى قاتناشتى. مۇراسىمغا رايونلۇق ئىسلام

جەمىيتى گۇرۇپپىسىنىڭ مەسئۇلى لىۋدېبىن رىياسەتچىلىك قىلدى، رايونلۇق مىللى-دىنى ئىشلار بولۇمىنىڭ باشلىغى ۋاڭ يۈيچىن مەسچىتنى رېمۇنت قىلىشقا دائىر ئەھۋاللار توغرىسىدا دوكلات بەردى، رايونلۇق ئىسلام جەمىيتى گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىغى ۋېن شېڭسەن ئاخۇن بۇ مەسچىتنىڭ تارىخىنى تونۇشتۇردى، شۇنىڭ رايونلۇق خەلق ھوكۇمىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىغى لى چېڭجېن مۇراسىمغا قاتنىشىپ مەسچىتنىڭ ئېچىلغانلىغىنى تەبرىكلىدى، شەھەرلىك ئىسلام جەمىيىتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى شىكۇنبىن ئاخۇن تەبرىك سوزى قىلدى، ئاخىردا لى چېڭجېن بىلەن شى كۇنبىن ئاخۇن بېغىشلىما تاختىسىنى ئېسىپ بەردى، مۇراسىمغا قاتناشقانلار سۇرەتكە چۈشۈپ خاتىرە قالدۇردى. مۇراسىم باشتىن-ئاخىر ناھايىتى قىزغىن كەيپىياتتا ۋە ئالقىش سادالىرى ئىچىدە ئوتكۈزۈلدى.

شۇ كۈنى چۈشتىن كېيىن، بۇ مەسچىتكە 100 نەچچە مۇسۇلمان كېلىپ جۈمە نامىزى ئوقۇدى، ھەممەيلەن رېمونت قىلىنغاندىن كېيىنكى جىنشىڭ مەسچىدىنىڭ يېڭى قىياپىتى، ھەيۋەتلىك دەرۋازىسى، كەڭ-كۈشادە سەينالىسى، كاتتا خانىقاسى، پاكىز تاھارەتخانىسىنى كورۇپ، بەك خوشال بولۇشتى، پۈتكۈل مەسچىتنىڭ پاكىز ھەم ئازادىلىكىدىن ئىنتايىن رازى بولدى. ياشانغان مۇسۇلمانلار بىر بىرى بىلەن كورۇشكەندە بىر ئېغىزدىن: "دىنىمىز ھورمەتكە ئىگە بولدى!" "دىنىي سىياسەت كىشىلەرنىڭ كۆڭلىنى ئىللىتتى، بىز ۋەتەن ۋە دىنىنى سۆيۈپ مۇسۇلمانچىلىقنى داۋاملاشتۇرىمىز" دېيىشتى.

(ۋېي يۈن)

رېمونت قىلىنغاندىن كېيىن قايتىدىن ئېچىلغان بېيجىڭدىكى 4 چوڭ داۋلىق مەسچىتنىڭ بىرى ــ جىنشىڭ كوچىسىدىكى پۈشۇ مەسچىدى
(سۈرەتنى يۈسۈپ تارتقان)

ئۇيغۇر كتاب توربېكتى
ئىنتېرنېت كتابلىرىنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

ئىسلام دىنىنىڭ 3 چوڭ مەسچىدى ھەققىدە سەيياھ شېكىفا لۇقمان

مەككە مۇكەررىمەدىكى ھەرەم مەسچىدى، مەدىنە مۇنەۋۋەرەدىكى پەيغەمبەر مەسچىدى ۋە قۇددۇس شەرىپتىكى ئەقسا مەسچىدى ئىسلام دىنىنىڭ 3 چوڭ مەسچىدى بولۇپ، دۇنيا مۇسۇلمانلىرىنىڭ نەزىرىدىكى مۇقەددەس جايدۇر. بۇ يەردە بىز بۇ 3 چوڭ مەسچىتنى قىسقىچە تونۇشتۇرۇپ ئۆتىمىز.

مەككە مۇكەررىمەدىكى ھەرەم مەسچىدى

مەككە مۇكەررىمەدىكى ھەرەم مەسچىدى ئىسلام دىنىنىڭ بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدىغان چوڭ مەسچىدى بولۇپ، ئۇ سەئۇدى ئەرەبىستانى زېمىنىدىكى ئەتراپى تاغلار بىلەن ئورالغان مەككە شەھرىنىڭ مەركىزىگە جايلاشقان، پۈتۈن دۇنيا مۇسۇلمانلىرى نامازغا ئوقۇغاندا يۈز كەلتۇرىدىغان كەئبە مۇشۇ مەسچىت ئىچىدە. بۇ مەسچىت "چەكلەنگەن مەسچىت" دەپمۇ ئاتىلىدۇ، بۇ مۇشۇ مۇقەددەس مەسچىتنىڭ قۇرئان كېرىم (17 ـ سۈرە، 1 ـ ئايەت) دىكى ئاتىلىشىدۇر. پەيغەمبەرىمىز مۇھەممەت ئەلەيھىسسالام زامانىسىدا، مەككە مۇكەررىمەدىكى كەئبەنى تاشقى كۈچلەرنىڭ تاجاۋۇزىدىن ساقلاپ قېلىش مەقسىدىدە، قۇرئان كېرىم (2 ـ سۈرە، 191 ـ ئايەت؛ 5 ـ سۈرە، 95 ـ 97 ـ ئايەتلەر؛ 9 ـ سۈرە، 82 ـ ئايەت) دىكى ۋەھيىگە بىنائەن، ئۇنىڭ توت ئەتراپىي چەكلەنگەن رايون قىلىنىپ، بۇ رايوننىڭ ئىچىگە غەيرى مۇسۇلمانلارنىڭ كىرىشى، ئۇنىڭ ئىچىدە ئوۋلاش، قان توكۇش، مۇشتلىشىش، دىنغا خىلاپ ھەرقانداق قىلىقلارنى قىلىش مەنئى قىلىنغان، شۇڭلاشقا بۇ مەسچىت "چەكلەنگەن مەسچىت" دەپ ئاتالغان.

ھەرەم مەسچىدى تارىختا بىرقانچە قېتىم كېڭەيتىلگەن. مۇھەممەت ئەلەيھىسسالامنىڭ دەۋرىدىكى ھەرەم مەسچىدى ناھايىتى ئاددى بولۇپ، شەرق ۋە غەرپ تەرەپلىرى كەڭ، جەنۇپ ۋە شىمال تەرەپلىرى تار كەلگەن، كەئبەنى چوربىدەپ نامازغا ئوقۇيدىغان ئۇستى ئوچۇق ئۇزۇنچاق بىر جاي ئىدى، ئۇنىڭ ئىچىدە كەئبەدىن باشقا ھىچقانداق ئىمارەت يوق ئىدى. مىلادى 638 ـ يىلى مۇھەممەت ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىككىنچى ۋارىسى ئومەر ئىبنى خەتتاپ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ (مىلادى 634 ـ 644 ـ يىللىرى خەلىپە بولغان) كەئبەنى ئاسراپ قېلىش مەقسىدىدە، ھەرەم مەسچىدىنى بىرىنچى قېتىم كېڭەيتىپ ياساتقان. ئۇ چاغدىكى كېڭەيتىپ ياساش قۇرۇلۇشى ئاساسەن مەسچىت مەرئاسىنى كېڭەيتىش، ئادەم بويى ئىگىزلىكتە چوربىدەپ تام سېلىش ۋە كەچتە نامازغا ئوقۇغاندا يورۇتۇش ئۇچۇن تام ئۇستىگە پانۇس ئورنىتىشتىن ئىبارەت بولغان. ئۇنىڭدىن باشقا ھىچقانداق زىننەتلەش ئىشلىرى

بولمىغان. مىلادى 646 ـ يىلى 3 ـ خەلىپە ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئۇنى يەنە كېڭەيتكەن، شۇنىڭ دىن ئېتىۋارەن ھەرەم مەسچىدىنىڭ ئۇستى يېپىلغان؛ مىلادى 683 ـ يىلى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ رەپىقىسى ئايىشەنىڭ جىيەنى ــ ئابدۇللا ئىبنى زۇبەير مەككىنى ئىگەللىۋېلىپ، ئۇمەۋىيە سۇلالىسى بىلەن قارشىلاشقان، ئۇمەۋىيە سۇلالىسىنىڭ خەلىپىسى يەزىد ئەسكەر ئەۋەتىپ، مەككىگە قورشاپ ھۇجۇم قىلغان؛ مەككە قورشاۋدا قالغان مەزگىللەردە، كەئبەگە ئوت كېتىپ كويۇپ كەتكەن، مۇقەددەس ھەجرىلئەسۋەد (قاراتاش) كويۇپ ئۇچ پارە بولۇپ كەتكەن، تاكى جازا يۇرۇشى قىلىپ كەلگەن قوشۇنلار چېكىنىپ چىقىپ كەتكەندىن كېيىنلا، ئابدۇللا ئىبنى زۇبەير كەئبەنى قايتىدىن ياساتقان؛ مىلادى 694 ـ يىلى ئۇمەۋىيە سۇلالىسىنىڭ خەلىپىسى ئابدۇلمەلىك ھەرەم مەسچىدىنى كېڭەيتىپ سېپلىش توغرىسىدا يارلىق چۈشۈرگەن، بۇنىڭ بىلەن، مەسچىتنىڭ تاملىرى ئىگىزلىتىلگەن، لېم-تۇۋرۇكلىرى ئالماشتۇرۇلغان ھەمدە ھەر بىر تۇۋرۇك ئۇستىگە 234 گىرام ئېغىرلىقتا ئالتۇن بىزەكلەر ئورنىتىلغان؛ مىلادى 709 ـ يىلى خەلىپە ۋەلىد ھەرەم مەسچىدىنى يەنە كېڭەيتكەن، شۇ چاغدىن باشلاپ ياغاچ تۇۋرۇكلەرنىڭ ئورنىنى مەرمەر تۇۋرۇكلەر ئېلىشقا باشلىغان؛ مىلادى 756 ـ يىلى ئابباسىلارنىڭ 2 ـ خەلىپىسى ئەبۇ جاپپار مەنسۇر ھەرەم مەسچىدىنى كېڭەيتىپ، ئۇنىڭ ئىچىدىكى ئالتۇن بىزەك ۋە تۇرلۇك نەقىشلەرنى كوپەيتكەن، شۇنىڭدەك تۇنجى قېتىم مۇنار ياساتقان؛ مىلادى 777 ـ يىلى مەنسۇرنىڭ ئوغلى مەھدى كەئبەنى تاشقىنىڭ ئېقىتىپ كېتىشىدىن ساقلاش مەقسىدىدە، نۇقتىلىق ھالدا بۇ مەسچىتنىڭ شەرق ۋە شىمال تەرەپلىرىنى كېڭەيتىكەن، شۇنىڭ بىلەن كەئبە مەسچىتىنىڭ ئوتتۇرىسىغا كەلگەن؛ مىلادى 897 ـ ۋە 918 ـ يىللىرى خەلىپە مۇئتەزىدە ۋە مۇقتەدىر ئارقا ـ ئارقىدىن يەنە ھەرەم مەسچىتىنى كېڭەيتىپ ياساتقان، بۇنىڭ بىلەن، مەسچىتنىڭ كولىمى 29 مىڭ 127 كۋادرات مېتىرغا يەتكەن ۋە بۇنداق ھالەت تا 1955 ـ يىلغىچە ساقلىنىپ كەلگەن. بۇ مەزگىللەردە، مەككىدىكى كەئبەدە كىشىنى مەيۇسلەندۇرىدىغان ۋەقەلەر يۈز بەرگەن، يەنى مىلادى 930 ـ يىلى قەرامىتە مەزھىبىنىڭ باشلىغى ئەبۇ تاھىر سۇلايمان مەككىنى ئىشغال قىلىپ، كەئبەدىكى ھەجرىلئەسۋەدنى ئېلىپ قاچقان، 20 نەچچە يىل ئوتكەندىن كېيىن، مىسىر فاتىمىيە سۇلالىسىنىڭ خەلىپىسى مەنسۇرنىڭ ھەيدەكچىلىگى بىلەن، ھەجرىلئەسۋەد قايتىدىن كەئبەدىكى ئورنىغا ئەكىلىپ قويۇلغان؛ تۈركىيە ئوسمان ئىمپېرىيىسى ھوكۇمرانلىق قىلىپ تۇرغان مەزگىللەردە، تۈرك سۇلتانلىرىمۇ ھەرەم مەسچىدىنى ئۈزلۈكسىز تۈردە رېمونت قىلدۇرغان ۋە كېڭەيتكەن، ئوسمان ئىمپېرىيىسىنىڭ تازا گۈللەنگەن دەۋرلىرى ــ سۇلايمان I تەختكە ئولتۇرغان مەزگىللەردىن (1520 ــ 1566 ـ يىللار) 1630 ـ يىللىرىغىچە بولغان ئارىلىقتا ھەرەم مەسچىدى ئۈزۈل ـ كېسىل رېمونت قىلىنغان، تۈركىيىلىك ئاتاقلىق بىنا-كارلىق ئىنژېنېرى سىنان، ئاتاقلىق رەسسام ئابدۇللا لۇتفى بۇ مەسچىتنى رېمونت قىلىشتا ئۈزۈل ماھارەتلىرىنى ئىشقا سېلىپ، كوكۇل قويۇپ ئىشلەپ، رەڭلىك نازۇك نەقىشلەرنى چىقارغان؛ مىلادى 1821 ـ يىلى مىسىرنىڭ باش ۋالىسى مۇھەممەت ئەلى مەككە قاتارلىق جايلارنى ئۆز قارا-مىغىغا ئالغان، بۇ مەزگىلدە ئۇ ھەرەم مەسچىدىنىڭ كوپ قىسمىنى رېمونت قىلدۇرۇپ، تاش تۇۋرۇك ۋە مەرمەر تۇۋرۇكلەرنى ئورناتقان. مىلادى 1955 ـ يىلىنىڭ كېيىنكى يېرىمىدىن باشلاپ، سەئۇدى

ئۇيغۇر كتاب توربىكتى
www.uyghurkitap.com

ئەرەبىستانى ھوكۇمىتى ھەرەم مەسچىدىنى كەڭ كولەمدە كېڭەيتىپ سېلىش ئۇستىدە چوڭ پىلان تۈزۈپ چىقىپ، 1958-يىلدىن كېيىن كېڭەيتىپ سېلىش قۇرۇلۇشىنى ئومۇمىي يۈزلۈك باشلىدى، بۇ ئىش قەدىمقى زامان بىناكارلىق نۇسخىسىنى ساقلاپ قېلىش ئاساسىدا ئېلىپ بېرىلدى. كېڭەيتىپ سېلىنغاندىن كېيىنكى ھەرەم مەسچىدى ئىچىگە ئەسلىدىكى كەئبە، مەركىزىي سەينا، كەئبەنى ئايلاندۇرۇپ سېلىنغان ئايلانما يول، ماقامى ئىبراھىم، زەمزەم بۇلىغى، مۇنبەر، كاردور ۋە مۇنارلاردىن باشقا، يەنە سافا تېغى بىلەن مەرۋە تېغىدىن ئىبارەت ئىككى مەشھۇر تاغنى تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدىغان مەرمەر تاشتىن ياسالغان 405 مېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى كاردورمۇ سېلىندى. كېڭەيتىپ قۇرۇلۇشقا سەئۇدى ئەرەبىستانى ھوكۇمىتى نۇرغۇن ئادەم كۈچى، مالىيە كۈچى ۋە ماددى كۈچ سەرپ قىلىپ، 500 مىليون رىيال خەجلىدى. ھەرەم مەسچىدىنىڭ تام، گۈمبەزلىرىگە ۋە ئاستىغا ھەر خىل مەرمەر تاشلار ئىشلىتىلگەن، سانلىق مەلۇماتلارغا قارىغاندا، تاملىرىغا ۋە ئاستىغا ئىشلىتىلگەن مەرمەر تاشلارنىڭ ئومۇمىي يۈزى 122 مىڭ كۋادرات مېتىرغا يەتكەن. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ھەرقايسى ئىسلام مەملىكەتلىرىدىكى مۇتەخەسسىسلەرمۇ ھەرەم مەسچىدىنى كېڭەيتىپ سېلىش ئىشىدا ئارقا-ئارقىدىن تۇرلۇك پىلان-تەدبىرلەرنى ئوتتۇرىغا قويىدى، بۇلار-نىڭ ئىچىدە مىسىرلىق ئاتاقلىق ئىنژېنېر مۇستافا فەھمى قاتارلىقلار بار. كېڭەيتىپ سېلىنغاندىن كېيىنكى ھەرەم مەسچىدىنىڭ كولىمى 180 مىڭ كۋادرات مېتىر بولۇپ، ئۇنىڭ ئىچىدە 500 مىڭ مۇسۇلمان بىرلا ۋاقىتتا جەم بولۇپ ناماز ئوقۇيالايدۇ.

ھەرەم مەسچىدىنىڭ قۇرۇلۇشى ئالاھىدە ئۇسلۇپقا ئىگە بولۇپ، ئۇزۇن كاتتا-ھەشەمەتلىك، تۈزۈلۈشى بەكمۇ پۇختا. مەسچىت مەركىزىنىڭ سەل جەنۇبىغىراق كەئبە جايلاشقان، كەئبەنىڭ ئەتراپى مەخسۇس ھاجىلارنىڭ كەئبەنى تاۋاپ قىلىشى ئۈچۈن قالدۇرۇلغان سەينا بولۇپ، كولىمى 10 مىڭ كۋادرات مېتىر كېلىدۇ؛ بۇ سەينانى چورىدەپ پىشايۋانلىق قىلىپ ئىككى قەۋەت كاردور سېلىنغان؛ مەسچىتنىڭ ئىچىگە قاتار كەتكەن يۇمىلاق تۈۋرۈكلەر ئورنىتىلغان. ھەر ئىككى تۈۋرۈكنى بىر ئەگمە تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدۇ، ھەم توت تۈۋرۈك ئۇستىگە كارامەت ئۇستىلىق بىلەن گۈمبەز چىقىرىلغان، مەلۇماتلارغا قارىغاندا، ئۇنداق ئۇششاق گۈمبەزلەر ئالاھەزەل 500 دىن ئارتۇق ئىكەن؛ ئەسلىدە ھەرەم مەسچىدىنىڭ 25 دەرۋازىسى بار ئىدى، ھازىر دەرۋازىلار كۆپەيتىلىپ 64 كە يەتكۈزۈلگەن، بۇلار ئىچىدە "باب مەلەك ئابدۇلئەزىز"، "باب ئۇمرە" ۋە "باب سالام" دېگەنلىرى ئاساسلىق دەرۋازىلاردۇر. بۇ ئۈچ چوڭ دەرۋازىنىڭ ھەر بىرىنىڭ ئۇستىگە 92 مېتىر ئېگىزلىكتە ئىككىدىن مۇنار سېلىنغان بولۇپ، مۇنارلارنىڭ ئۇلىنىڭ كەڭلىگى 7.7 مېتىر كېلىدۇ، مۇنارلارنىڭ ئۈچىغا مىستىن ياسالغان، سىرتى ئالتۇن بىلەن قاپلانغان ھىلال ئاي ئورنىتىلغان، ھىلال ئايىنى كوتىرىپ تۇرغان تۈۋرۈكنىڭ ئېگىزلىگى 5.6 مېتىر كېلىدۇ، ئۇنىڭدىن باشقا سافا تېغىنىڭ چوققىسىغا يەنە بىر مۇنار (7-مۇنار) سېلىنغان. يۇقۇرىدىكى دەرۋازا ۋە مۇنارلار 20 مېتىر ئېگىزلىكتىكى تام بىلەن ئوزئارا تۇتاشتۇرۇلغان بولۇپ، تامدىن ئوتۇپ ئىچكىرىگە كىرىش ئۇچۇن، پەلەمپەي بىلەن توۋەن چۇشۇشكە توغرا كېلىدۇ، بۇ پەلەمپەيلەرنىڭ ھەممىسى چەتئەل-لەردىن توشۇپ كېلىنگەن مەرمەر تاشلاردىن ياسالغان.

ئىسلام دىنىنىڭ قارىشىچە، كەئبەنى ئادەم ئەلەيھىسسالام ئاسماندىكى نۇسخىسى بويىچە ياسىغان؛ بىرقانچە دەۋر ئوتۇپ، مەككىنى كەلكۇن بېسىۋالغاندىن كېيىن ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭ ئوغلى ئىسمايىل ئەلەيھىسسالام كەئبەنى يەنە قايتىدىن ياساپ چىققان (قۇرئان كەرىم، 2 - سۈرە، 127 - ئايەت). پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەت ئەلەيھىسسالام دىن تارقىتىشتىن ئىلگىرى، كەئبەنىڭ باشقۇرۇش ھوقۇقى مەككىدىكى قۇرەيش قەبىلىسىنىڭ قولىدا ئىدى، ئۇلار كەئبەنىڭ ئاچقۇچىنى ئۇز قولىدا ساقلاپ، ھەج قىلغۇچىلارنى سۇ بىلەن تەمىنلەش ۋە ئۇلاردىن باج - سېلىق ئېلىش ھوقۇقىغا ئىگە بولغان. ئۇ چاغدا ھەرقايسى قەبىلىلەر ئوتتۇرىسىدىكى تالىشىش بارغانسېرى كەسكىنلىشىپ، ھەمىسى كەئبەنى باشقۇرۇش ھوقۇقىنى ئۇز قولىغا كىرگۈزۈۋېلىش كويىدا بولغان، شۇنىڭدەك ئۇلار كوپىنچە يوپۇق، زىننەت بۇيۇملىرى، خەنجەر، ئالتۇن - كۈمۈشتىن ياسالغان بۇت قاتارلىق نەرسىلەرنى كەئبەگە تارتۇق قىلغان.

تارىختا كەئبە نۇرغۇن قېتىم رېمونت قىلىنغان، ئەڭ دەسلەپتە كەئبەنىڭ ئۇستى ئوچۇق بولۇپ، كېيىنكى ۋاقىتلارغا كەلگەندە قۇرەيشلەر ئۇنى قايتىدىن سالغاندا، ئۇستىنى خورما ياغىچى بىلەن ياپقان، بىراق ئۇزاق ئوتمەي ئورۇلۇپ چۈشكەن، پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەت ئەلەيھىسسالامغا ۋەھىي چۈشۈشتىن ئىلگىرى، ئۇ كەئبەنى رېمونت قىلىش ئەمگىگە قاتناشقان. ئىسلام تارىخىدا خاتىرىلىنىشچە، پەيغەمبىرىمىز 35 ياشقا توشقان يىلى (يەنە بىر رىۋايەتتە 25 ياشقا توشقان يىلى) مەككە رايونىنى كەلكۇن بېسىپ كېتىپ، كەئبەنى ئېقىتىپ كەتكەن، مەككىدىكى قۇرەيشلەر ئادەم توپلاپ كەئبەنى قايتىدىن رېمونت قىلدۇرغان، بۇ چاغدا كەئبەنىڭ ئۇستىنى يېپىشقا قىزىل دېگىزنىڭ قىرغىغا ئۇرۇلۇپ پارچىلىنىپ كەتكەن بىر كېمىنىڭ ياغاچلىرى ئىشلىتىلگەن. ئەسلىدە كەئبەنىڭ يەر بىلەن تەڭ ئىگىزلىكتە ئىككى ئىشىگى بولغان، قۇرەيشلەر ئۇنى قايتىدىن رېمونت قىلغاندا، ھەم كەلكۇن سۇ كىرىپ كەتمەسلىگى، ھەم كىشىلەرنىڭ ئوز مەيلىچە كىرىپ - چىقىپ يۈرمەسلىگى ئۈچۈن، بىرلا ئىشىگىنى قالدۇرغان ۋە بۇ ئىشىكنى يەر يۈزىدىن ئىككى مېتىر ئىگىز كوتىرىپ ياسىغان. كەئبە ياسىلىپ 4 چېچە ئىگىزلىككە يەتكەندە، مۇقەددەس ھەجەرئەسۋەدنى ئورنىتىش مەسىلىسىدە تالاش - تارتىش يۈز بېرىپ، ھەرقايسى قەبىلىلەر ئۇنى ئوزى ئورنىتىشنى تالىشىپ، ھېچكىمنىڭ گېپىنى يىمەي تۇرۇۋېلىپ قالغان ئەھۋال ئاستىدا، كوچىلىك: شۇ ۋاقتىتىن باشلاپ، "باب سەبا" دەرۋازىسىدىن كىم بىرىنچى بولۇپ كىرىپ كەلسە، ھەجەرئەسۋەدنى شۇ ئورناتسۇن، دىگەن يەرگە كېلىشكەن. شۇنداق دەپ تۇرۇشقا پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەت ئەلەيھىسسالام دەرۋازىدىن كىرىپ كەلگەن - دە، ھەممەيلەن ئۇنىڭ ھەجەرئەسۋەدنى ئوز قولى بىلەن ئورنىتىشقا بىردەك قوشۇلغان. مۇھەممەت ئەلەيھىسسالام بۇ تالاش - تارتىشتىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن، كوچىلىكنىڭ چىرايىدىن بىر بىرىگە دۇشمەنلىك چىقىپ تۇرغانلىغىنى كورۇپ، بىر ئاز ئويلىنىۋالغان - دە، چاپىنىنى سېلىپ، ھەرقايسى قەبىلە باشلىقلىرىغا چاپاننىڭ بىر بۇرجىگىدىن تۇتقۇزۇپ، ھەجەرئەسۋەدنى چاپان ئۇستىگە قويۇپ كەئبەنىڭ شەرقىي جەنۇپ بۇرجىگىگە ئېلىپ بېرىپ ئورناتقان. بۇنىڭ نەتىجىسىدە، ھەرقايسى قەبىلە باشلىقلىرى قانائەت ھاسىل قىلىپ،

ئۇيغۇر كتاب توربېكتى
www.uyghurkitap.com

قان توكۇلۇش ئېهتىمالى بولغان بىر توقۇنۇشتىن ساقلانغان، پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەت ئەلەيھىسسالام مەككە خەلقىنىڭ ئىشەنچىگە ئىگە بولغان، كەئبەنى قايتىدىن رېمونت قىلىش قۇرۇلۇشى قانائەتلىنەرلىك تاماملانغان.

ئىسلام دىنى دۇنياغا كەلگەندىن كېيىن، پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەت ئەلەيھىسسالام مىلادى 622-يىلى ساھابىلەرنى باشلاپ مەدىنىگە ھىجرەت قىلىپ، مەدىنىدە ھوكۇمەت بىلەن دىن بىرلەشتۇرۇلگەن مۇسۇلمانلار ھاكىمىيىتىنى قۇرغان. مىلادى 628-يىلى ئۇ ھەج قىلىشنىڭ ئىسلام دىنىدا پەرز ئىكەنلىگىنى جاكالىغان. مىلادى 630-يىلى مەككە قايتۇرۇۋېلىنغاندىن كېيىن، كەئبە مۇسۇلمانلارنىڭ تاۋاپ قىلىش مەركىزىگە ئايلانغان. قۇرەيشلەر ياسىغان كەئبە تا مىلادى 684-يىلغىچە ساقلىنىپ كەلگەن. كېيىنكى چاغلاردا، كەئبىگە بىرقانچە قېتىم ئوت كېتىپ ياكى ئۇنى سۇ بېسىپ كېتىپ، يەنە قايتىدىن رېمونت قىلىنغان، مىلادى 1630-يىلى مەككىدە قارا يامغۇر يېغىپ، يامغۇر سۇيى كەئبەنىڭ ئىچىگە كىرىپ كېتىش بىلەن، ئورۇلۇپ كېتەي دەپ قالغاندا، ئوسمان ئىمپېرىيىسىنىڭ سۇلتانى مۇرات IV (مىلادى 1622—1639-يىللار) ئۇنى چېقىپ باشقىدىن سىلىش توغرىسىدا يارلىق چۈشۈرگەن، شۇ چاغدا سىلىنغان كەئبە تا ھازىرغىچە ساقلىنىپ كەلمەكتە.

كەئبە ئۇزۇنلۇغى 12 مېتر، كەڭلىگى 10 مېتر، ئېگىزلىگى 15 مېتر كېلىدىغان، قوڭۇر رەڭ تاشتىن ياسالغان ئوي بولۇپ، ئۇنىڭ ئۇلىغا ئېگىزلىگى 25 سانتىمېتىر كېلىدىغان ئاق چىپار مەرمەر تاش ئورنىتىلغان. كەئبەنىڭ توت بۇرجىگى ئوزى ئۇدۇل تۇرغان تەرەپلىرىگە قاراپ ئىراق بۇرجىگى، سۇرىيە بۇرجىگى، يەمەن بۇرجىگى ۋە ھەجرىلئەسۋەد بۇرجىگى (ھەجرىلئەسۋەد ئورنىتىلغانلىغى سەۋەبىدىن ئاشۇنداق ئاتالغان)دەپ ئاتىلىدۇ. كەئبەنىڭ ئىچىدە 3 تال چوڭ ياغاچ تۈۋرۈكتىن باشقا ھىچقانچە نەرسە يوق، ئۇنىڭ ئىچىگە نۇرغۇن پانۇس ۋە بېغىشلىمىلار ئېسىپ قويۇلغان، ئاستىغا مەرمەر تاش ياتقۇزۇلغان؛ كەئبەنىڭ سىرتىغا ھەر يىلى ئالماشتۇرۇپ تۇرۇلىدىغان قارا كىمخاپ يوپۇق يېپىپ قويۇلغان. كەئبە ئۇستىگە يوپۇق يېپىپ قويۇش ئەرەپ يېرىم ئارىلىنىڭ ئەنئەنىۋى ئادىتى بولۇپ، ھازىرمۇ كەئبەگە قارا يىپەك يوپۇق يېپىپ قويۇلغان، ئىسلام دىنى دۇنياغا كېلىشتىن ئىلگىرىكى يوپۇغى خورما دەرىخىنىڭ يوپۇرمىغى ياكى يىپەك توقۇلمىدىن قىلىنغان بولۇپ، ئۇ چاغدىكى يوپۇق رەڭ جەھەتتە چەكلىمىگە ئۇچرىمايتتى. كەئبەنى باشقۇرۇش ھوقۇقىنى تۇتۇپ تۇرغان قۇرەيشلەرنىڭ ئاقساقاللىرى ھەر يىلى ھەج قىلىش ئاخىرلاشقاندىن كېيىن كەئبە ئۇستىدىكى يوپۇقنى ئەرەپ يېرىم ئارىلىدىكى ھەرقايسى قەبىلىلەرگە سېتىپ بېرەتتى. مۇھەممەت ئەلەيھىسسالام دىن تارقاتقاندىن كېيىن، مۇسۇلمانلار كەئبەنى ھەممىدىن مۇقەددەس جاي دەپ قاراپ، ئۇنى تازا نەپس ئىشلەنگەن يېپەك يوپۇق بىلەن ئوراپ قويىدىغان بولغان. پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەت ئەلەيھىسسالام كەئبەنى يېپىشقا يەمەنىنىڭ يولۇق رەختىنى ئىشلەتكەن، ئومەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بىلەن ھەزرىتى ئوسمان مىسرنىڭ چىگىدىن توقۇلغان رەختتىنى ئىشلەتكەن، ئۇلاردىن كېيىنكى پادىشالار بولسا كوركەم توقۇلغان تاۋار-دۇردۇنىلارنى ئىشلەتكەن. ئومەۋىيە سۇلالىسى دەۋرىدە، دەمەشق ھەرقايسى خەلىپىنىڭ پايتەختى ئىدى،

ئابدۇلمەلىك ئىبنى مەرۋان خەلىپە بولغان چاغدىن تارتىپ، ئۇمەۋىيە سۇلالىسى دەۋرىدىكى خەلىپىلەرنىڭ ھەممىسى كەئبەگە ئەۋەتىلىدىغان يىپەك يوپۇقنى ئالدى بىلەن مەدىنىدىكى پەيغەمبەر مەسجىدى ئىچىگە بىر كۈن ئېسىپ قويۇشنى ئادەت قىلغان؛ ئابباسىلار دەۋرىدە، ئىراقنىڭ يىپەك توقۇمىچىلىق سانائىتى تازا تەرەققى تاپقان بولغاچقا، باغداتتىن كەئبەگە ھەر يىلى نەپىس ئىشلەنگەن يىپەك يوپۇق ئەۋەتىلىپ تۇرغان؛ فاتىمىيە سۇلالىسى دەۋرىدىكى مىسىر ئەينى چاغدا ئىسلام دۇنياسىنىڭ سىياسى، مەدەنىيەت مەركىزى بولۇپ، ھەر يىلى قاھىرەدىن كەئبەگە نەپىس ئىشلەنگەن ئاق يىپەك يوپۇق (كېيىن قارا يوپۇق) ئەۋەتىلىپ تۇرغان. يىپەك يوپۇق مەخسۇس توگە مەپىسى بىلەن مەككىگە ئېلىپ بېرىلغان، ھەر نوۋەت توگە مەپىسى يولغا چىققاندا، داغدۇغىلىق تەبرىكلەش مۇراسىمى ئوتكۇزۇلۇپ، خەلىپىنىڭ بىۋاستە باشچىلىغىدا داقا-دۇمباقلار بىلەن ئۇزىتىپ قويۇلغان؛ توگە مەپىسى مەككىگە يېتىپ بارغاندا، مەككىنىڭ باش ۋالىسى، قازى قۇززات قاتارلىق مۇلكى ۋە ھەربىي ئەمەلدارلار ئۇنى قىزغىن كۈتۈۋالغان. ھىجرىيە 13-ئەسىرنىڭ ئالدىنقى يېرىمىدا، مۇھەممەت ئەلى (مىلادى 1769—1849) مىسىرغا پادىشا بولۇپ تۇرۇۋاتقان چاغلاردا، كەئبە ئۈچۈن تېكىلىدىغان يىپەك يوپۇققا كېتىدىغان چىقىمنىڭ ھەممىسىنى مىسىر ھوكۇمىتى ئۈستىگە ئېلىشنى قارار قىلغان. ھىجرىيە 1341-يىلى ھۇسەيىن ئىبنى ئەلى (مىلادى 1856—1931) مەككىگە باش ۋالى بولۇپ تۇرۇۋاتقان چاغلاردا مىسىر ھوكۇمىتى بىلەن خاپا بولۇشۇپ قالغانلىقتىن، مىسىرنىڭ يىپەك يوپۇغىنى قوبۇل قىلىشنى توختىتىپ، تۇركىيىنىڭ ئىستامبۇل شەھىرىدە ئىشلىتىدىغان بولغان. سەئۇدى ئەرەبىستانى پادىشالىغىنىڭ ئاساسچىسى شاھ ئابدۇلئەزىز (1880—1953) زامانىسىدا، ھەر يىلى ئىشلىتىلىدىغان يىپەك يوپۇقنىڭ سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ ئوزىدە ئىشلىنىدىغانلىغى جاكالانغان، مىلادى 1927-يىلى مەككىدە مەخسۇس يىپەك يوپۇق ئىشلەيدىغان زاۋۇت سېلىنىپ، كەئبە ئۈچۈن يىپەك يوپۇق ئىشلەشكە قول بىلەن رەخت توقۇيدىغان ماشىنىدىن 12 سى ئىمپورت قىلىنغان، توقۇمىچىلىق، كەشتىچىلىك جەھەتتىكى مۇتەخەسسىس ۋە تېخنىك خادىملار تەكلىپ قىلىنغان. يىپەك يوپۇق ئالى يىپەك رەخت ۋە كىمخاپلاردىن ئىشلىنىپ، يۇقۇرى، ئوتتۇرا ۋە تۆۋەن قىسىم دەپ 3 قىسىمغا بولۇنىدۇ، ئوتتۇرا قىسمى 16 پارچە يىپەك رەختنى ئۇلاپ ئىشلىگەن پۈتۈن بىر بەلۋاغ بولۇپ، ئۇنىڭغا قۇرئان ئايەتلىرى كالاۋتۇن بىلەن كەشتىلەپ چىقىرىلىدۇ.

بۇگۈنكى كۈندىكى كەئبەگە يېگىدىن بىر ئالتۇن ئىشىك ئورنىتىلدى، بۇ ئىشىكنىڭ ئېگىزلىگى 3.2 مېتىر، كەڭلىگى 2 مېتىر بولۇپ، ئۇنىڭغا ئۇزۇنلۇغى 7.5 مېتىر، كەڭلىگى 3.5 مېتىر كېلىدىغان يوپۇق تارتىپ قويۇلغان، يوپۇققا قۇرئان ئايەتلىرى كالاۋتۇن بىلەن تازا كوركەم، نەپىس قىلىپ كەشتىلەنگەن. ھەر يىلى ھەج مەزگىلىدە، پادىشا ۋەزىر ۋە يۇقۇرى دەرىجىلىك ئەمەلدارلارنى باشلاپ كەئبەنىڭ ئىشىگىنى ئېچىپ، كەئبە ئىچىدە كەئبەنى يۇيۇش مۇراسىمىنى ئوتكۇزىدۇ ۋە بۇ مۇراسىمغا چەتئەللەردىن ھەج قىلىشقا كەلگەن بەزى مۇھىم ئەربابلار تەكلىپ قىلىنىدۇ، بۇ مۇراسىم تەنتەنىلىك، سۇرلۇك تۈس ئالغان بولىدۇ. 1956-يىلى جۇڭگو ئىسلام جەمىيىتىنىڭ مۇدىرى بۇرھان شەھىدى جۇڭگو مۇسۇلمانلار ھەج قىلىش ئومىگىنى باشلاپ ھەج قىلىشقا

ئۇيغۇر كتاب تورى بېكتى
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ يېڭى نۇرىسى
www.uyghurkitap.com

بارغاندا، داغدۇغىلىق كەئبەنى يۈيۈش مۇراسىمىغا تەكلىپ بىلەن قاتناشقان.

كەئبەنىڭ شەرق تەرىپىدە يەردىن ئىككى مېتىر ئىگىزلىكتە ساپ ئالتۇندىن قۇيۇپ ياسالغان (ئالتۇن بىلەن قاپلىغان دېگەن گەپمۇ بار) ئاجايىپ كوركەم ئىككى قاناتلىق ئىشىك بار. شەرقىي جەنۇپ بۇرجىكىدە، تامنىڭ يەردىن 1.5 مېتىر ئىگىزلىكتىكى يېرىگە دىئامېترى 30 سانتىمېتىر كېلىدىغان، چوڭىسىگە كۈمۈش قاپلانغان ھەجرىلئەسۋەد ئورنىتىلغان، رېۋايەتتە ئۇ ئاسماندىن چۈشكەن مېتېورىت تاش دېيىلىدۇ؛ ئۇنىڭدىن باشقا، ئۇنى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ئوغلى بىلەن كەئبەنى ياسىغاندا، ئەتراپتىكى ئەبى قۇبەيس تېغىدىن ئېلىپ كەلگەن تاش دەيدىغان رېۋايەتمۇ بار.

مىلادىي 630-يىلى پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەت ئەلەيھىسسالام ساھابىلەرنى باشلاپ مەككىگە ھەج قىلىشقا كەلگەندە، كەئبەنى تاۋاپ قىلغان ۋە ھەجرىلئەسۋەدنى سويگەن. شۇنىڭدىن ئېتىۋا-رەن، ھەجرىلئەسۋەدنى سىلاش ياكى سويۇش ھەر يىلى ھەج قىلىشقا كەلگۈچىلەر ئەمەل قىلى-دىغان ئادەتكە ئايلىنىپ قالغان. بىراق، قۇرئان كېرىمدە ھەجرىلئەسۋەد تىلغا ئېلىنمىغان، ئىسلام دىنىدا، خۇددى 2-خەلىپە ئۇمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ھەج قىلىشقا كەلگەندە ھەجرىل-ئەسۋەدنى سويۇپ بولۇپ: "مەن سېنىڭ ھەقىقەتەن زىيىنىڭمۇ يوق، پايدىڭمۇ يوق تاش ئىكەن-لىگىنى بىلمەن، ئەگەر ئاللانىڭ ئەلچىسىنىڭ سېنى سويگەنلىگىنى كۆرمىگەن بولسام، ھەرگىز سېنى سويمىگەن بولاتتىم" دېگەندەك، ھەجرىلئەسۋەدنى سىلاش ھەج قىلىش ئەملىدىكى نەپلە ئەمەل قىلىپ بەلگىلەنگەن.

زەمزەم بۇلغى قەدىمىي بۇلاق بولۇپ، بۇ بۇلاقنىڭ سۈيىدە مېنېرال ماددىلار بىرقەدەر كوپ، قاتتىق ئىسسىق ۋە قۇرغاقچىلىق بولىدىغان قۇملۇقتا ئاشۇنداق بىر بۇلاقنىڭ بولۇشى تولىمۇ تېپىلغۇسىز ياخشى ئىشتۇر. تارىختا زەمزەم سۈيى توغرىسىدا تۆرلۈك سىرلىق سوز-چۆچەكلەر بولغان.

ماقامى ئىبراھىم ھەرەم مەسچىدى ئىچىدىكى مەشھۇر قەدىمىي يادىكارلىق بولۇپ، ئۇ كەئبەنىڭ شەرقىغە جايلاشقان، ماقامى ئىبراھىمنىڭ ئالدى تەرىپى قارا تاشقا قارىتىلغان بولۇپ، ئۇ توت تال تۈۋرۈك ئۈستىگە سېلىنغان گۈمبەزلىك كىچىك ھۈجرىدىن ئىبارەت، ئۇنىڭ ئەتراپى توت چاسا تۇچ رىشاتكا بىلەن قورشالغان.

ھەر يىلى ھەج مەزگىلىدە، ھەرخىل رەڭ ۋە ھەر خىل ئىرقتىكى مۇسۇلمانلار مۇقەددەس شەھەر مەككە مۇكەررىمەگە جەم بولۇپ كەئبەنى تاۋاپ قىلىدۇ، بۇ دۇنيا مۇسۇلمانلىرىنىڭ ھەر يىلدا بىر قېتىم ئوتكۈزۈلىدىغان چوڭ مەرىكىسىدۇر، ئۇلار ئىخلاسمەنلىك بىلەن ئۆزلىرىنىڭ ئالىلاغا بولغان ئىززەت-ھورمىتى ۋە ئېتىقادىنى بىلدۈرىدۇ. مەيلى مەككە مۇكەررىمەدە بولامدۇ ياكى ئەرەفات تېغى ۋە ياكى مىنا تېغىدا بولامدۇ، ھەممىلا يەردە ئادەملەر توپى سەل بولۇپ ئاقىدۇ، 2 مىليون-دىن ئارتۇق ھاجى بىرلا ۋاقىت ۋە بىرلا يەردە تەرتىپ بىلەن نامаз ئوقۇيدۇ، قىرائەت قىلىدۇ، شۇنىڭدەك دۇئا-تىلاۋەت قىلىدۇ.

مەدىنە مۇنەۋۋەرەدىكى پەيغەمبەر مەسچىدى

پەيغەمبەر مەسچىدى سەئۇدى ئەرەبستانى زىمىنىدىكى مەدىنە شەھرى (مەككىدىن ئالاھەزەل 400 كىلومېتر يىراقلىقتا)گە جايلاشقان بولۇپ، ئىسلام دىنىنىڭ ئىككىنچى چوڭ مەسچىدىدۇر. بۇ مەسچىت پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەت ئەلەيھىسسالام مىلادى 622-يىل 9-ئايدا مەدىنىگە يېتىپ بارغاندىن كېيىن سېلىنغان. دەسلەپتە، بۇ مەسچىت لاي، پاخال ۋە شاخ-شۇمبىلاردىن تولىمۇ ئاددى قىلىپ سېلىنغان؛ مەسچىتنىڭ ئۇزۇنلۇغى ئاران 52.5 مېتىر، كەڭلىگى ئاران 45 مېتىر، تېمىنىڭ ئېگىزلىگى ئادەم بويىدەكلا بولۇپ، ئۇنىڭ خانىقاسىدا كېيىنكى دەۋرلەردە سېلىنغان مەسچىتلەردىكىدەك نەرسىلەر يوق ئىدى. ئەينى ۋاقىتلاردىكى مەدىنە ئىسلام دىنىنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدىكى مەركىزى، پەيغەمبەر مەسچىدى سىياسى ھەم دىنىي مەركەز بولغانلىقى ئۈچۈن، كېيىنكى يىللاردا بۇ مەسچىت ئۇزلۇكسىز كېڭەيتىپ سېلىنغان. مۇھەممەت ئەلەيھىسسالام ۋاپات بولغان چاغدا، پەيغەمبەر مەسچىدىنىڭ دائىرىسى كېڭەيتىلىپ 2 مىڭ 475 كۇۋادىرات مېترغا يەتكۈزۈلگەن. كېيىن ھەزرىتى ئۇمەر بىلەن ھەزرىتى ئوسمان شۇنىڭدەك كېيىنكى خەلىپىلەر ھوكۇمرانلىق قىلغان مەزگىللەردە بۇ مەسچىت ئۇزلۇكسىز كېڭەيتىلىپ بارغان، مىلادى 778-يىلى ئابباسىلارنىڭ 3-خەلىپىسى مەھدى ۋە 1256-يىلى ئوسمان ئىمپېرىيەسىنىڭ سۇلتانى زاھىر بۇ مەسچىتنى ئايرىم-ئايرىم ھالدا كەڭرەك كولەمدە كېڭەيتىپ ياساتقان.

ھازىرقى پەيغەمبەر مەسچىدى مىلادى 1848-يىلى ئوسمان ئىمپېرىيەسىنىڭ سۇلتانى ئابدۇلمەجىتنىڭ رىياسەتچىلىگىدە قايتىدىن ياسالغان بولۇپ، بۇ چاغدىكى قۇرۇلۇش 12 يىل داۋام قىلىپ، 1860-يىلى پۈتكەن. مىلادى 1955-يىلى سەئۇدى ئەرەبستانى ھوكۇمىتى بۇ مەسچىتنى يەنە بىر قېتىم قايتا كېڭەيتىپ ياسىغان. بۇ مەسچىت ھەيۋەتلىك ۋە ھەشەمەتلىك سېلىنغان بولۇپ، ئومۇمى دائىرىسى ئەسلىدىكى 10 مىڭ 303 كۇۋادىرات مېتىردىن كېڭەيتىلىپ 16 مىڭ 326 كۇۋادىرات مېترغا يەتكۈزۈلگەن؛ مەسچىت ئىچىگە 5 مۇنار ياسالغان بولۇپ، ئۇنىڭ يېڭىدىن ياسالغان ئىككىسىنىڭ ئېگىزلىگى 70 مېتىر، ئۇلىنىڭ چوڭقۇرلۇغى 17 مېتىر؛ بۇ مەسچىتنىڭ بابى سالام، بابى رەھمەت، بابى مەجىد، بابى نىسا ۋە بابى جىبرىل دېگەن 5 دەرۋازىسى بار؛ كېڭەيتىپ سېلىنغاندىن كېيىنكى پەيغەمبەر مەسچىدىنىڭ شەرقىي ۋە غەربىي تاملىرىنىڭ ئۇزۇنلۇغى 128 مېتىر، شىمالىي تېمىنىڭ ئۇزۇنلۇغى 91 مېتىر، مەسچىت خانىقاسى بىلەن پىشايۋانىنى 232 تال يۇمىلاق تۇۋرۇك، 474 تال توت چاسا تۇۋرۇك ۋە 689 ئەگمە ئىشىك تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدۇ، مەسچىت مەركىزىدە ئىككى مەيدان بار؛ پەيغەمبەر مەسچىدىنىڭ مەرمەر تاشتىن ياسالغان مۇنبىرى ئاز ئۇچرايدىغان قىممەتلىك مەدەنىي يادىكارلىق بولۇپ، ئۇ، مىلادى 1589-يىلى ئوسمان ئىمپېرىيەسىنىڭ سۇلتانى مۇرات تەرىپىدىن ياستىلىغان، مۇنبەرنىڭ جەمى 12 پەلەمپىيى بار، ئۇنىڭ 3 پەلەمپىيى مۇنبەر ئىشىگىنىڭ سىرتىدا، 9 پەلەمپىيى مۇنبەر ئىشىگىنىڭ ئىچىدە، سەئۇدى ئەرەبستانى ھوكۇمىتى پەيغەمبەر مەسچىدىنى كېڭەيتىپ سېلىشقا غايەت زور ئادەم كۈچى، ماددى كۈچ ۋە مالىيە كۈچىنى سەرپ قىلىپ، 55 مىليون رىيال خەجلىدى. يېڭىدىن سېلىنغان 9 دەرۋازىنىڭ ئالدىغان بولساق، ھەر بىر دەرۋازىنىڭ ئېگىزلىگى 6 مېتىر، كەڭلىگى 3.2 مېتىر

ئۇيغۇر كتاب توربېكتى
www.uyghurkitap.com

بولۇپ، بۇ دەرۋازىلارنىڭ ھەممىسى تۇچ بىلەن قاپلانغان، ئاشۇ دەرۋازىلارنى قاپلاش ئۈچۈن 8 مىڭ كىلو تۇچ كەتكەن؛ يېڭىدىن سېلىنغان پىشايۋانلىرىنىڭ ئاستىغا ئاق مەرمەر تاش ياتقۇزۇلغان. پەيغەمبەر مەسچىدىنىڭ شەرقىي جەنۇپ بۇرجىگىدە پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەت ئەلەيھىسسالامنىڭ قەۋرىسى بار، خەلىپە ئەبۇ بەكرى ۋە ئومەرنىڭ، شۇنىڭدەك بۇۋى پاتىمەنىڭ قەۋرىسىمۇ ئاشۇ مەسچىت ئىچىدە. پەيغەمبەر مەسچىدىنى پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەت ئەلەيھىسسالام سالدۇرغاچقا، كىشىلەر ئۇنى بەك ھورمەتلەيدۇ، ھەر يىلى مەككىگە ھەج قىلىشقا كەلگەنلىكى مۇسۇلمانلارنىڭ تولىسى ئۇ مەسچىتكە بېرىپ ھورمەت بىلدۇرىدۇ، تاۋاپ قىلىدۇ، شۇنىڭدەك مەسچىتتە ناماز ئوقۇيدۇ، دۇئا-تىلاۋەت قىلىدۇ.

ئەقسا مەسچىدى

ئەقسا مەسچىدى پەلەستىننىڭ قۇددۇس (ئىرۇسالىم) شەھرىگە جايلاشقان. ئىسلام دىنىدىكى كەڭ مەنىگە ئىگە بولغان ئادەت سوزى بويىچە، ئەقسا مەسچىدى دېگەندە، ئەقسا مەسچىدى، سەخرە مەسچىدى ۋە مەسچىت ئەتراپىدىكى مەيدان، ئىمارەت ھەتتا مەسچىت تاملىرىنىمۇ ئوز ئىچىگە ئالغان پاكىز مۇقەددەس جاي كوزدە تۇتۇلىدۇ. ئەقسا مەسچىدى ئىسلام دىنىدا ئىنتايىن مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ، ئۇ پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەت ئەلەيھىسسالامنىڭ مىئراجىغا چىققانلىغى توغرىسىدىكى رىۋايەت بىلەن زىچ باغلىنىشلىق جاي بولۇپلا قالماي، بەلكى ئىسلام دىنىنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە مۇسۇلمانلار ناماز ئوقۇغاندا يۈز كەلتۈرگەن جاي بولۇپمۇ ھىساپلىنىدۇ.①

مىلادى 636-يىلى خەلىپە ئومەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ قۇددۇسقا كېلىپ، قۇددۇس ئاھالىسى بىلەن مەشھۇر "ئومەر كېلىشىمى"نى تۈزگەن، كېلىشىمدە قۇددۇس شەھرىنىڭ ئىسلام دىنى تەرىپىدىن باشقۇرۇلىدىغانلىغى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، قۇددۇس ئاھالىسىنىڭ ھاياتى، مال-مۈلكى، دىنىي ئېتىقات ئەركىنلىگى ۋە چېركاۋ، مەسچىتلىرىنىڭ دەخلىگە ئۇچرىماسلىغىغا كاپالەتلىك قىلىنىدىغانلىغى مۇئەييەنلەشتۈرۈلگەن. كېيىن، ئۇمەۋىيە سۇلالىسى دەۋرىدە، سەخرە مەسچىدى سېلىنغان، ئەقسا مەسچىدى قايتىدىن رېمونت قىلىنغان، بۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ ئورنى تېخىمۇ مۇھىملىشىپ، ئىسلام دىنىنىڭ ئۇچىنچى چوڭ مەسچىدىگە ئايلانغان.

ئەقسا مەسچىدى قۇددۇسنىڭ كونا شەھرىنىڭ شەرقىي جەنۇپ تەرىپىگە جايلاشقان. ئەقسا مەسچىدى ئىسلام دىنى دۇنياغا كەلگەن دەۋرلەردە، ئۇمەۋىيە سۇلالىسىنىڭ خەلىپىسى ئابدۇلمەلىك ئىبنى مەرۋان ۋە ئۇنىڭ ئوغلى ۋەلىد تەرىپىدىن مىلادى 705—709-يىللىرى سېلىنغان. بۇ مەسچىت كارامەت ھەيۋەتلىك سېلىنغان بولۇپ، خانىقاسىنىڭ ئىگىزلىگى 88 مېتىر، كەڭلىگى 35 مېتىر، خانىقا ئىچىدە مەرمەر تاشتىن ياسالغان يۇمىلاق تۇۋرۇكتىن 53 ى، چاسا تۇۋرۇكتىن 49 ى بار. ئېيتىلىشىچە، خەلىپە ئومەر ساھابىلەرنى باشلاپ ناماز ئوقۇغان جاي—ئومەر مەسچىدىنىڭ

---

① ھىجرىيىنىڭ 2-يىلى مۇھەممەت ئەلەيھىسسالام ۋەھىيگە بىنائەن قىبلىنى ئوزگەرتكەن (قۇرئان كەرىم، 2-سۇرە، 144-ئايەتكە قارالسۇن). ئۇلگىرى، مۇسۇلمانلار 14 يىلغىچە ئەقسا مەسچىدىگە يۈز كەلتۈرگەن.

خارابىلىرى ئەقسا مەسچىدىنىڭ شەرق تەرىپىگىرەك توغرا كېلىدۇ. مىلادى 1099-يىلى ئەھلى سەلىب قۇددۇس شەھرىنى بېسىۋالغاندا، ئەقسا مەسچىدىنىڭ بىر قىسمىنى چېركاۋ قىلغان، يەنە بىر قىسمىنى بۇتخانا ۋە ئاتلىق ئەسكەرلەر تۇەنىنىڭ گازارمىسى، قورال-ياراق ئىسكىلاتى قىلغان. كېيىن ئىسلام لەشكەرلىرىنىڭ مەشھۇر سەركەردىسى سالاھىدىن ئايۇپ مىلادى 1187-يىلى (ھىجرىيە 583-يىلى) قۇددۇس شەھرىنى ئەھلى سەلىب قولىدىن قايتۇرۇۋالغان، بۇ دەل 7-ئاينىڭ 27-كۈنى (مۇھەممەت ئەلەيھىسسالام مىئراجغا چىققان كۈن) ئىدى، سالاھىدىن شەھەرگە كىرىپ گەندىن كېيىن، دەرھال ئەقسا مەسچىدىنى قايتا رېمونت قىلىش توغرىسىدا پەرمان چۈشۈرۈپ، خانىقا ئىچىدىكى مېھراپنى باشقىدىن ياسىتىپ، ئۇنىڭغا رەڭلىك تاشلارنى قويغۇزغان ھەمدە گۈمبەزنى رېمونت قىلدۇرۇپ، زىننەتلەشتۇرگەن بىر ياغاچ مۇنبەر ئورناتقان. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن، ئەقسا مەسچىدى يەنە مۇسۇلمانلارنىڭ قولىغا ئوتكەن. پۈتۈن دۇنيادىكى مۇسۇلمانلار ئۈنى تاۋاپ قىلىشقا باشلىغان، مىلادى 1948-يىلى ئەرەپ-ئىسرائىلىيە ئۇرۇشى پارتلىغاندا، ئىسرائىلىيە دائىرىلىرى جاھانگىرلىكنىڭ قوللاپ-قۇۋۋەتلىشى ئارقىسىدا قۇددۇس شەھرىنى ئىگىلىۋېلىپ، ئەقسا مەسچىدى ئەتراپىدىكى ئىمارەتلەرنىڭ كوپ قىسمىنى ئارقا-ئارقىدىن بۇزۇپ تاشلىدى، ھەممىدىن ئېغىر بولغىنى شۇكى، 1969-يىل 8-ئاينىڭ 20-كۈنى ئەقسا مەسچىدىنىڭ بىر قىسىم قۇرۇلۇشى جۈملىدىن قىممەتلىك تارىخىي مەدەنىي يادىكارلىق بولغان مۇنبەرمۇ كويدۇرۇپ تاشلاندى، نەتىجىدە بۇ مەسچىت غايەت زور بۇزغۇنچىلىق ۋە زىيانغا ئۇچراپ، پۈتۈن دۇنيا مۇسۇلمانلىرىنىڭ كەيپىياتىغا تەسىر يېتىپ، ئۇلاردا ئىسرائىلىيە تاجاۋۇزچىلىرىغا نىسبەتەن چەكسىز ئۇچمەنلىك قوزغالدى.

سەخرە مەسچىدى ئەقسا مەسچىتىنىڭ شىمالىغا جايلاشقان بولۇپ، ئىككى مەسچىتنى مەشھۇر "بۇراق" تاش تېمى ئايرىپ تۇرىدۇ. "سەخرە" ("ئۇيۇل تاش" دېگەن مەنىدە) دېگەن ئىسىم، رىۋايەتلەرگە قارىغاندا، مۇھەممەت ئەلەيھىسسالام مىئراجغا چىققاندا دەسسىگەن بىر مۇقەددەس تاشنىڭ ئىسمىدىن كەلگەن ئىكەن. بۇ مەسچىت مىلادى 685-يىلى—ئەقسا مەسچىدى قايتا سېلىنغان چاغدىن بۇرۇنراق سېلىنىشقا باشلىغان. سەخرە مەسچىدى 8 بۇرجەك بولۇپ، ھەر بىر بۇرجىگىنىڭ كەڭلىگى 205 مېتىر، ئېگىزلىگى 9.5 مېتىر بولۇپ، مەسچىت پۈتۈنلەي تاشتىن قويۇرۇلغاچقا "تاش مەسچىت" دەپمۇ ئاتىلىدۇ؛ مەسچىتنىڭ گەۋدىلىك يېرى ئۇنىڭ چوڭ گۈمبىزى بولۇپ، گۈمبەزنى بىر قاتار چوڭ چاسا تۇۋرۇك ۋە يۇمىلاق تۇۋرۇكلەر كوتىرىپ تۇرىدۇ، گۈمبەزگە ۋە مەسچىتنىڭ پىشايۋانلىرىغا رەڭلىك فار-فۇر خىشلار ئورنىتىلغان، ئۇنىڭ ئۇستىگە رەڭلىك نەقىشلەر چۈشۈرۈلگەن، قۇرئان ئايەتلىرى چىرايلىق قىلىپ ئويۇلغان؛ مۇقەددەس "سەخرە" تېشى چوڭ گۈمبەز ئاستىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان بولۇپ، ئۇنىڭ ئۇزۇنلۇغى 17.7 مېتىر، كەڭلىگى 13.5 مېتىر، ئېگىزلىگى 1.2 مېتىر كېلىدۇ. بۇ مەسچىت سۇرىيە، رىم ۋە ۋېنزانتىيىلەرنىڭ ئومۇمى ئەنئەنىۋى بىناكارلىق ئۇسلۇبىنى كورسىتىپ بېرىدۇ، تارىخشۇناسلار ئۇنىڭ ھەممىدىن ھەشەمەتلىك ۋە كوركەم قۇرۇلۇشلارنىڭ بىرى، تارىختىن قېپقالغان مەشھۇر قەدىمىي يادىكارلىق ئىكەنلىگىنى بىردەك ئېتىراپ قىلىدۇ.

ئۇيغۇر كتاب تورى بېكتى
www.uyghurkitap.com

دۇنيا ئىسلام كېڭىشىنىڭ باش كاتىۋى ئىنئامۇللاخان جۇڭگونى زىيارەت قىلدى

دۇنيا ئىسلام كېڭىشىنىڭ باش كاتىۋى ئىنئامۇللاخان ئەر-خوتۇن ۋە مەزكۇر كېڭەش پاكىستان شۇبىسىنىڭ باش كاتىۋى نارا سەپدار جۇڭگو ئىسلام جەمىيىتىنىڭ تەكلىۋىگە بىنائەن 6-ئاينىڭ 2-كۈنىدىن 13-كۈنگىچە بېيجىڭ، ئۈرۈمچى، تۇرپان ۋە شاڭخەي قاتارلىق جايلارنى زىيارەت قىلىپ، ئېلىمىز مۇسۇلمانلىرىنىڭ قىزغىن قارشى ئېلىشى ۋە دوستانە كۈتۈۋېلىشىغا ئېرىشتى.

خەلق قۇرۇلتىيى دائىمى كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىغى ئۇلەنفۇ مېھمانلار بىلەن خەلق سارىيىدا كۆرۈشتى ھەمدە سەممى، دوستانە سوھبەتلەشتى. گوۋۇيۈەن دىنىي ئىشلار ئىدارىسىنىڭ باشلىغى چياۋلىيەنشېڭ، تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىگىنىڭ مەسلىھەتچىسى خەن نىيەنلۈڭ، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى قىدىرباي ۋە شاڭخەي شەھەرلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمى كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىغى شى پىڭ قاتارلىقلار ئايرىم-ئايرىم ھالدا مېھمانلار بىلەن كۆرۈشتى.

ئىنئامۇللاخان قاتارلىق مېھمانلار جۇڭگودا بولغان مەزگىلدە ھەرقايسى جايلاردىكى مەسچىتلەر، مىللى مەكتەپلەر ۋە مۇسۇلمانلارنىڭ ئائىلىلىرىنى زىيارەت قىلدى ۋە ئېكسكۇرسىيە قىلدى، ئېلىمىزدە ئىسلام دىنىنىڭ ھازىرقى ئەھۋالى، مۇسۇلمانلارنىڭ دىنىي تۇرمۇشى، خىزمەت ۋە ئۆگىنىش ئەھۋالى قاتارلىقلار بىلەن تەپسىلى تونۇشتى. ئىنئامۇللاخان ئېلىمىزدە دىنىي ئېتىقات ئەركىنلىگى سىياسىتىنىڭ يولغا قويۇلغانلىغىغا، ھوكۇمىتىمىزنىڭ ھەر مىللەت مۇسۇلمانلىرىغا ھەر جەھەتتىن ئېتىۋار بېرىۋاتقانلىغىغا، بولۇپمۇ دىنىي ئېتىقاتىنىڭ قانۇن تەرىپىدىن قوغدىلىۋاتقانلىغىغا مەمنۇن بولدى ھەم ئاپىرىن ئوقۇدى. ئۇ مىللى مەكتەپلەرنى زىيارەت قىلغان چاغلىرىدا مەدىنىيەت، ئىلىم-پەن ۋە مائارىپنىڭ مۇھىملىغىنى تەكىتلەدى. ئۇ مۇنداق دېدى: "مۇسۇلمانلار دىنىي ساۋاتلارنى ئۆگىنىپلا قالماستىن، تېخىمۇ مۇھىمى گۈللەنگەن ۋە بەخت-سائادەتلىك تۇرمۇش يارىتىش ئۈچۈن، مەدىنىيەت ۋە ئىلىم-پەن بىلىملىرىنى ئىگەللىشى كېرەك." مېھمانلار ھەرقايسى جايلاردىكى مۇسۇلمانلار، ئاخۇنلار ۋە موللىلار بىلەن قېرىنداشلارچە كۆرۈشتى ۋە سەممى ھالدا قىزغىن سوزلەشتى، ھەرقايسى تەرەپ ئوز ئېلىدىكى ئىسلام دىنى ۋە مۇسۇلمانلارنىڭ ئەھۋالىنى تونۇشتۇردى، بۇ، ئوزئارا چۈشىنىشنى چوڭقۇرلاشتۇرۇشتا، جۇڭگو-پاكىستان خەلقى ۋە مۇسۇلمانلىرى ئوتتۇرىسىدىكى ئەنئەنىۋى دوستلۇقنى كۈچەيتىشتە خېلى ياخشى ئۈنۈم بەردى. مېھمانلار يەنە بەزى سانائەت ۋە يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ئورۇنلىرىنى ئېكسكۇرسىيە قىلدى، مەشھۇر يادىكارلىقلارنى سەيلە قىلدى. ئىنئامۇللاخان خوشلىشىپ ئوز ئېلىگە قايتىش ئالدىدا: پاكىستان بىلەن جۇڭگو ھەم دوست، ھەم، قېرىنداش، پاكىستان ئوزىنىڭ جۇڭگو بىلەن بولغان دوستانە مۇناسىۋىتىدىن پەخىرلىنىدۇ. پاكىستان مەڭگۈ جۇڭگونىڭ ئىشەنچلىك دوستى بولۇپ قالىدۇ، دېدى.

(ۋاڭ سۇڭ)

نېگىر ئىسلام جەمىيىتى ۋەكىللەر ئومىگى جۇڭگونى زىيارەت قىلدى

جۇڭگو ئىسلام جەمىيىتىنىڭ تەكلىۋىگە بىنائەن، نېگىر ئىسلام جەمىيىتىنىڭ رەئىسى ئومەر سومىرە باشچىلىغىدىكى نېگىر ئىسلام جەمىيىتى ۋەكىللەر ئومىگى (3 كىشى) 8-ئاينىڭ 18-كۈنىدىن 30-كۈنگىچە مەملىكىتىمىزدە دوستانە زىيارەتتە بولدى.

بۇ مەزگىلدە، ۋەكىللەر ئومىگى بېيجىڭ، شاڭخەي، شەن، خاڭجۇ قاتارلىق جايلاردا زىيارەتتە بولدى؛ زاۋۇت ۋە يېزىلارنى ئېكسكۇرسىيە قىلدى، مەشھۇر قەدىمىي ئاسارە-ئەتىقە ۋە يادىكارلىقلارنى سەيلە قىلدى، ھەرقايسى جايلاردىكى مەسچىتلەردە نامازئوقۇدى ۋە مۇسۇلمانلارنىڭ قىزغىن قارشى ئېلىشىغا ئېرىشتى.

8-ئاينىڭ 29-كۈنى چۈشتىن كېيىن، مەملىكەتلىك سىياسى مەسلىھەت كېڭىشىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى ياڭ جىڭرېن ۋەكىللەر ئومىگىنىڭ بارلىق ئەزالىرى بىلەن كۆرۈشتى. ياڭ جىڭرېن ئۇلار بىلەن كۆرۈشكەندە: جۇڭگومۇ، نېگىرمۇ 3-دۇنياغا تەۋە ۋە تەرەققى قىلىۋاتقان مەملىكەت بولۇپ، كۆپ ئورتاقلىققا ئىگە؛ بىز 2 مەملىكەت خەلقى ھەرقايسىمىز ئۆز ۋەتىنىمىزنى گۈللەندۈرۈۋاتىمىز، بىز ئۆزئارا ياردەملىشىۋاتىمىز ۋە ئۆزئارا قوللىشىۋاتىمىز، دېدى. ئومەك باشلىغى ئومەر سومىرە: "بىز بۈرۈندىنلا جۇڭگونى زىيارەت قىلىشنى توت كۆزىمىز بىلەن كۈتۈپ كەلگەن ئىدۇق، بىز جۇڭگو ئىسلام جەمىيىتىنىڭ تەكلىپىنامىسىنى تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىن، ئىنتايىن خۇرسەن بولدۇق ھەمدە بۇ خەۋەرنى رەئىس كۈچىغا يەتكۈزدۇق. رەئىس كۈچې بىزگە ئۆزىنىڭ جۇڭگو رەھبەرلىرى، جۇڭگو ئىسلام جەمىيىتى، جۇڭگو خەلقى ۋە مۇسۇلمانلىرىغا بولغان سالامى ۋە تەشەككۈرىنى يەتكۈزۈپ قويۇشنى تاپشۇردى" دېدى.

كورۇشۇش ۋاقتىدا يەنە گۇۋۇيۈەن دىنىي ئىشلار ئىدارىسىنىڭ باشلىغى چياۋ لىيەنشېڭ، جۇڭگو ئىسلام جەمىيىتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرلىرى ما سۈكتىڭ ۋە ما شيەنلەر بىللە بولدى.

زىيارەت مەزگىلىدە، گۇۋۇيۈەن دىنىي ئىشلار ئىدارىسىنىڭ باشلىغى چياۋ لىيەنشېڭ زىياپەت بېرىپ ۋەكىللەر ئومىگىنى كۈتۈۋالدى. جۇڭگو ئىسلام جەمىيىتى ۋە ھەرقايسى جايلاردىكى مىللىي، دىنىي ئىشلار تارماقلىرىنىڭ مەسئۇللىرىمۇ ئايرىم-ئايرىم ھالدا ۋەكىللەر ئومىگى بىلەن كورۇشتى ھەم ئۇلارغا زىياپەت بەردى. ۋەكىللەر ئومىگى 8-ئاينىڭ 30-كۈنى زىيارەتنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ئاياقلاشتۇرۇپ ئۆز ئېلىگە قايتتى.

(دىڭ ۋېن)

ئېلىمىز بويىچە ئەڭ چوڭ مۇسۇلمانلار گوش توڭلىتىش ئامبىرىنىڭ ئاساسىي گەۋدە قۇرۇلۇشى پۈتتى

ـــ ئىشقا كىرىشكەندىن كېيىن بېيجىڭ شەھىرىنىڭ كالا-قوي گوشى بىلەن تەمىنلەش ئىشى ياخشىلىنىدۇ

«بېيجىڭ گېزىتى»نىڭ 1983-يىل 9-ئاينىڭ 5-كۈنىدىكى سانىدا خەۋەر قىلىنىشىچە، بېيجىڭ شەھىرىنىڭ جەنۇبىي چېتىگە سېلىنغان مەملىكەت بويىچە ئەڭ چوڭ مۇسۇلمانلار گوش توڭلىتىش ئامبىرىنىڭ ئاساسىي گەۋدە قۇرۇلۇشى يېقىندا پۈتتى، بۇ ئامبار يېقىندا ئىشلىتىلىدىغان مەكچى.

مەخسۇس كالا-قوي گوشى ساقلىنىدىغان بۇ ئامبار جەنۇبىي شەھەر ئەتراپى رايونى داخۇڭمېندىكى بېيجىڭ شەھەرلىك كالا-قوي گوشىنى پىششىقلاپ ئىشلەش بىرلەشمە زاۋۇدىنىڭ ئىچىگە جايلاشقان، ئۇنىڭ ئىگىزلىگى 43.22 مېتىر، قۇرۇلۇش كولىمى 20 مىڭ 51 كۇۋادرات مېتىر، لايىھىدىكى سىغىمچانلىغى 15 مىڭ تونىنا كېلىدۇ.

بېيجىڭ شەھىرىدە ئىلگىرى مۇسۇلمانلار گوش توڭلىتىش ئامبىرى يوق بولۇپ، سىرتتىن يوتكەپ كېلىنگەن ۋە بېيجىڭ شەھەرلىك كالا-قوي گوشىنى پىششىقلاپ ئىشلەش بىرلەشمە زاۋۇدىدا سويۇلغان كالا-قوي گوشلىرىنىڭ بىر قىسمى ئۇنۇبىرسال ئامباردا ساقلىناتتى، بىر قىسمىنى خېبەي ۋە شەندۇڭ قاتارلىق قېرىنداش ئولكىلەردىكى گوش توڭلىتىش ئامبارلىرى ساقلاپ بېرەتتى، بىر قىسىم گوش قىش كۈنلىرى تالادىلا ساقلىناتتى. نەتىجىدە گوشنىڭ تەننەرقىمۇ ئورلەپ كېتەتتى، ئۇنىڭ سۈپىتىگە كاپالەتلىك قىلىشمۇ تەس بولاتتى. بۇ توڭلىتىش ئامبىرىنىڭ قۇرۇلۇپ ئىشلىتىلىشى ئارقىسىدا، بىرىنچىدىن، پارتىيىنىڭ مىللى سىياسىتى يەنىمۇ ئىلگىرىلەپ ئەملىيلەشتۈرۈلۈپ، مۇسۇلمانلار گوش يېيىشتە تېخىمۇ خاتىرجەم بولىدۇ؛ ئىككىنچىدىن، بېيجىڭ شەھىرىنىڭ كالا ۋە قوي گوشىنى سوغاق ساقلاش ئىقتىدارى ئوستۇرۇلۇپ، گوش بىلەن تەمىنلەش ئىشىنى ياخشىلاشقا پايدىلىق بولىدۇ؛ ئۇچىنچىدىن، ئىقتىسادىي ئۇنۇم ۋە گوشنىڭ سۈپىتى ئوستۇرۇلىدۇ؛ توتىنچىدىن، توڭلىتىش ئامبىرىدىن پايدىلىنىپ بىر قىسىم ئۇچەي-قېرىنلارنى ساقلاپ، بېيجىڭ شەھىرىدە يەرلىك ئالاھىدە يىمەكلىكلەرنى كوپەيتىشتە زور رول بولغان ئۇچەي-قېرىنلار بىلەن تەمىنلەش ئىشىنى ياخشىلاشقا پايدىلىق بولىدۇ.

بۇ قۇرۇلۇش 1981-يىل 4-ئايدا رەسمىي باشلانغان. ئۇ بېيجىڭ شەھەرلىك قۇرۇلۇش-لايىھىلەش ئىدارىسى تەرىپىدىن لايىھىلەنگەن، قۇرۇلۇشنى ۋە ئۇسكۇنە-جابدۇقلارنى قۇراشتۇرۇش ئىشلىرىنى دولەت قۇرۇلۇش كومىتېتى بىرىنچى ئىدارىسىنىڭ ئىككىنچى شىركىتى، قۇراشتۇرۇش شىركىتى ۋە ماتېريال-لار شىركىتى قاتارلىق ئورۇنلار مەسئۇل بولۇپ ئېلىپ بارغان.

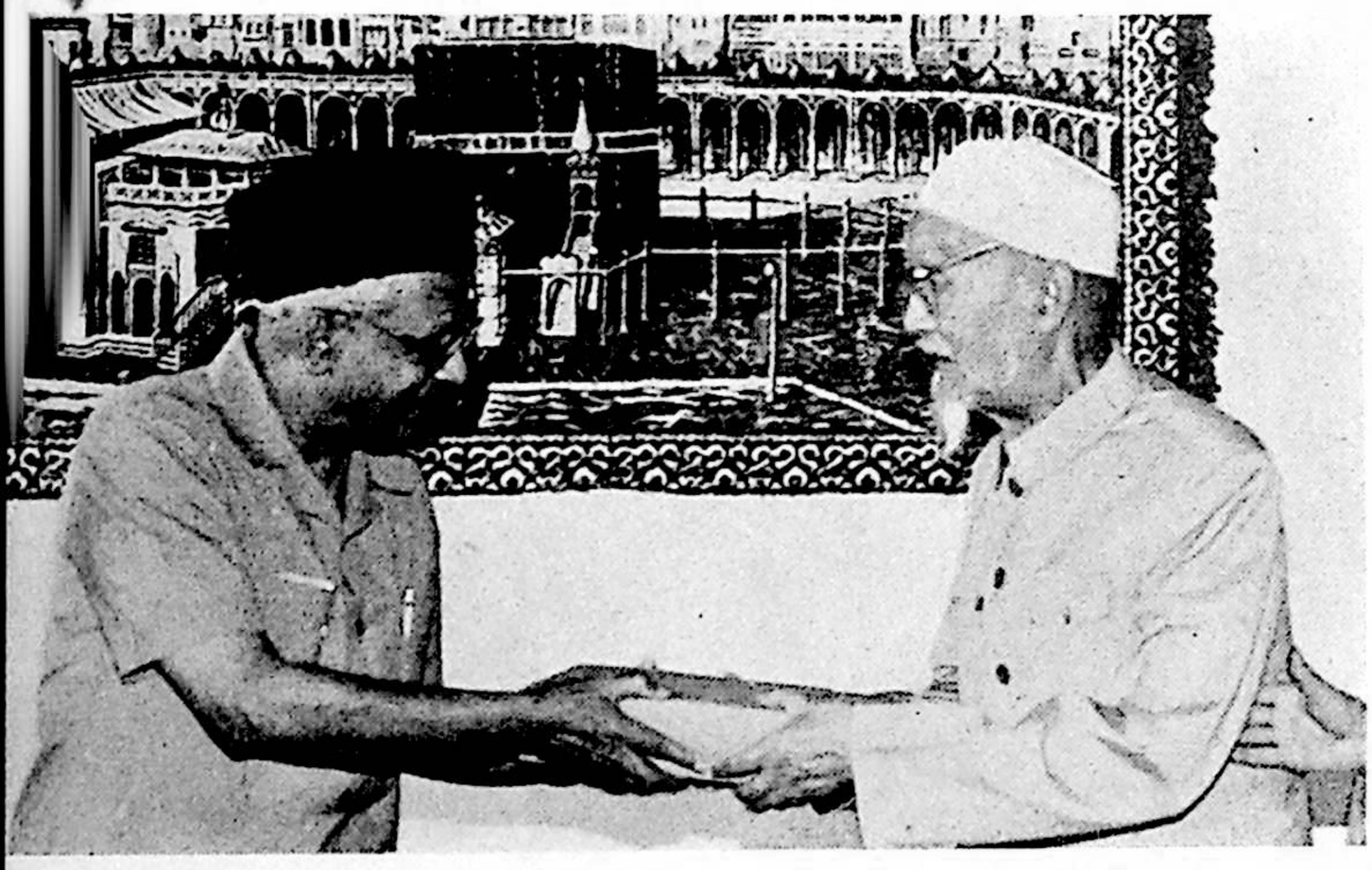
مەلىكەتلىك سىياسى مەسلىھەت كېڭىشىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى ياڭ جېڭرېن نېگىر ئىسلام جەمىيىتىنىڭ ۋەكىللەر ئومىگى بىلەن كۆرۈشتى.

(سۈرەتنى چېن جىنخۇي تارتقان)

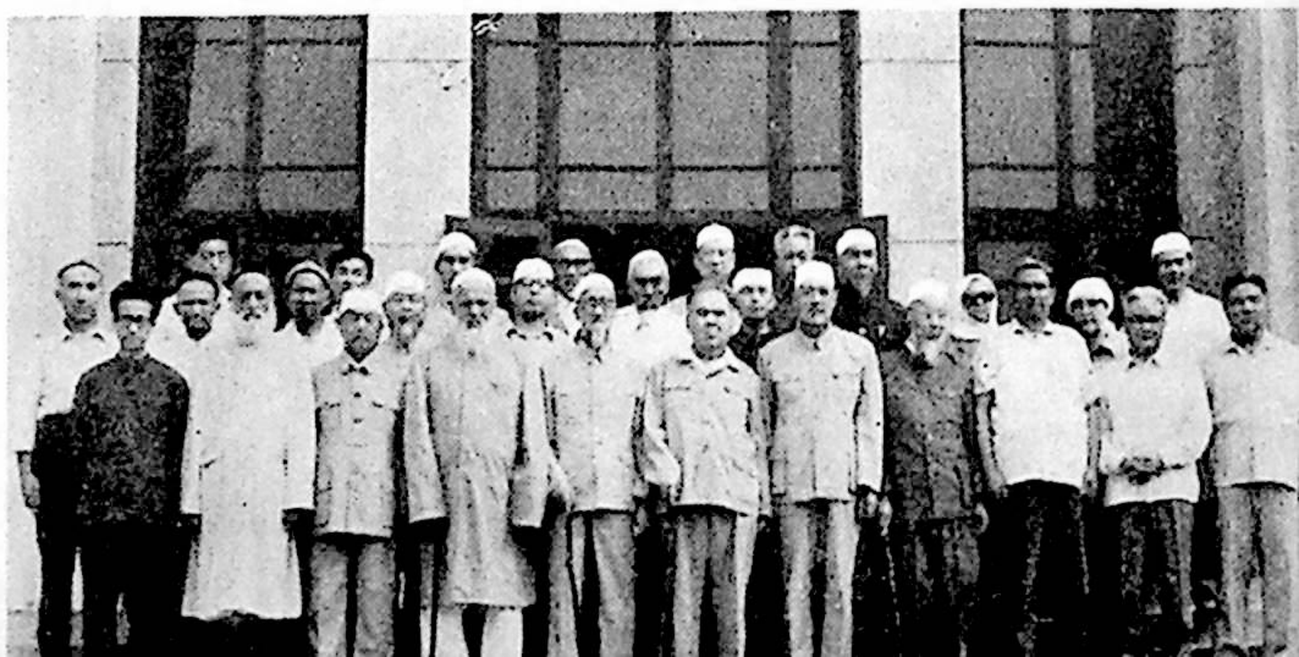
جۇڭگو مۇسۇلمانلار دوستلۇق ئومىگى مالايشىيا ئىسلام پاراۋانلىق ئىشلىرى ئورگىنىنىڭ رەئىسى دۇنگ. ئا.راخمانىڭ تەكلىۋى بىلەن، 1983 ـ يىل 5 ـ ، 6 ـ ئايلاردا مالايشىيانى زىيارەت قىلدى. سۈرەتتە ئومەك باشلىغى شېن شياشى دۇنگ ئەپەندىگە سوغا تەقدىم قىلماقتا.

(سۈرەتنى ماشەنيى ئەۋەتكەن)

جۇڭگو ئىسلام جەمىيىتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى ئابدۇللا. رەھىم ماسۇكتىڭ زىيارەتكە كەلگەن دۇنيا ئىسلام كېڭىشىنىڭ باش كاتىۋى ئىنئامۇللاخانغا قۇرئان كېرىمنى سوغا قىلماقتا.

(سۈرەتنى چېن جىنخۇي تارتقان)

جۇڭگو ئىسلام جەمىيىتىنىڭ رەھبەرلىرى 1983 ـ يىللىق جۇڭگو مۇسۇلمانلار ھەج قىلىش ئومىگىنىڭ ئەزالىرى بىلەن سۈرەتكە چۈشتى.

(سۈرەتنى كەي فېڭ تارتقان)

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى
ئۇيغۇرچە كتابلارنىڭ بىرىنچى تورىسى
www.uyghurkitap.com

بۇ ژۇرنالنىڭ تەرجىمە ـ تەھرىرلىگىنى خوجائابدۇللا ئوسمان، ئوسمان موللەك، تۇرغۇنجان سۇلتان، ماشكۇرجان ئىشلىدى

中国穆斯林（维吾尔文版）1984年 第1期（总14期） جۇڭگو مۇسۇلمانلىرى 1984 ـ يىل 1 ـ سان

出版：中国穆斯林编辑部
地址：北京宣武区南横西街103号
印刷：民族印刷厂
制版：北京市制版厂
订购发行：北京伊斯兰教经书流通处
地址：北京宣武区南横西街103号

نەشر قىلغۇچى: جۇڭگو مۇسۇلمانلىرى تەھرىر بولۇمى
(بېيجىڭ شەھەرلىك غەربىي ئەنخېجيې كوچىسى 103 ـ قورا)
باسقۇچى: مىللەتلەر باسما زاۋۇدى
تارقاتقۇچى ۋە مۇشتىرى قوبۇل قىلغۇچى: بېيجىڭ ئىسلام دىنى كىتاپ لىرىنى سېتىش ئورنى
(بېيجىڭ شەھەرلىك غەربىي ئەنخېجيې كوچىسى 103 ـ قورا)

北京市期刊登记证第837号　·公开发行·　每册定价：0.30元